

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

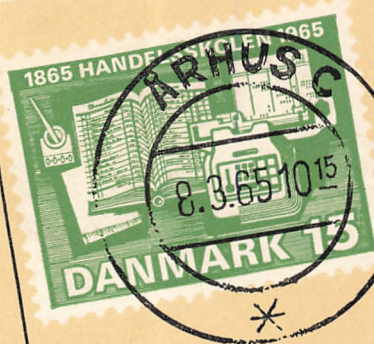
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HANDELSSKOLEN
I AARHUS
100 AAR
1865 1965

AARHUS HANDELSSTANDSFORENING'S HANDELSSKOLE
VESTER ALLE 8
AARHUS C

C
34

1 8 6 5 - 1 9 6 5

Kundskaber til anvendelse
for handelsfaget

*„Kundskaber til anvendelse
for handelsfaget“*

AARHUS
HANDELSSTANDSFØRENINGS
HANDELSSKOLE

1865-1965

Udgivet af

AARHUS HANDELSSTANDSFØRENING

Udarbejdet i
ERHVERVSARKIVET
STATENS ERHVERVSHISTORISKE ARKIV

under redaktion af
VAGN DYBDAHL

Medarbejdere:
FINN H. LAURIDSEN . JOHN W. OLDAM
BIRGIT NÜCHEL THOMSEN

Copyright © by Erhvervsarkivet 1965

ARTHUR SØRENSENS BOGTRYKKERI
ÅARHUS C

INDHOLD

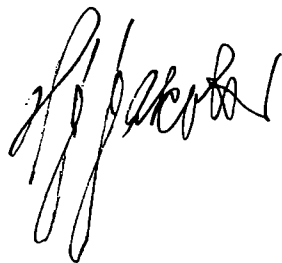
Forord	
ved foreningens formand, grosserer <i>H. J. Jakobsen</i> . . .	7
Før 1865	9
En aftenskole for kommisere og lærlinge	17
1865—90: Dansk og regning grundstammen	18
Eksemplet fra Århus	25
1891—1901: Ingen afgangseksamen fra Århus	30
1901—29: Afgangseksamen, men efter særplan	33
1929—64: Nye fag	39
Det økonomiske grundlag	48
Skolens ledelse	56
Eleverne i tal	60
Handelsskolen i dag, ved forstander <i>E. Schmidt</i>	63
Tillæg	69
Handelsskolerne i statistisk belysning	70
Noter og henvisninger	76
Skolens lærerpersonale 1965	83

Forord

Datoen 8. marts 1865 er en mærkedag i den danske handelsskoles historie. Forud havde der været andre handelsskoler, både på højere og lavere plan; men det var altsammen blevet ved forsøget. Trods god vilje havde man ikke kunnet skabe noget levedygtigt. Da Aarhus Handelsforening den nævnte dag begyndte sin skole, havde man imidlertid fundet en form og opbygning, der dannede mønster landet over og i praksis viste sin bærekraft.

Dette jubilæumsskrift handler om Aarhus Handelsstandsforenings skole. Skolens stilling som den ældste har imidlertid gjort det naturligt at skildre dens historie i en ramme af handelsskoleundervisningens udvikling landet over, også fordi skolen har været præget af et samspil med andre skolars undervisning.

I det håb, at nærværende skrift vil interessere, hvor det kommer frem, vil jeg gerne på bestyrelsens vegne takke forfatterne for det betydelige arbejde, det har været at samle stoffet og udarbejde skriftet.

A handwritten signature in black ink, appearing to be 'H. Jacobsen', written in a cursive style.

Før 1865

Blandt de mange ting, som det diskuterende og teoretiserende 1700-tal interesserede sig for, var også spørgsmålet om en uddannelse af handelslærlinge. Det, man var optaget af, var en uddannelse, der gik ud over den, de fik ved deres daglige arbejde i butik og på kontor. Mens det i vore dage ville være ret utænkeligt, at en handelsmand kunne opnå en ledende eller selvstændig stilling alene på basis af, hvad han havde lært ved at stå bag disken, gik det udmærket i gamle dage. Når en dreng, som regel lige efter konfirmationen, kom i lære, blev han efter nogle måneders prøvetid indskrevet i sin branches lav. I forbindelse med indskrivningen oprettedes en kontrakt, der angav de gensidige forpligtelser, og de var i al fald for den unges vedkommende ganske strenge. Læretiden var syv år, og lærlingen var i denne lange periode helt underkastet sin principals opsyn og tugt¹. I mange provinsbyer fandtes dog ikke handelslav, og lærlingeforholdet sådanne steder var nok løsere. Fælles for lærlingene var dog, at de af uddannelse kun modtog, hvad principalen og dennes handelsbetjente (den gamle betegnelse for kommiser) bibragte dem, efterhånden som problemerne kom til at foreligge, og de aflagde ikke nogen prøve ved læretidens ophør.

De forskellige handelslav (i København f. eks. klædekræmmere, isenkræmmere og sukkerbagere (d.v.s. konditorer), urtekræmmere og vintappere) havde deres oprindelse i de gamle middelalderlige gilder. Kendte er St. Knuds Gilde i Slesvig og Guds Legems Lav eller Papegøjegildet i Ålborg. Der var til at begynde med ikke nogen særlige skillelinier mellem de handlende; men efterhånden opstod der en differentiering, som i løbet af 1600-tallet førte til dannelsen af delvis nye lav.

De kongelig konfirmerede lavsartikler indeholdt en lang række indviklede bestemmelser, der fortrinsvis synes at have haft til formål at begrænse tilgangen. En af disse begrænsninger var en eksamination af den svend, der ønskede at få sin egen forretning. Det hedder herom i Urte- og Isenkræmmer- samt Sukkerbagerlavets privilegier af 1693, at den ansøgende svend skulle eksamineres af oldermænd og nogle af de ældste kræmmere, »om han forstår den handel, som han vil bruge«. Nogen omfattende eller vanskelig eksamen har det dog ikke været. Den københavnske urtekræmmer *Jens Christopher Friborg*, hvis erindringer er udgivet i slutningen af forrige århundrede, stod i lære og var handelsbetjent eller krambodssvend omkring 1770. Han fortæller, at han, mens han var i færd med at gøre den forretning, han havde erhvervet, klar til åbning, læste til eksamen. »Bogen havde jeg købt af lavsbudet for 2 rd. Denne indeholdt, hvorfra varerne fordelagtigst forskrives, vekslerne trækkes m.m.« Selve eksamen var ganske højtidelig. Den blev overværet af en repræsentant for magistraten og en række ældre kolleger. Friborg bestod; men han siger selv, at han egentlig kun kunne lidt – »dels af en slags frygt for de mange gamle parykker, dels fordi jeg mere havde arbejdet end læst«².

Allerede 1735 pegede en af tidens fremtrædende embedsmænd på nødvendigheden af at skaffe vordende købmænd bedre uddannelse³. Det var deputeret i General-Landets-Økonomi- og Kommercekollegium, datidens finans- og handelsministerium, *Otto Thott*, der i en betænkning afgivet i forbindelse med en almindelig undersøgelse over købstædernes tilstand hertil forudså oprettelse af særlige skoler; men der kom ikke noget ud af hans idé på det tidspunkt. Det gjorde der heller ikke af de tanker, den detroniserede statsminister *Ove Høegh-Guldberg* fra sit amtmændseksil i Århus i 1787 gav udtryk for i et brev til hofmarskal *Johan von Bülow*. I et »anlæg« for reform af købstadskolevæsenet skrev han som sidste punkt: »Der sørges for at bringe en fonds til veje, at der i hver stift kan blive en handelsskole velindrettet«⁴.

En inddragelse af specialundervisning i de almindelige skoleformer spillede en vis rolle i den almindelige pædagogiske debat i slutningen af 1700-tallet. Guldberg var ikke den eneste, der talte derfor. Resultatet blev, at der i bestemmelserne for de borgerlige realskoler, der efter skoleloven af 1814 skulle oprettes i købstæderne, blev opført fag som vekselregning, bogholderi, varekundskab og af levende sprog: tysk, fransk og engelsk – det sidste »såfremt købstadens handelsforbindelser dertil kunne give anledning«. Det betonedes, at der i disse fag stedse burde tages hensyn til den virkekreds, hvortil børnene nærmest måtte formo-

des at være bestemte⁵. At man således på et tidligt tidspunkt kunne lægge en linie for et barns fremtid, var naturligt i et samfund, hvor fødselen angav den klassemæssige placering, og hvor – i al fald i hovedsagen – forældrenes eller måske rettere faderens vilje var afgørende.

Skoleloven af 1814 fik på dette område ikke den betydning, dens fædre havde forestillet sig. De praktiske resultater, der ganske vist kun var beskedne, kom fra de såkaldte handelsakademier. Af sådanne eksisterede der i København et par stykker, og flere havde i tidens løb været planlagt. 1773 udsendte teologen *Alexander Holm*^o en »Plan for en handelsskole i København.« Han skrev her i indledningen: »At tale om en handelsskoles nytte er næsten unødvendigt. Ved man, at stater blomstrer ved en vel indrettet handel, så ser man lettelig, hvor nødvendigt det er, at de, som opofre sig til den, bliver anførte til alt det, som kan bidrage til handelens flor. Handelen er en videnskab, den må derfor som andre videnskaber læres efter visse regler, men det er ungdommen, man må bibringe disse regler, den må man underrette i alt det, som har indflydelse i handelen.«

Som tilfældet også var ved de senere planer og skoler, var det en omfattende række af fag, Holm opstillede. De blev hentet fra forbilleder i Hamborg og Berlin: Italiensk bogholderi (d.v.s. dobbelt bogholderi), handelskorrespondance, møntlære (det europæiske møntvæsen var meget kompliceret), engelsk, fransk og tysk med særligt henblik på brevskrivning, historie og geografi, herunder også handelshistorie og handelsgeografi, skrivning, matematik, kristendom og sædelære (gjaldt samtidig som konfirmationsforberedelse), natur- og folkeret (»anden for en handlende nødvendig lovkyndighed forbigås ikke«), fysik og varekundskab. Til det sidste fag knyttedes også kundskab om varernes fremstilling, som skulle erhverves gennem virksomhedsbesøg. Endelig lovede Holm, når hans skole var kommet godt i gang, at udvide undervisningen til også at omfatte filosofi, navigation, hollandsk og fabriksvæsen.

I betragtning af, at skolen var tiltænkt børn omkring konfirmationsalderen, forekommer planen helt urealistisk; men heri ligner den ganske så meget andet fra oplysningstiden. Skribenterne lå langt foran dem, de udformede deres ideer for. Til gengæld nåede de fleste af projekterne – som også Holms – ikke længere end til papiret. Et særligt træk ved denne plan var det i øvrigt, at eleverne ikke behøvede at tegne sig for alle fag, dog kunne man ikke gå til regning og skrivning alene – man ville ikke betage skoleholderne deres levebrød.

Alexander Holms plan var ikke den eneste fra 1773. I september ud-

sendte matematikeren *J. M. Geuss*, sprogmanden *Jacob Baden* og agent *Hans Holck* en næsten tilsvarende for, hvad de kaldte et handelsseminarium⁷. Denne skole tænkte indrettet med en kostafdeling for 20 elever. Dens fagliste var nogenlunde den samme som Holms, dog udvidet med statistik, naturhistorie, kemi og »kunsthistorie«. Ved det sidste skulle forstås varekundskab, maskinlære, skibsbyggeri og navigation – samt bygningskunst (vel egentlig bygningskunnen, kendskab til praktiske byggeformer o. lign.). Med kost og logi skulle der betales 210 rd. om året, for undervisning alene 60 rd. Skolen var med den pris, hvis den var blevet til noget, afgjort for bedrestillede børn. Den bar ordet handel i sit navn; men man håbede også på besøg af sådanne, som »ved deres bestemmelse i tiden« kunne blive »financiers, kameralister (d: stats-tjenestemænd), proprietærer eller forvaltere over store godser, forstandere for fabrikker og manufakturer o.s.v.« – samt endelig sådanne, som egentlig skulle studere, men hvis forældre fandt det klogt, at de ikke forblev »uvidende i kundskaber, som i det almindelige liv er så uundværlige«.

Allerede før skoleloven af 1814 oprettedes der i København på privat basis flere realskoler, som i særlige klasser gav undervisning for vorde-
dende handelsmænd. Kendtest – fordi de med de ændringer, tiden har påbudt, eksisterer endnu – er vel Borgerdydselskabets fra 1787 og Efter-
slægtsselskabets fra 1797⁸. De øvrige virkede i relativt få år, dels fordi deres grundlæggere fik et bedre levebrød, dels fordi interessen for dem synes at have været ret beskeden. 1794 begyndte kopist i Hof- og Stads-
retten *F. C. Schouboe* og året efter den tyske hofpræst *C. J. R. Christiani* hver sit institut⁹. De var begge af en vis kvalitet og havde i begyndelsen, båret af de gode tider, stærk søgning. Men de var udelukkende bestemt for velstående unge, og da nedgangen efter Napoleonskrigene ramte også deres klientel, måtte de opføre.

Fagmæssigt fulgte realskolerne (der var flere end de her nævnte) nogenlunde rækken fra Holms plan, d.v.s. de tyske forbilleder. En fornemmelse af deres »stil« kan måske følgende vidnesbyrd for tre elever, der gik ud af handelsafdelingen i Christianis institut i 1803, give¹⁰:

Augustinus Ebbel Juell, en søn af hr. købmand *C. Juell* i Arendal.

Ved legemlig svaghed, som vanskeliggjorde enhver vedholdende anstrengelse for ham, blev hans flid og fremskridt undertiden afbrudt. Alligevel erhvervede han sig i flere sprog og videnskaber, men især i henseende til de genstande, der har en særdeles interesse for den tilkommende købmand, så mange kundskaber og færdigheder, at jeg håber, han ved fortsat stræben efter stedse at uddanne sig videre, vil blive et agtværdigt medlem i sin stand. Dette håb forhøjes ved den gode tænke måde, hvori han stedse mere og mere befæstede sig.

Johann Peter Hermanson, en søn af hr. grosserer *P. Hermanson* i Trankebar.

Uagtet hans meget åbne sanser og gode forstand, havde han alligevel for liden receptivitet for en videnskabelig dannelse til at hæve sig til en høj kulturgrad. Ikke desmindre vil han kunne vorde en god forretningsmand, da han med mange dertil fornødne kundskaber og færdigheder forener en levende virksomhedsdrift og en elskværdig karakter.

Jørgen Simon Jørgensen, en søn af enkefrue Majorinde *D. von Rebbinder* i Skien.

En yngling af en fortræffelig moralsk karakter, fuld af varm iver for alt, hvad der er godt og ædelt, et mønster på flid, ordenslyst og beskedenhed. – Uagtet den ensidige dannelse, som i hans tidligere alder var bleven ham til del, erhvervede han sig her i flere sprog og videnskaber så mange kundskaber og færdigheder, at han også i henseende til forstandskultur meget rosværdig udmærkede sig fremfor mange unge mennesker på hans alder.

Flere tilsvarende udtryk for det plan, skolefolkene ønskede at lægge også handelsundervisningen på, træffes i den debat, der førtes i 19. århundredes første årtier. »Hvortil bør Opdragere og Lærere i Handelsinstitutter fortrinligen tage Hensyn, når de gradvis skulle kunne forædle Handelsånden i Staterne?« spurgte en artikel i »*Penia* eller *Blade* for Skole-, Industri-, Medicinal- og Fattigvæsen« for 1812. Det kunne de ved at højne købmandens moral, ved at fortælle ham, at smughandel og toldsvig var forræderi mod konge og fædreland, ved at give ham grundig indsigt i sit fag, evne til rigtig spekulation og fornuftigt valg af kommissærer, afsky for gerrighed, hovmod og ødselhed, og først og sidst kærlighed til alt, som kunne hæve, løfte og forædle sjælen. I denne debat dukkede også provinsen så småt frem i billedet. Tidsskriftet »*Egeria*« beretter i 1806 om opdragelsesanstalten *Bernstorffsminde* ved *Brahetrolleborg* på Fyn, hvor man også ville undervise efter erhvervs-linier, og det samme ville man på den kommende borgerskole i *Køge*; men her havde man ganske vist været så forsynlig at spørge den siddende, store skolekommission til forberedelse af de ventede reformer (1814) og fået dens godkendelse¹¹.

Således som handelsakademierne var opbyggede, og som de fungerede, var de ikke i første række tænkt som uddannelsessteder for lærlinge. Der var ikke noget i vejen for, at lærlinge besøgte dem; men rent praktisk har det sikkert kun i meget få tilfælde kunnet lade sig gøre. Søndagsundervisning, som håndværkerlærlinge havde det, reklamerede man i al fald ikke med, og i øvrigt havde butikkerne også åbent om søndagen. Heller ikke har lavene set lige velvilligt til skolerne. I 1810 udtalte oldermændene for vintapperne om *Christianis institut*, at det eneste, man der var ude på, var et godt og mageligt levebrød. Detailhandler-

standen var ikke så vankundig, som det blev påstået, og desuden var det praktisk »erfarenhed«, der var den afgørende faktor for uddannelsen, og ikke tom teori.

Den praktiske erfaring søgte ellers statistikeren *Frederik Thaarup*¹² at formidle i en skoleplan, han udsendte i 1820¹³. Han forestillede sig nemlig skolen indrettet som et handelskontor eller et firma, der drev en fingeret virksomhed. Læreren skulle som principal lede det daglige arbejde, og alt, hvad der kunne blive brug for, skulle være for hånden. Om det så var varer, skulle de også være der. De ville dog blive ombytter, »så ofte deres alder eller udseende eller lugt gør det nødvendigt.«

En teoretisk lærlingeprøve dukkede første gang op i det københavnske isenkræmmerlavs artikler fra 1807. Det hed her i § 20, at en lærling, forinden han blev svend, ved en prøve skulle dokumentere dels, at han besad fuldstændig kundskab i regning, vekselregning og den del af bogholderiet, der var nødvendig for en detailhandler, dels at han kunne udtrykke sig skriftligt på dansk og tysk over et opgivet emne, og endelig at han skrev »en god hånd«¹⁴. Denne bestemmelse overførtes i anordningen om handelsberettigelse af 23. april 1817 (der også oprettede Grosserer-Societetets Komité) til at gælde samtlige handelslav i hovedstaden¹⁵. Den blev dog tillige praktiseret i de større provinsbyer, hvor der var fungerende handelslav. Loven gav anledning til endnu et skoleprojekt, denne gang direkte møntet på lærlinge og svende¹⁶. Det var overkrigskommissær *J. B. Kieler*, der ville undervise tre timer ugentlig – gerne om aftenen – i nogenlunde de sædvanlige fag; kristendomskundskab og morallære var dog bortfaldet. Forbilledet skulle være håndværkersøndagsskolerne; men der tales ikke specielt om undervisning på helligdagene.

Selve lavsprøven blev lidt mere differentieret, end isenkræmmernes artikler opgav. Den blev delt i en teoretisk og en praktisk del. I den teoretiske skulle eksamineres i brøkrekning, reguladetri, diskontoregning, simpel hovedregning (»som daglig kan forefalde i handelen«), simpel bogføring, skønskrivning, retskrivning på dansk og tysk, en slags stileskrivning på dansk, mål- og vægtkundskab samt geografi. Den praktiske prøve bestod i forskellige former for varekundskab: Kvalitetsbedømmelse, artsbestemmelse og redegørelse for behandlings- og opbevaringsmetoder¹⁷. Denne prøve var en afgørende nyskabelse, og den blev – obligatorisk som den var – grundlaget for den almindelige handelsskole for lærlinge. Hvordan forberedelsen har været organiseret er ikke helt klart. Statistikeren *A. F. Bergsøe* taler i »Den danske Stats Statistik« fra 1848 om »en times daglig undervisning i tre til fire må-

neder hos en af dem, der beskæftiger sig med at manuducere til disse eksamina«¹⁸ – hvilket kunne tyde på, at nogle lærere måske har tjent sig en skilling ved fritidsarbejde. De to københavnske handelsakademier: *Svenné Langkjers* fra 1842 og *Haldur R. Grüners* fra 1843¹⁹, der begge kom til at virke i mange år, kan der ses bort fra i denne forbindelse. Det var skoler på linie med de gamle institutter og med nutidens handelshøjskoler. Kun et enkelt lav – urtekræmmerlavet i København – tog sagen op og startede en formelig skole.

Denne skole, der efter nogle måneders debat kom i gang i slutningen af 1837 eller begyndelsen af 1838, er formentlig landets første handelsaftensskole. Den synes aldrig at være blevet nogen rigtig succes; som så meget andet nyt har den vel i sin idé været forud for sin tid. Allerede fra 1840 var der i lavet jævnligt afstemninger om dens fortsatte beståen. Den klarede sig dog resten af lavets levetid. Dette skulle efter næringsloven af 1857 ophøre med udgangen af 1861 – skolen standsede med udgangen af oktober samme år²⁰. Interessen for problemet var dog nu i høj grad til stede, og den kommission, der i 1840 nedsattes til undersøgelse af hovedstadens lavs- og korporationsvæsen, tog det op i den betænkning, der blev resultatet af dens arbejde. Forslag til ændringer af 1817-lovens bestemmelser på dette punkt havde kommissionen ganske vist ikke; men dens flertal plæderede stærkt for prøvens bevarelse og ønskede den desuden udstrakt til også at gælde for vordende grosserere, hvad der ikke hidtil havde været tilfældet²¹.

Alle de nævnte forsøg på at organisere en handelsundervisning var koncentreret i København. Bortset fra lavsprøven, skolen på Brahetrolleborg og borgerskolen i Køge synes man i provinsen kun for alvor at have forsøgt sig i Ålborg. I det derværende handelslavs vedtægter af 1830 var det i § 12 bestemt, at købmændene skulle sørge for deres lærlinges undervisning, bl. a. i regning, vekselvæsen, bogholderi, dansk og tysk, og da magistraten skulle have kontrol med undervisningen, foreslog den den 30. august samme år, at der snarest blev oprettet en handelsundervisningsanstalt; men lavsmedlemmerne, der i de sidste par vintre havde begyndt at lade deres drenge få undervisning hos forskellige lærere, ønskede ikke den gang at forandre dette forhold.

Nogle år senere fik man dog et særligt handelsinstitut med en bestyrer og to lærere; men da antallet af elever kun var en snes stykker, og lærerlønningerne var for små, førte skolen en hensygnende tilværelse. Den blev nedlagt 1857²². I Århus udspillede handelslavet allerede tidligt sin rolle som fagkorporation; da det blev ophævet i 1854, fungerede det kun som liglav. Den videnskabelige realskole, der blev oprettet i 1839,

og som fik til huse i Dynkarken, var også tænkt for vordende købmænd, således som skoleloven af 1814 havde forestillet sig det; men den virkede kun i få år og fik ingen betydning²³.

Oplæringen af provinsens handelslærlinge var uden tvivl ret tilfældig. C. F. Tietgen fortæller om sin læretid i Odense, at han lærte korrespondance ved om aftenen at afskrive den udgående post i kopibogen – det var før man var begyndt at anvende kopiblæk, som tillod, at man tog et direkte aftryk på silkepapir af brevet. Viden om pengeforretninger og bogholderi blev meddelt af firmaets bogholder, og sprogkundskaberne kom gennem samtaler med søfolk. Tietgen fortæller imidlertid også, hvordan han, da han kom til England, blev klar over, hvor lidt viden han havde i forhold til tyskere, han mødte der, og som havde gået i tyske handelsskoler²⁴.

Den samme erfaring havde sikkert også flere af de købmænd gjort, der i 1860'erne sad i ledelsen af Aarhus Handelsforening. Og den direkte inspiration til den virksomhed, Aarhus Handelsforening begyndte i 1865, er derfor efter al sandsynlighed kommet fra udlandet – og her vel sagtens fra Tyskland, som de store handelsfolk jævnligt besøgte.

At det stod slet til med købmandens uddannelse, og at en reform kunne være påkrævet, fremgår på en morsom måde af en anonym pjeces fra 1856: »Et Ord til Danmarks Handelsstand og nogle Vink til dets producerende Klasser fra en Landsmand i Storbritannien.«

Pjecens formål er at propagandere for et brud med afhængigheden af Hamborg; men dens indhold er i øvrigt mangelunde. Om købmandens læretid skriver »Landsmanden«, at det alt for ofte sker, at han i sit 20.–21. år er lige så klog, som da han begyndte. Han er i sine unge år blevet anvendt ved en mængde forretningen uvedkommende arbejde som arbejdsmand, opsynsmand, markarbejder, eller hvis han var meget heldig som en slags forvalter. Kom han endelig i forretningen, måtte han alligevel intet, og kontoret var en aflåst helligdom. »Aldrig tilfaldes det ham at tage en bog i hånden for at bedre på sine kundskaber, hvis han havde lært noget i sin skolegang, eller erhverve sig nogle, hvis han intet havde lært, thi han måtte altid fra tidlig morgen til sildig aften, søndagen inclusive, være i »aktivitet« – men hvilken?»²⁵. Det er på denne baggrund – den formentlige overdrivelse eller for stærke generalisering til trods – at en ny tid for den danske handelsstands uddannelse tager sin begyndelse i 1865.

En aftenscole for kommiser og lærlinge

Kun sparsomt fortæller kilderne om oprettelsen af Aarhus Handelsfor-
enings aftenscole*). Forhandlingsprotokollen omtaler første gang skole-
spørgsmålet i et referat af bestyrelsesmødet den 24. januar 1864, hvor
det ganske kort hedder, – efter at valg og genvalg, fremlæggelse af
regnskabet og meddelelse om udmeldelser har fundet sted: »Ifølge for-
slag fra N. H. Larsen blev det vedtaget, at man skulle søge en aften-
skole oprettet for kommis'er og lærlinge, og hvortil blev valgt N. H.
Larsen, M. R. Koppel og Emil Secher til at fremkomme med forslag til
sagens videre fremme, som senere bliver at fremlægge ved en generalfor-
samling.«

Emil Secher, der på samme møde valgtes til formand, og M. R. Kop-
pel var kendte århusianske købmænd, begge inden for manufaktur-
branchen¹. Om forslagsstilleren N. H. Larsen vides derimod kun lidt.
Han var medlem af handelsforeningen 1862–64 og en af de 86 under-
skrivere på indbydelsen til mødet, hvor foreningen stiftedes². I hvert
fald fra omkring år 1840 drev han en købmandsvirksomhed en gros og
en detail i Århus³, men meldte sig allerede 1864 ud af handelsforenin-
gen⁴, da han flyttede til Skive, hvor han døde i 1872 som gæstgiver⁵.

I resten af året 1864 er der tavst om handelsskolen. Først ind i 1865
dukker den op igen i form af en kopi af et indbydelsesskrift til skolens
oprettelse af 11. februar 1865, der sendtes som cirkulæreskrivelse fra
handelsforeningens bestyrelse til samtlige medlemmer. I denne indby-
delse hed det, at man i længere tid havde påtænkt oprettelsen af en af-
tenscole for unge handelsbetjente og lærlinge med undervisning i dansk,
tysk, engelsk, regning og skrivning; men at krigsforholdene og mangel
på lærerkræfter havde forhalet sagen. Videre henvises til, at en sådan
undervisning ville blive langt billigere, end hvis de unge mennesker
skulle have privat undervisning i de pågældende fag. Man kunne dog
ikke på daværende tidspunkt bestemme den månedlige og årlige beta-
ling, da det jo afhang af den søgning, skolen ville få; i øvrigt var det
tanken, at handelsforeningens midler skulle anvendes til skolens under-
støttelse. Det var netop hensigten med udsendelsen af cirkulæret, at be-
styrelsen på grundlag af de indkomne underskrifter fra forretningsfolk,

*) Indtil 1942 førte Aarhus Handelsstandsforening navnet Aarhus Handelsforening;
i det følgende er det sidste navn benyttet indtil navneskiftet.

der beskæftigede unge mænd, som ønskede at deltage i den påtænkte aftenskole, kunne danne sig et skøn over, om sagen i det hele taget ville finde nogen tilslutning og i bekræftende fald beregne skolens indtægter og udgifter.

Indbydeisen er underskrevet af købmændene Emil Secher, M. R. Koppel, N. Kaas og M. Friis, handelsforeningens daværende bestyrelse⁶. Det hedder videre i skoleprotokollen, at der ifølge denne indbydelse blev indmeldt 30 elever, og at bestyrelsen derefter henvendte sig til overlærer ved borgerdrengeskolen i Vestergade, hvor skolen skulle have lokaler, J. J. Olsen, som var udset til bestyrer, og anmodede denne om at udarbejde en plan for skolen. Denne plan, hvis indhold om skolens formål, undervisning og ledelse er gengivet i de efterfølgende kapitler, var færdigudarbejdet af overlærer Olsen den 22. februar⁷ og blev behandlet på den ekstraordinære generalforsamling den 28. februar⁸.

På generalforsamlingen vedtoges enstemmigt, at skolen skulle oprettes på en lang række betingelser, der dels tog stilling til de af J. J. Olsen i planen fremsatte forslag, dels gav retningslinier for skolens fremtidige økonomi. Endelig bestemtes det, at skolen skulle begynde først i marts. Hermed var skolen etableret og begyndte undervisningen med sit sommerkursus den 8. marts, efter at yderligere seks indmeldelser var sket, samt en optagelsesprøve afholdt i dansk diktat, regneopgaver og tysk oplæsning. Denne prøve, der skulle fastlægge elevernes standpunkt, forsvandt det følgende år og genoptoges først med skoleåret 1867–68⁹.

1865—90

Dansk og regning grundstammen

I cirkulæret til Aarhus Handelsforenings medlemmer af 11. februar 1865, der indeholdt indbydelsen til en handelsskole i Århus, blev nævnt følgende undervisningsfag: dansk, tysk, engelsk, regning og skrivning¹. Det er i indbydelsen ikke nærmere uddybet, i hvilken sværhedsgrad undervisningen i disse temmelig almene og i sig selv ikke særlig handelsprægede fag skulle foregå. Dog måtte en vis grænse for sværheden være sat deri, at antallet af undervisningstimer for alle fag skulle være fire om ugen.

En nærmere specificering af undervisningens art og formål findes imidlertid i indledningen til den undervisningsplan, skolens første forstander, overlærer J. J. Olsen, indsendte til handelsforeningens bestyrelses godkendelse. Der opstilles i denne følgende målsætninger for skolen, nemlig at bringe handelselever til

Handelsforeningens Aften-skole.

Hovedfagene i denne Skole ere: Dansk, Lybft, Engelsk, Regning og Skrivning. Underviisningen, der i laveste Afdeling er elementarisk, tager i de øverste Afdelinger særligt Hensyn til at uddanne de unge Mennesker for Handelen. Fra 1ste Septbr. til 1ste Mai faaer hver Elev 4 Times ugentlig Underviisning, forbealte paa 2 Aftener, og Betalingen er 1 Rdr. maanedlig; men fra 1ste Mai til 1ste August kun 2 Timer ugentlig, og Betalingen 3 Mk. maanedlig. August er Feriemaaned. Til Indmeldelse i denne Skole indbudes herved saavel Handelsbetjente som Handelslærlinge med Bemærkning, at de, hvis Principaler ikke ere Medlemmer af Handelsforeningen, have at erlægge dobbelt Contingent. Nærmere Oplysninger meddeles af Under tegnede. Begjæring om Optagelse i Skolen vil være at afgive inden 1ste Septbr. til Hr. Lærer Olsen.

Marhuus, i Bestyrelsen for Handelsforeningen, den 26de August 1865.

Emil Secher. J. M. Mørk. N. G. Raas.
M. N. Koppel. N. Baadsgaard.
D. Beck. M. Friis.

Indbydelse til det første fuldstændige skoleår. Aarhus Stiftstidende 28. aug. 1865.

- a. at kunne skrive deres modersmål korrekt.
- b. at regne på en praktisk, let og grundig måde.
- c. at kunne nogenledes udtrykke sig, såvel mundtligt som skriftligt, i det tyske og engelske sprog.
- d. at kunne skrive en smuk og flydende håndskrift.
- e. at bringe disse kundskaber til særlig anvendelse for handelsfaget.

Hundrede år senere kan de opstillede formål og dermed sammenhængende krav virke beskedne. De skal imidlertid ses i sammenhæng med, at omkring en femtedel af de unge mænd i Danmark dengang kun vanskeligt eller slet ikke kunne læse eller skrive, og næsten halvdelen kunne ikke sammensætte en enkel friere meddelelse på dansk².

Det femte punkt, at bringe sine kundskaber til særlig anvendelse for handelsfaget, skulle ske fyldest endnu i skolen. Efterhånden som eleverne år for år rykkede op gennem klasserne, blev de elementære fag, dansk og regning, mere og mere handelsprægede i form af handelskorrespondance og handelsregning, herunder specielt kalkulationer og kontokurantberegninger. Der forudsattes fire klassetrin svarende til den almindelige fireårige læretid. Den egentlige skrivning gled ud på et tidligt trin, medens de fremmede sprog, engelsk og tysk, skulle blive de vigtigste i de senere klasser og i det sidste år, her med vægten lagt på ud-tale, samtale og handelskorrespondance, mindre på grammatisk korrekthed.

I overensstemmelse med disse principper fik den første undervisningsplan følgende udseende:

	Engelsk Timer	Dansk Timer	Regning Timer	Skrivning Timer	Tysk Timer
1. klasse	1½	1½	1	—	—
2. klasse	1	1	1	1	—
3. klasse	1	1	—	1½	½
4. klasse	½	½	—	1½	1½

Disse fire klasser skulle imidlertid kunne udvides, hvis elevantallet steg og gjorde en deling påkrævet, dog således at der bibeholdtes fire afdelinger, eventuelt delt op på underafdelinger benævnt A, B, C, o.s.v. efter dygtighedsgrad.

På den ekstraordinære generalforsamling den 28. februar 1865 godkendtes den forelagte undervisningsplan. Det blev samtidig vedtaget at begynde skolen i begyndelsen af marts med de indmeldte 36 elever³. Det vedtoges videre, at firetimers undervisningen kun skulle finde sted i vintermånederne 1. oktober–30. april. I sommermånederne maj, juni, juli og september skulle undervisningstiden kun være to timer ugentlig. I august måned skulle holdes sommerferie. Man forudsatte således, at et handelsskoleår skulle have rundt regnet samme længde som et skoleår i folkeskolen. Undervisningstiden skulle være kl. 7½–9½ aften.

Den første læseplan, der aktuelt trådte i kraft fra marts 1865 var lidt ændret i forhold til den godkendte plan med hensyn til de brudte undervisningstimer. Sommerundervisningen kom til at omfatte månederne maj–juli med ferie i august. Derimod henførtes september til vinter-skoleåret. Allerede i de første måneder af skolens virke ankede forstanderen over elevernes forsømmelser, en anke, som skulle blive et konstant træk i skolens indberetninger til handelsforeningens bestyrelse i de kommende tredive år. Forstanderen henstillede dengang som senere til principalerne at undersøge årsagen til forsømmelserne, en henstilling der i mange tilfælde ikke blev fulgt.

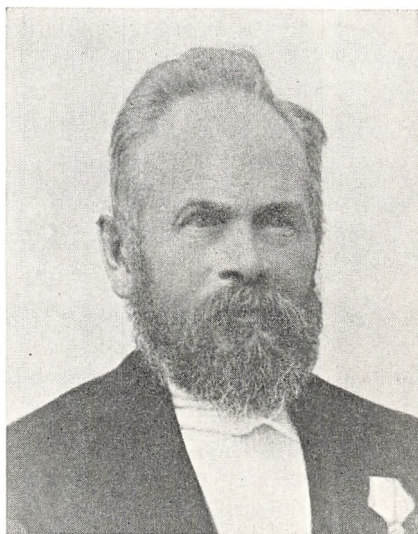
Da vinterskoleåret begyndte den 1. september 1865, var undervisningstiden blevet ændret. Den var nu kl. 8–10 aften for samtlige klasser, og det skulle blive den normale undervisningstid på åremål, selv om det endnu forsøgtes i et par læseplaner at sætte yngste afdelings elever på læsetiden 7–9 aften. Allerede fra og med november 1866 blev dette dog opgivet. Samtidig blev også undervisningen i brudte timer opgivet. Herefter fik hvert fag en hel time tildelt. Protokollen meddeler intet om grunden, men rimeligvis har man straks høstet den velkendte pædago-

giske erfaring, at mindre end én times undervisning i et fag ingen virkning har.

I indbydelsen var forudsat, at skolen skulle søges både af handelsbetjente og handelslærlinge. Da de første måtte antages at have nogen større praktisk erfaring end de sidste, anbragtes de i de øverste klasser, de særligt dygtige i en klasse 4 A⁴. Handelsbetjentene var imidlertid for få til at danne en særskilt klasse, og deres standpunkter var også for forskellige hertil, så de måtte undervises sammen med lærlingene. Det viste sig imidlertid hurtigt uigennemførligt, og fra og med skoleåret 1867–68 modtoges ikke handelsbetjente. Baggrunden for denne ændring belyses senere, da man drøftede atter at optage handelsbetjente; i skolens indberetning til bestyrelsen (1882–83) hedder det, at »drene« [d.v.s. lærlingene] ikke under disse forhold kunne bevare den hensynsfuldhed, som de *uden hensyn til kundskaber* skyldte de ældre og mere selvstændige af deres stand.

Skolen begyndte sin virksomhed med en lærerstab på tre: forstanderen, overlærer, d.v.s. skoleinspektør, J. J. Olsen, lærer, senere alterdegn, C. Madsen og lærer F. Jacobsen, alle ansat ved det kommunale skolevæsen. Handelsskoleundervisningen skulle for både forstandere og lærere kun være et bierhverv.

Den første forstander, overlærer J. J. Olsen. Foruden inden for handelsskolen udførte han i en årrække et betydningsfuldt arbejde i Århus Grundejerforening. Foto fra J. J. Olsens sidste år.

Overlærer J. J. Olsen (1827–1902) havde været fastansat ved Århus skolevæsen siden 1849. I 1865 var han blevet udnævnt til overlærer ved

borger-drengeskolen i Vestergade⁵. På J. J. Olsen, der virkede som handelsskolens leder i 36 år, kom det til at hvile at finde en brugbar form for undervisningen i en skole for handelslærlinge, der i reglen mødte uden andre kundskaber, end hvad en nødtørftig almentalegang havde kunnet give; han havde til denne byrdefulde gerning ikke noget forbillede at følge, og der foreligger ikke noget om, at man sendte ham til udlandet for at se, hvordan man der havde løst opgaven. Netop elevernes manglende forkundskaber fik ham til i årevis at fastholde de almene fag som dansk, skrivning og regning som grundstammen i undervisningen, uden hvis beherskelse han anså det for nytteløst og skadeligt at kaste sig ud i undervisningens specialiteter på de førstnævnte fags bekostning. Det kan derfor ikke vække forbavselse, at han efter årelang ukuelig kamp mod manglende forståelse fra elever og til dels også principalers side måske til sidst kom til at gribe fejl i sin indstilling over for den plan til fællesundervisning, der fremsattes fra Foreningen af jydsk Handelsforeninger i 1891 (se side 26). J. J. Olsen var dog fuldt ud klar over, at en revision af handelsskoleundervisningen var påkrævet, det var for ham kun spørgsmålet om *tidspunktet*, sagen drejede sig om.

I 1870 blev J. J. Olsen forflyttet til overlærerembedet ved nordre byskole i Paradisgade, hvortil handelsskolen også flyttede i 1872 fra skolen i Vestergade⁶.

De to første lærere fik kun kort virketid ved handelsforeningens skole. Fast tilknytning fik derimod i denne periode kgl. translator i tysk, lærer ved Paradisgades skole *August Müller* (ansat 1868–94), kgl. translator i engelsk, lærer ved den private realskole *Thorvald Nielsen* (ansat 1871–97), skolebestyrer ved Katedralskolens forberedelsesskole, den senere Forældreskole, *P. M. Albeck* (ansat 1884–1913) og kommunebogholder *M. Nielsen*, den første lærer i bogholderi, der underviste 1890–1904⁷.

I 1865 og i 1865–66 havde skolen holdt det forudsatte sommerkursus, men derefter blev det opgivet, og det kom aldrig igen i den oprindelige form. I sin indberetning til handelsforeningens bestyrelse i anledning af skolens 25 års jubilæum 1890 skriver forstander Olsen, at årsagen hertil var den ustadige mødedeltagelse.

Skoleåret 1867–68 blev også et år med afvigelser fra det tidligere. Skoleårets begyndelse fastsattes nu til den 1. oktober, og det vedblev at være reglen i hele den omhandlede periode. Afslutningen fandt sted ved udgangen af april, men allerede 1869–70 måtte også denne måned skæres væk, så skoleåret kom til at bestå af kun seks måneder, hvoraf end-

da december, julemåneden, viste tidligt frafald. Juleferien fastlagdes til tre uger med påbegyndelse af skoleåret igen ca. den 8. januar. Endvidere afholdtes den 1. oktober 1867 en *prøve* i dansk og tysk diktat med de handelslærlinge, der på en ombragt liste havde indtegnet sig som skolesøgende⁸. Denne prøve skulle vise elevernes standpunkt og danne grundlag for fordelingen i klasserne. Den var dog ingen obligatorisk betingelse for at kunne blive indmeldt. Lærlinge blev i skolens første 30–40 år indmeldt og udmeldt på alle tider af skoleåret trods forstanderens gentagne henvendelser til handelsforeningen om det nedbrydende heri. Prøven varierede noget fra år til år med hensyn til fag og forsvandt først med skoleåret 1913–14.

I undervisningsplanen for februar 1868 er et nyt fag dukket op, nemlig bogføring, dog kun for den ældste klasse og uden forøgelse af time-tallet, idet en dansktime gled bort i stedet for. Der er dog intet tilført protokollen om dette nye fag, heller ikke om, hvem der forestod undervisningen, lærebogens art o.l. I indbydelsen til skoleåret 1868–69 anføres ganske vist, at de ældre lærlinge ville blive undervist i engelsk samt få nogen øvelse i handelskorrespondance og bogføring. Men i undervisningsplanerne for året ses intet om bogføring, og der er heller ikke bemærket noget om, hvorfor den forudsatte undervisning ikke blev til noget. Det er muligt, at årsagen simpelthen har været mangel på kvalificerede lærere i dette fag. Næste skoleår hedder det imidlertid: »Onsdag den 29. september (1869) modtog jeg af formanden, købmand Koppel, i overværelse af E. Secher, meddelelse om, at købmand Kaae foreløbigt er antaget til at give 1 à 2 af skolens øverste klasser undervisning i handelskorrespondance og bogføring.« Året efter er dog begge fag forsvundet fra undervisningsplanen.

Det var ikke fra skolens start forudsat, at undervisningen skulle føre frem til nogen eksamen. Man søgte dog tidligt at organisere en sådan på frivillig basis⁹. I året 1869–70 afholdtes ved skoleårets slutning for første gang årsprøver og eksamen i dansk, regning, skrivning, tysk og engelsk. Denne eksamen var ikke nogen autoriseret handelsmedhjælpereksamen, og hverken den eller årsprøverne var nødvendige for henholdsvis at opnå en karakter eller at blive rykket op, elever, der ikke mødte, fik en skønsmæssig karakter. I årene 1873–74 og 1876–77 afholdtes ingen eksamen på grund af manglende tilslutning fra elevernes side (!). Ved disse eksaminer fungerede i de første år kun skolens egne lærere som eksaminatorer og censorer. Senere deltog handelsforeningens bestyrelsesmedlemmer lejlighedsvis i censureringen. Eksamenen og årsprøverne var både skriftlig og mundtlig. Af de mange udeblivelser kan det ses,

at det kun langsomt trængte ind i bevidstheden hos elever og principaler, at eksamen var et uomgængeligt onde, også for en handelsskole.

De afholdte prøver var kun i almene fag; undervisningen i de egentlige handelsfag var det stadig småt med. Fra skoleåret 1872–73 var dansk handelskorrespondance dog påny på undervisningsplanen, men anderledes lå det med faget bogføring. Efter dette fags mislykkede start i 1869–70 bringes det først på bane i sæsonen 1882–83 i forbindelse med det da indgivne andragende om statstilskud (se side 49).

Overlærer Olsen skrev i beretningen til handelsforeningen, at såfremt dette bevilgedes, agtede han at søge undervisningstiden forlænget, afholdt flere foredrag og undersøge muligheden for oprettelsen af et særligt institut for handelsbetjente, så at disse kunne få undervisning bl. a. i bogholderi og handelskorrespondance.

Det første tilskud på 400 kr. blev bevilget, men de store planer ikke fuldt ud realiserede¹⁰. Handelsbetjente begyndte igen at frekventere skolen, men ikke i så stort et antal, at de kunne danne en særlig klasse, og de var heller ikke alle på et så højt standpunkt, at de kunne gå i den øverste klasse 4 A, også kaldet bogføringsklassen. I denne klasse indførtes fra og med 1. februar 1884 bogføring igen 1 time ugentlig i stedet for dansk.

I skoleåret 1885–86 forsøgte forstander Olsen at føre nogle af sine planer med forlængelse af undervisningstiden ud i livet, dog kun for 4. kl. A's vedkommende, idet denne i månederne november–marts fik yderligere 1½ times bogføring om ugen. Det var dog for hård en belastning for klassen, selv om det i beretningen siges om den, at den indeholdt skolens flinkeste elever. Forsømmelserne blev så store, at skoletiden for marts måtte reduceres til fire timer ugentlig med to timers bogføring og en time engelsk og en time tysk.

I skoleåret 1886–87 forsøgtes oprettet en bogholderiklasse med 1½ times ekstra undervisning fredag aften, men påny strandede forsøget på elevernes modstand. Forstander Olsen, eleverne, den tilsynshavende og faglæreren enedes da om at henlægge undervisningen til søndag formiddag kl. 10–12. Denne undervisningstid vandt stor tilslutning skoleåret ud. Men næste år er bogholderiundervisningen igen taget af planen, dels – oplyses det i beretningen – fordi ingen af de ældste klasser forlangte den, dels også fordi kun enkelte af disse klasser havde de fornødne kundskaber til denne udvidede undervisning. Først med skoleåret 1889–90 vendte bogføring tilbage som fag, og denne gang for at blive. Forsøget med ekstratimer var ganske vist opgivet, de to undervisningstimer indgik på bekostning af dansk og regning. Men efter den almindelige af-

slutningsprøve i de øvrige fag fortsatte bogholderiklassen skolegangen med fire timer ugentlig i dette fag alene, men uden ekstra betaling indtil ca. 22. maj, da der afholdtes en skriftlig prøve. I dette år ansattes kommunebogholder M. Nielsen som lærer i faget, og under hans funktions-tid kom bogføringsundervisningen endelig ind i faste former. I de følgende år deltog forskellige af handelsforeningens bestyrelsesmedlemmer i censureringen af de skriftlige opgaver ved bogholderiprøven.

Den fast organiserede bogholderiundervisning betød, at skolen nu begyndte i højere grad at få præg af at være en *handels*skole end af at være en fortsættelsesskole for handelslærlinge. De almene fags placering i forhold til handelsfagene var dog ikke afklaret. Det blev imidlertid på dette tidspunkt åbenbart, at dette ikke var et spørgsmål, der kunne løses lokalt. Det initiativ, Aarhus Handelsforening havde taget i 1865 var nemlig blevet fulgt op landet over, og der meldte sig da naturligt nok en trang til en ensartethed i handelsskoleundervisningen.

Eksemplet fra Århus

Efter oprettelsen af Aarhus Handelsforenings skole spredte handels-skolebevægelsen sig gradvis ud over landet. I de følgende år oprettedes handelsaftenskoler i Horsens i 1869 (privat, fra 1871 under handelsforeningen), i Hjørring 1872, i Ålborg samme år, også under handelsforeningen, som dog i 1875 standsede skolen, da der af private blev oprettet en skole. Derefter fulgte i 1870'erne handelsskoler i Fredericia, Odense og Randers, alle oprettet af de lokale handelsforeninger. I 1880'erne og 90'erne løste handelsforeningerne i mange andre provinsbyer deres handelsskoleproblemer¹. I København stiftede i 1880 en kreds af fremtrædende købmænd »Foreningen til unge handelsmænds uddannelse«, som i 1881 påbegyndte en aftenskole, senere Købmands-skolen, som efterhånden med sine mange afdelinger samlede handels-skoleundervisningen i København under sig².

De danske handelsskoler blev således oprettet enten som institutioner, ejet og drevet af private, eller som det hyppigst var tilfældet af lokale handelsforeninger. Hver enkelt skoles oprettelse, undervisning og økonomiske vilkår var afhængig af de stedlige forhold, af den større eller mindre interesse og økonomiske offervilje, som handelsstanden i de enkelte byer manifesterede. Ofte trådte yderligere kommunerne til og ydede støtte enten pekuniær eller ved at stille lokaler til rådighed; undertiden ydede kommunerne begge dele.

Handelsskolerne var i de første år uden ensartet undervisning og fælles eksaminer. I 1891 fremsattes fra »Foreningen af jydsk Handelsforeninger«^{*)} et af den energiske handelsskolemand konsul *R. Kålund*, Kolding, udarbejdet forslag til en fælles undervisningsplan og fælles eksamen for samtlige handelsskoler³. »Foreningen af jyske handelsforeninger« arbejdede i de næste år på at bringe alle jyske handelsskoler ind under fælles ledelse med fælles skoleplan, hvilket også hurtigt lykkedes. I Jyllands 30 købstæder var der i året 1900 i alt 24 handelsskoler, deraf tre i Århus^{**)}; af dem stod da 20 under fællesledelsen og arbejdede efter den givne fællesplan⁴. Aarhus Handelsforenings skole tiltrådte ordningen ret sent, nemlig først for skoleåret 1903–04, (se side 36) og da – for så vidt gælder undervisningen – i en noget tillempet form.

Fællesplanen forudsatte handelsskoleundervisningen opbygget med tre klasser. I hver klasse skulle i vinterhalvåret undervises i 25 undervisningsuger à 6 timer pr. uge, i reglen fordelt på tre ugedage med to timer hver aften. Dette indebar i alt 450 undervisningstimer med dansk og regning som de vigtigste fag, dertil handelskorrespondance, bogføring, handels- og vekselret samt skrivning⁵.

»Foreningen af jydsk handelsforeninger« førte gennem et udvalg på 3 bestyrelsesmedlemmer, alle købmænd, det almindelige tilsyn med disse skolars virksomhed. Et andet udvalg bestående af en købmand og 3 skolefolk varetog det særlige eksamenstilsyn, bedømte i fællesskab alle skriftlige eksamensopgaver fra de forskellige skoler og fordelte indbyrdes censuren ved den mundtlige eksamen⁶.

I 1899 sluttede Sjælland og Fyn sig til fællesplanen, og i 1901 kom Lolland-Falster med⁷. Først i 1909 sluttede København sig til det øvrige land⁸. I 1901 oprettedes som følge af den landsomfattende tilslutning til fællesplanen en fælles organisation for ledelsen af handelsskolerne, »Provinshandelsforeningernes fællesudvalg for skolevæsen«, fra 1914 »Provinshandelsforeningernes skoleudvalg«, bestående af 3 købmænd og 2 lærere samt undervisningsinspektøren for de statsunderstøttede handelsskoler⁹. Inspektørstillingen var blevet oprettet i 1899. Dette udvalg fastsatte undervisningsplan og eksamenskrav for skoler under tilsyn og overvågede undervisningsplanens gennemførelse ved de enkelte skoler. Provinshandelsforeningernes organisationer udnævnte fremdeles to ud-

*) Senere: Den jydsk Handelsstands Centralforening.

**) Nemlig foruden handelsforeningens også skoler oprettet af Handelsforeningen af 1887 og af Handels- og Kontoristforeningen.

valg (for Jylland-Fyn og for Sjælland-Lolland-Falster), som besørgede censuren af de skriftlige eksamensopgaver.

Under provinshandelsforeningernes skoleudvalgs tilsyn stod i 1906 47 handelsskoler¹⁰, og dette overvejende private tilsyn med handelsskolerne undervisning eksisterede indtil handelsskoleloven af 1920.

Indtil 1883 blev handelsskolerne i de fleste byer drevet alene for handelsforeningernes regning, således at disse dækkede underskud ved skolernes drift. Fra 1879 modtog Handelsskolen for Kvinder som den første handelsskole i landet tilskud fra staten¹¹. Fra 1883 engagerede staten sig mere generelt i denne undervisning ved at yde statstilskud til handelsskoler i provinsen. Ved lærlingeloven af 1889 gav staten tillige forsigtigt sin støtte til handelsskoleundervisningen ved at pålægge købmanden pligt til at tilstå sin lærling den fornødne tid til at gå på handelsskole¹², og denne undervisning tænkte naturligt nok knyttet til de allerede eksisterende handelsskoler.

Skolernes økonomi hvilede før statstilskuddene dels og først og fremmest på skolepengene, dels på lokale tilskud. Skolepengene forblev dog det væsentlige; deres størrelse kunne variere fra sted til sted; omkring århundredskiftet vekslede de fra 10 til 25 kr. pr. skoleår, og i skoler, der blev drevet af enkeltmand, lå de undertiden højere (indtil 42 kr. pr. skoleår)¹³. I de fleste byer betaltes skolepengene af principalerne¹⁴. Statstilskuddet udgjorde omkring 1900 i gennemsnit ca. 10 kr. pr. elev om året. Statsstøtten fordeltes mellem skolerne på den måde, at halvdelen af beløbet fordeltes efter skolernes udgift til lærerlønninger, 1/3 efter antallet af undervisningstimer, og 1/6 efter størrelsen af de stedlige tilskud. Almindeligvis gav kommunerne gratis lokale, lys og varme¹⁵. Handelsforeningerne trådte til, når økonomien ikke kunne balancere.

Skolernes udgifter var for de ca. 90 pct.s vedkommende lærerlønninger. Disse vekslede i 1900 fra 1 til 2 kr. pr. time. Lærerne havde da som indtil de seneste år undervisningen ved handelsskolerne som bibeskæftigelse og rekrutteredes væsentligst fra realskoler og kommuneskoler¹⁶. De var således i reglen uden særlig faguddannelse på handelsskolefeltet. Fra 1892 arrangeredes dog årlige sommerkursus for handelsskolelærere i København og senere Århus. Dette kursus varede i 20 dage og løb over 3 à 4 somre med undervisning i bogføring, handelsregning, handelskorrespondance og handels- og vekselret. Kurset finansieredes af staten, der betalte undervisning og gav stipendier. Antallet af deltagere var de første år ca. 20 hvert år¹⁷; først 1933 indførtes en faglærereksamen¹⁸.

Omkring 1900 havde handelsskolebevægelsen bredt sig så vidt, at af Danmarks 71 provinskøbstæder havde 43 statsunderstøttede handelsskoler, i 1906 var tallet 47. I skoleåret 1904–05 var der i købstæder og andre byer i alt 51 statsunderstøttede handelsskoler med 2.402 elever¹⁹.

Disse mange handelsskoler var kun indrettede på at optage lærlinge, kontorister og kommisser, hvis baggrund var folkeskolens. Undervisningen foregik samtidig med læretiden, og skolerne var derfor alle aften-skoler.

Foruden handelsforeningernes skoler blev i tiden efter 1865 tillige oprettet adskillige helt private skoler. Disse placeredes især i de største byer. I Jylland oprettedes f. eks. den meget livskraftige justitsråd Møllers handelsskole i Ålborg (1875) og Ålborg handelsinstitut (1879)²⁰, i Århus Jyllands handelsakademi (1889) og Århus handelsskole (1895)²¹, i Odense revisor P. Petersens handelsskole (1878) og Handelsskolen i Odense (1890)²². Før 1881 fandtes i København kun rent private handelsakademier. I 1866 var deres tal 3, nemlig det gamle Grüners handelsakademi (1843) samt Svenné Langkjers (1842) og G. F. C. Thorsøes skoler²³.

Antallet af private handelsskoler og kurser i København i årene indtil første verdenskrig fremgår af følgende tabel:

	Private handelsskoler	I alt handelsskoler
1866	3	
1870	5	
1880	7	
1890	7	9
1900	12	14
1915	8	10 ²⁴

Blandt disse private skoler bør nævnes Handelsskolen for Kvinder (opr. 1872), der som den eneste af disse skoler opnåede statstilskud i en lang årrække. Den indgik under Købmandsskolen i 1928²⁵. Blandt andre af de ældre skoler kan nævnes T. K. Wiréns merkantile institut, H. P. Sørensens handelsskole, N. P. Søgaards handelskursus, L. K. V. Nehms handelsakademi, E. Nehms handelskursus m. fl.²⁶ Det blev skæbnesvangert for de private københavnske skoler, at de i modsætning til flere af provinsens private skoler ikke opnåede lokal støtte, hvorfor de ikke fandt plads mellem de statsstøttede skoler. Statsstøtten i København koncentreredes i stedet om de af handelsstanden støttede skoler. Adskillige af de private handelsskoler forsvandt før århundredskiftet og nye kom til; kun ganske få af den gamle type handelsskoler overlevede i tiden efter 1915.

For de fleste af disse skoler gælder, at de særlig var beregnede for elever med større almen baggrund end handelsaftenskolerne. De var til- lige dagskoler, og deres undervisning i højere grad samlet om de egent- lige handelsfag. Selv om de ikke fik nogen varig plads i handelsskole- undervisningen, var de uden tvivl medvirkende til at øge kravene til handelsaftenskolernes undervisning.

Handelsskoleundervisningen i København skulle i stedet blive kon- centreret om de skoler, der oprettedes under »Foreningen til unge han- delsmænds uddannelse«. Denne forening, der bestod af en kreds af frem- trædende københavnske købmænd, oprettede i 1881 en handelsaften- skole²⁷. Denne startede med et langt mere prætentivt undervisningspro- gram end provinsens skoler. De elementære fag havde ikke samme cen- trale placering som i provinsen, og undervisningen i fremmede sprog spillede en fremtrædende rolle i undervisningsplanen. I det hele sigtede man mod et andet klientel end provinsens handelsskoler. I københavnske en gros forretninger, banker, vekselererfirmaer, assurance- og mægler- firmaer m. fl. anvendtes lærlinge med større skoleuddannelse end i pro- vinsen og med andre uddannelsesbehov, og undervisningsplanerne synes i første række at være blevet tilrettelagt herefter²⁸. Skolens elever ud- gjorde snart en så uensartet masse med så vidt forskellige forudsætnin- ger, at man måtte operere med stor valgfrihed uden bundne kursus. Un- dervisningsplanerne måtte gentagne gange ændres. Man vedblev dog at arbejde med betydelig flere fag end provinsskolerne, og undervisningen omfattede dansk, tysk, engelsk, fransk, regning, skrivning og geografi samt efterhånden bogføring, stenografi, handelsret, varekundskab, spansk og russisk m.m. Skolen tilbød i 1900 en fagrække, der omfattede 35 ugentlige timer, som eleverne frit kunne vælge imellem inden for et skema på 4 undervisningstimer på hver af de 5 første ugedage. Den dag- lige undervisningstid var fra 6–10 aften. Undervisningen i fremmede sprog havde en fremtrædende plads og dækkede 19 af de tilbudte 35 undervisningstimer. Kursus i de egentlige handelsfag kunne gennemføres på 1 år, i dansk på 2 år, i regning på 3 år og i fremmede sprog på 4 år. Der kunne tages en afgangseksamen omfattende dansk, regning, geo- grafi og et fremmed sprog, men til denne fuldstændige afgangseksamen indstillede kun få sig; ligesom den i 1897 indførte særskilte afgangsprø- ve i et fremmed sprog heller ikke vandt større tilslutning.²⁹

Skolepengene var temmelig høje i modsætning til betalingen ved pro- vinsens handelsskoler, idet man (omkring 1900) betalte 1 kr. pr. måned pr. ugentlig time. Lærerlønningerne lå her på 2 à 2½ kr. pr. time³⁰. Sko-

lens udgifter dækkedes især ved skolepengene og derudover ved tilskud fra foreningen, Grosserer-Societetet og staten³¹.

Alt i alt var der med Københavns handelsaftenskole ikke etableret en undervisning på fagets elementære plan for lærlinge, hvilket illustreres af, at lokale københavnske brancheforeninger som f. eks. Manufakturhandlerforeningen og Urtekræmmerforeningen skabte skoler for medlemmernes lærlinge³². Efter bygning af Købmandsskolen i Fiolstræde i 1902 gik de faglige sammenslutningers skoler ind under Købmandsskolens undervisning. For lærlingene oprettedes en forklasse med 6 timers ugentlig undervisning i dansk, regning og skrivning³³. I 1909 oprettedes endelig en 3-årig lærlingeundervisning i overensstemmelse med den, man havde ved provinsens handelsaftensskoler³⁴. Købmandsskolen og dens mange afdelinger samlede efterhånden al handelsskoleundervisning i København under sig. Foruden lærlingeuddannelsen og den mere avancerede valgfri aftensskoleundervisning kom hertil som nye skud en række fagskoler med specialiseret undervisning, dette dog især i tiden efter 1920³⁵. Ved dette kom den københavnske skole til at vise vej for provinsens i henseende til undervisningens indhold.

1891—1901

Ingen afgangseksamen fra Århus

Konsul R. Kaalunds plan af 1891 for handelsskoleundervisningen (se side 26) blev ikke mødt med velvilje i Århus. Den Kaalundske plans hensigt var at give ensartede undervisningsregler for samtlige under »Foreningen af jydsk Handelsforeninger« hørende handelsskoler, samt en fælles afgangseksamen¹. Det væsentligt nye var, at undervisningstimerne forøgedes til 6 timer om ugen. Allerede året forinden havde overlærer Olsen i sin indberetning til handelsforeningen fremhævet det urimelige i, at handelsskoleundervisningen efter 25 års forløb kun omfattede fire ugentlige timer, og at et centralt fag som bogholderi kun kunne undervises på bekostning af andre fag. Det var således ikke undervisningens omfang, der var uenighed om; brydningerne kom til at dreje sig om dens indhold.

I den fremsatte plans bemærkninger om bogholderiundervisningen

Paradisgades skole, handelsskolens tilholdssted 1872–1962. Foto fra 19. årh.s slutning.

blev det understreget, at denne burde være baseret på dobbelt bogholderi:

Da der ifølge det rigsdagen flere gange forelagte lovforslag om handelsbøgers førelse, der blev vedtaget af landstinget, kræves ikke alene regnskab med debitorer og kreditorer – personlige konti – men også med penge- og varebeholdninger, må eleven lære at føre regnskab også for de døde kontis vedkommende, f. eks. af beholdningskonti: 1 à 2 varekonti, 1 vekselkonto, 1 acceptkonto, 1 mobilie- og inventarkonto (navnlig praktisk ved eventuel brandskadeopgørelse) og af principalkonti: 1 agiokonto (fremkommer hvor f. eks. en personlig konto føres i fremmed mønt), 1 gevinst- og tabskonto, 1 rentekonto, 1 personalekonto, 1 omkostningskonto, 1 husholdningskonto og 1 kapitalkonto.

Forslaget forudsatte i øvrigt tre afdelinger eller klasseniveauer, medens handelsskolen i Århus hidtil havde opereret med fire, og allerede fra det mellemste trin skulle det handelsmæssige præg i undervisningen intensiveres, således at handelsregning og kalkulation skulle tage to timer og bogholderi en time. Til rest i 2. klasse var derefter to timer til dansk og en valgfri time. I tredje klasse beslaglagde bogholderi to timer, handelskorrespondance to timer og handels- og vekselret en time, me-

dens en valgfri time blev til overs. Planen havde således ikke afsat flere timer til fremmede sprog end den ugentlige valgfrie i anden og tredje klasse.

Forstander Olsen vendte sig ret kraftigt mod denne plan, hvis forhøjelse af timetallet han dog i øvrigt billigede. Han mente, at den var urealistisk derved, at den forudsatte forkundskaber hos eleverne, som disse gennemsnitligt ikke var i besiddelse af. Sagt med andre ord, så var han af den opfattelse, at man var gået for vidt i retning af at gøre undervisningen specielt handelsmæssig med tilsidesættelse af opnåelse af reale kundskaber som f. eks. sprog.

I en skrivelse af 8. september 1891 til handelsforeningens bestyrelse uddybede forstanderen sine indvendinger, samtidig med at han opstillede en revideret plan, der blev godkendt². I denne adskilte *fagfordelingen* sig ikke meget fra de tidligere planers; bogføring indførtes først med to ugentlige timer i den øverste klasse, og lige som før fortsatte denne klasse med fire ugentlige timer i dette fag til et stykke ind i maj måned, hvor den specielle bogholderieksamen afholdtes, medens den almindelige eksamen stadig afholdtes i slutningen af marts. Dog indførtes i første klasse geografi som selvstændigt fag i én ugentlig time.

Geografiundervisningen foregik som frie foredrag, hvori Danmarks naturforhold, frembringelser, erhvervsgrene og udenrigshandel blev gennemgået, altså en slags kombineret erhvervsgeografi og nationaløkonomi for Danmark. I denne forbindelse kan det nævnes, at faget nationaløkonomi havde været et af de emner, man havde forsøgt at interessere eleverne for gennem foredrag uden for skoletiden³. Foredragsvirkomheden blev, uanset emnet, sjældent nogen succes. Ved en række på syv foredrag i skoleåret 1883–84, hvor foreningens senere formand, købmand *Joh. Baune* tegnede sig for tre i handels- og vekselret, og cand. polit. *Th. J. Funch Thomsen* (Aarhuus Stiftstidendes senere redaktør) for fire i nationaløkonomi, mødte kun en tredjedel af de indbudte elever, resten erklærede på forespørgsel, at de ikke havde tid. I stedet gik forstander Olsen over til i enkelte af dansktimerne at holde foredrag af samme art som de fra 1891 i geografitimerne fastlagte. I årene fra 1893–94 til 1896–97 indførtes som forsøg fysik som fag i de laveste klasser. Der undervistes heri 1 time ugentlig i stedet for i et af de tre fag regning, tysk og geografi. Lærer var Søren Pedersen, den senere forstander, der blev knyttet til handelsskolen i 1893. Det var dog ikke et eksamensfag; undervisningen skete ved foredrag ledsaget af forsøg, der blev udført i fysiklokalerne i Paradisgades skole. Det hedder i beretningerne for disse år, at følgende afsnit af naturlæren er gennemgået:

1. Magnetisme og elektricitet og deres praktiske anvendelse i kompas-set, elektrisk lys, telegrafen, telefonen, ringeapparater, galvanisering o.a.
2. Atmosfærens tryk, varme- og fugtighedsforhold, vindene.
3. Lys og skygge, sol- og måneformørkelser.
4. Centrifugalkraften og dens anvendelse.
5. Planetsystemet.

Og det hedder videre: Disse timer have fornøjet de unge mennesker, og de have sikkert haft et godt udbytte deraf. Fysikundervisningen må ses som et forsøg på at interessere eleverne for erhvervslivets tekniske udrustning og udvide deres almene viden. Allerede efter fire års forløb ophørte den, og den er ikke siden vendt tilbage.

Imidlertid følte det stadig som en mangel, at handelsforeningens handelsskole i Århus stod uden for de forenede jyske handelsskolars undervisningsplan og ikke kunne indstille nogen klasse til handelsafgangs-eksamen. Overlærer Olsen fastholdt imidlertid, at der med kun seks timers ugentlig skolegang ikke fandtes lærlinge med tilstrækkelige kundskaber til, at dette kunne lade sig gøre⁴. I 1901 enedes man på et bestyrelsesmøde om at sende den da 73-årige J. J. Olsen en skrivelse, »hvor man meddeler, at man med tak for hans lange og udmærkede tjeneste beklager nu at måtte søge en efterfølger for ham«⁵. Afskedigelsen må formentlig ses både i sammenhæng med J. J. Olsens alder, der allerede året før havde foranlediget ham til at søge afsked fra skolevæsenet, og med hans kompromisløse holdning over for de andre handelsskolars undervisningsplan.

1901—29

Afgangseksamen, men efter særplan

J. J. Olsens efterfølger blev overlærer *Søren Pedersen* (1854–1937). Han havde virket som lærer fra 1877 ved skolen i Paradisgade og senere ved andre århusianske kommuneskoler, i 1901 havde han efterfulgt forstander Olsen i overlærerembedet ved Paradisgades skole, kort før han overtog ledelsen af Aarhus Handelsforenings Handelsskole¹. Han fun-

gerede i denne stilling til 1929. I Søren Pedersens forstanderperiode fortsatte brydningerne mellem den gamle undervisningsform med hovedvægten lagt på de almene kundskaber i de første klasser og den nye, der krævede erhvervspraktiske fag indført allerede på et tidligt stadium i handelsskolen.

Forstander Søren Pedersen. Ved hans 80 års fødselsdag hedder det bl. a., at han »kunne udadtil som lærer vise barsk væsen, som dog dækkede over megen menneskelig forståelse og hjertensbravhed«. - Aarhuus Stiftstidende 16. april 1934.

Forstander Pedersen var ikke blind for nødvendigheden af at gøre undervisningen mere erhvervsnær, hvad hans tilslutning til fællesplanen og deling af eleverne i en normalklasse og sprogklasse vidner om. På den anden side vidner indførelsen af tysk som almindeligt læsefag om, at han stadig havde dybe rødder i det gamle system. Og endelig, hvad der fremgår af det følgende, var han helt fremmed over for nydannelser som varekundskab, salgslære, skilteskrivning o.l.

I disse år gennemgik skolen i øvrigt en eksplosiv vækst i elevtal. Den var endvidere påvirket af de økonomiske ændringer under og efter første verdenskrig med dyrtid og lønstigninger og depression og lønfald. Videre fremkaldte lokaleproblemet ændringer i skolens ledelse, således at forstanderembedet var af en noget anden karakter ved hans afgang end tidligere.

Antallet af lærere steg i denne periode fra syv til tyve. Undervisningen i de centrale fag varetoges af:

Lærer ved Ny Munkegades skole *C. Kofoed-Jensen*, dansk, tysk, engelsk 1894–1915.

Lærer ved Paradisgades skole, senere Nørrebro borgerskole, *Emil Kragh*, regning, tysk 1897–1942.

Lærer ved Paradisgades skole, senere Nørrebro borgerskole, *I. P. Stensmark*, bogføring 1901–33.

Lærer ved Paradisgades skole, senere overlærer *C. Axel Hansen*, tysk, 1902–36.

Lærer ved Paradisgades skole *M. Schouborg*, bogføring, 1904–44.

Lærer ved borgerskolen ved Ingerslevs Boulevard *K. Halskov*, regning, 1905–37.

Lærer ved borgerskolen ved Ingerslevs Boulevard *J. Rosenlund*, skrivning, 1912–34.

Inspektør ved Århus Katedralskoles forberedelsesskole, cand. theol. *K. F. K. Hafstrøm*, dansk, bogføring, kontorarbejder, 1916–45.²

På et lærermøde den 10. juni 1901 optoges som programpunkt for den fremtidige undervisning, at skoleåret forlængedes til syv måneder med begyndelse den 15. september og slutning den 15. april. Ethvert forsøg på at forlænge skoleåret siden 1867, hvor seksmåneders året knæstattes, havde på forhånd vist sig håbløst på grund af de store forsømmelser. Men heri var der sket en betydelig og varig ændring i det sidste tiår før århundredskiftet, så øjeblikket syntes nu at være inde til den længe højst påkrævede forøgelse af både læsedage og undervisningstimer. Et andet vigtigt programpunkt var, at årsprøverne blev gjort obligatoriske, således at den skønsmæssige karaktergivning til udeblivere ophørte, og ingen elev kunne opflyttes i en højere klasse, medmindre han havde nået klassens mål. Det lykkedes dog kun at gennemføre dette andet krav om eksamen, medens det på handelsforeningens bestyrelsesmøde den 26. august 1901 vedtoges stadig at fastlægge skoleåret til 1. oktober–1. april, dog med afholdelse af eksamen i april måned³. Heller ikke fandt man grund til at tilslutte sig de øvrige jyske handelsaftenskolers undervisningsplan, hvad der rent praktisk ville sige, at man stadig måtte operere med den reviderede plan fra 1891. Alligevel forandredes forstander Olsens undervisningsplan i væsentlig grad for året 1901–02. Den treårige skoletid fulgtes nu i to systemer: Normalklassen med seks timers ugentlig undervisning uden fremmede sprog, men bogføring allerede fra 2. kl. Sprogklassen med otte timers ugentlig undervisning i de samme fag som normalklassen, men tillige med to timer i fremmede sprog helt fra 1. kl. Eleverne i sprogklassen måtte betale højere skolepenge end eleverne i normalklassen, nemlig fire kr. mod tre. Det var handelsskolens første linjedeling⁴.

I årsberetningen for 1901–02 erklærede forstander S. Pedersen, at resultatet af delingen havde været heldigt for undervisningen. Endvidere havde det været gunstigt, at de to ugentlige sprogtimer var blevet koncentreret på ét sprog, nemlig tysk, og endelig havde faglærersystemet bidraget til at fremme lærernes lyst og interesse for det dem tildelte fag⁵. Alligevel mente forstanderen, at tiden nu måtte være inde til en

tilslutning til fællesundervisningsplanen. Dette kunne ske, fortsætter han i beretningen, derved, at der hvert år oprettedes en 4. klasse af elever, som havde gennemgået en af de nuværende tre klasser og bestået den for 3. klasserne bestemte prøve. I denne klasse skulle der så undervises udelukkende med den ved de øvrige skoler gældende afgangseksamen som mål, otte timer ugentlig, fordelt med dansk to timer, regning to timer, bogføring to timer, vekselret en time og tysk en time. Hvis denne ordning gennemførtes ville følgende blive opnået:

1. At den gældende undervisningsplan bibeholdtes.
2. At alle elever kunne få et treårigt afsluttende kursus *uden* eller *med* eksamen i 4. klasse, og
3. At kun flinke og dygtige elever fik adgang til eksamensklassen.

Denne ordning betød, at eleverne i Århus ved at følge undervisningen gennem tre år, ligesom man gjorde på de andre handelsskoler, ikke opnåede den fælles afgangseksamen; ønskede de denne, måtte de yderligere gennemgå undervisningen i 4. klasse. Først fra skoleåret 1934–35 overgik man i Århus til den treårige normaluddannelse⁶. Tilslutningen vedtoges i princippet på handelsforeningens bestyrelsesmøde 11. juni 1902, men forslaget sendtes først til cirkulation for at blive behandlet i et senere møde⁷. I formandens beretning på handelsforeningens generalforsamling den 25. november samme år hedder det dog, at der nu er oprettet en ny klasse, hvis elever skulle indstilles til fællesforeningens eksamen i 1903⁸. Først med skoleåret 1903–04 var denne ordning endeligt gennemført.

Tilslutningen til fællesplanen medførte bl. a., at de skriftlige eksamensopgaver nu ikke længere blev censurerede af skolens lærere og evt. handelsforeningens medlemmer alene, men sendtes til det særlige eksamensudvalg for provinshandelsskolerne. I den anledning blev der fra skoleåret 1903–04 stillet visse krav til eksamensopgavernes form, således skulle faglærerne rette opgaverne med rødt, og breve skrives på den ene side af arket, således at der på den modsatte side blev plads til rettelser. Videre skulle eleverne ved besvarelsen af regneopgaver angive den vej, de var gået for at nå resultatet. Karaktererne for regning og bogholderi skulle gives for hvert afsnit for sig og derefter samles i en hovedkarakter. Endelig skulle karaktererne for håndskrift og orden med skriftlige arbejder også samles i én hovedkarakter.

Det var stadig uafklaret, hvorvidt antallet af skoledage kunne ændres, så skoleåret kom til at omfatte i hvert fald syv måneder. På handelsforeningens bestyrelsesmøde den 28. august 1903 vedtoges imidler-

tid et forslag om, at skolen skulle begynde den 15. september og slutte den 31. marts, heri 3 ugers juleferie⁹. Dette skoleår forblev derefter gældende indtil 1923–24, hvorefter skoleåret efter Handelsministeriets bekendtgørelse af 26. juli 1923 skulle være fra 1. september til 30. april og nu altså nåede op på de ønskede 7 måneder. Ordningen kom dog kun til at gælde afgangsklasserne, der således fik eksamen i begyndelsen af maj måned¹⁰. Der fremsattes imidlertid da anker fra principaler og elever over eksamens afholdelse på dette tidspunkt, og for skoleåret 1926–27 kortedes den ene halvdel af april af, således at det kom til at gå fra 1. september til 15. april med eksamen lagt i den resterende del af sidstnævnte måned^{10a}.

Medens forlængelsen af skoleåret kun trængte langsomt igennem, udvidedes det ugentlige timetal allerede med skoleåret 1903–04 til 8 timer. Dette skyldtes, at tysk nu blev et obligatorisk læsefag for alle elever, også i de lavere klasser, medens det for afgangsklassen kun var obligatorisk som eksamensfag for sprogklassen¹¹. Denne ordning varede helt til skoleåret 1923–24, da Handelsministeriets bekendtgørelse af 26. juli 1923 atter slettede tysk som obligatorisk fag uden for afgangsklassen, og timetallet igen blev henholdsvis 6 og 8 pr. uge.

Kort efter forstanderskiftet begyndte man at oprette tillægskurser og særklasser uden for den egentlige undervisningstid, dog naturligvis mod ekstrabetaling. Engelsk, som var blevet taget ud af undervisningsplanen ved nyordningen i 1902–03, kom fra skoleåret 1905–06 igen i form af to ugentlige timers valgfri tillægsundervisning for eleverne i afgangsklassen¹². Det er dog først fra og med afgangseksamen 1918, at faget kan spores i eksamensprotokollerne, så først fra dette tidspunkt nåede engelsk sin tidligere status som et fag, de sproglige elever kunne vælge i stedet for eller sammen med tysk. I 1905–06 oprettedes også en særklasse for stenografi, som dog allerede i det følgende år er forsvundet ud af protokollerne¹³.

Spørgsmålet om at gøre handelsskoleundervisningen endnu mere praktisk eller erhvervsnær var dog stadig løbende. Allerede under forhandlingerne om skolens tilslutning til fællesundervisningsplanen fremsendte det jyske skoleudvalg en skrivelse til Aarhus Handelsforening, hvori man spurgte, om foreningen ønskede at foranledige, at der gaves elever i aftenskolen mindst én time ugentlig dagundervisning i varekundskab. Handelsforeningen svarede, at den ikke ønskede undervisning i varekundskab indført på skolen.

I 1917 blev problemet påny bragt på bane derved, at handelsforeningen fra »Foreningen til unge handelsmænds uddannelse« i Kø-

benhavn modtog et antal eksemplarer af pjecen »Står vor unge handelsstands uddannelse på højde med tidens krav?«; den gengav et foredrag holdt af Købmandsskolens forstander, *Lars Jacobsen*, der kraftigt gik ind for en undervisning vendt mod det praktiske forretningsliv¹⁴. Det var dog først på handelsforeningens generalforsamling den 29. november 1921, at det kom til en meningsudveksling om denne sag. I tilslutning til forstander S. Pedersens aflagte beretning protesterede købmand *Severin Jacobsen* mod, at fag som skrivning, dansk og regning, efter hvad han havde hørt, skulle skubbes tilbage til fordel for sløjd o.l.; »sløjd« sigtede til dekorationslære. På denne noget uafklarede bekymring svarede forstanderen, at der næppe var nogen fare for, at noget sådant skulle ske. Men dernæst ønskede manufakturhandler *Moldberg-Kjeldsen* indført undervisning i varekundskab, vinduespyntning og lignende, altså de fag som senere blev obligatoriske for butikslinien. Herimod reagerede forstanderen kraftigt og hævdede, at undervisning i disse rent praktiske ting tilkom principalerne selv. Ingen af disse fag blev heller indført i denne periode¹⁵.

Den stærke stigning i elevtallet under og efter første verdenskrig bragte skolen i lokalenød i 1923. For nogle år løstes vanskeligheden ved, at man som omtalt andet sted (se side 58) fik stillet lokaler til rådighed for afgangsklasserne på Handelshøjskolen. Samme år besluttedes det i øvrigt at oprette nye særlige kurser i tysk og engelsk under forstander S. Pedersens ledelse¹⁶.

Medens mange problemer i handelsundervisningen således var uafklarede, var der dog i denne periode skabt faste rammer for handelskolevæsenets opbygning og videre udvikling. Det skete med loven af 23. juni 1920, som stadig er områdets grundlov¹⁷. Tilsynet med handelsskoler, der modtog statsstøtte, blev nu underlagt en under handelsministeriet hørende direktør, og undervisningsplaner, eksamenskrav, læreruddannelse, kontrol med skolerne m.m. tillagdes direktoratet. Til støtte for direktoratet oprettedes som rådgivende organ et handelsskoleråd med bred repræsentation fra handelens organisationer samt handelskoleverdenen. I lovens § 6 fastlagdes betingelserne for, at en handelsskole var berettiget til tilskud. Skolen skulle ejes og drives af en handelsorganisation eller være en af handelsministeren anerkendt selvejende eller privat institution, der nød tilskud fra den stedlige sogne-, købstads- eller amtskommune eller fra den stedlige handelsorganisation. Man byggede derved på den allerede eksisterende skolestruktur; der skulle dog fremtidig kunne oprettes kommunale handelsskoler; men man udelukkede alle rent private handelsskoler fra statsstøtte.

Undervisningen opbyggedes nu på de kendte tre skolegrupper a) skoler for handelslærlinge, b) skoler for handelsmedhjælpere, c) højere handelsskoler eller handelsgymnasier¹⁸. Lærlingeskolens 3-årige normalkursus skulle omfatte mindst 432 timer. Som nævnt fortsatte man i Århus og enkelte andre byer (Holbæk, Køge) med en 4-årig skole. Kundskabsforudsætningerne var folkeskolens uddannelse, og undervisningen skulle føre til en afsluttende prøve, handelsmedhjælpereksamen. Den følgende periode skulle blive præget af en udbygning af denne uddannelse og eksamen i en mere erhvervsrettet form med deling efter hovedbeskæftigelse: kontor eller butik.

1929—64

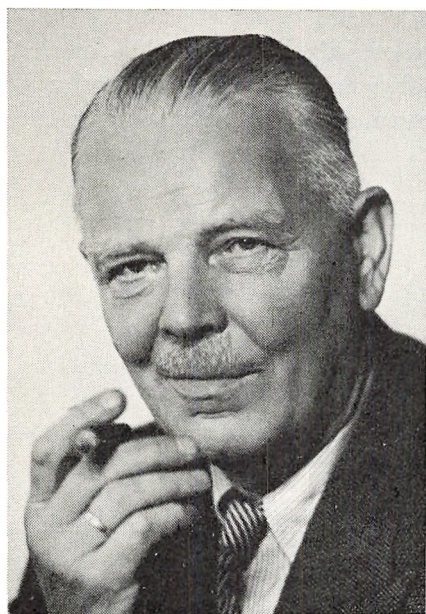
Nye fag

Ved udgangen af skoleåret 1928–29 fyldte forstander Søren Pedersen 75 år og søgte sin afsked. Han afløstes af lærer *Holger Schou*, der havde virket ved skolen siden 1916. Forstander Holger Schou (1889–1959) kom til Århus kommuneskolevæsen i 1911, hvor han blev lærer ved Valdemarsgades borgerskole. Fra 1938 underviste han ved Ny Munkegade skole, hvorfra han tog sin afsked i 1953¹.

Forstanderskiftet fandt sted, da erhvervslivet stod på tærskelen til den værste krise i historien, og de trange tider i begyndelsen af 1930'erne medførte, at kravet om effektiviseringen af handelsskoleundervisningen nu blev fremført med større kraft end nogen sinde. Forstander Schou forstod til fulde, at det var bydende nødvendigt, at handelsskolen virkelig kunne forsyne erhvervslivet med kvalificeret arbejdskraft, og i løbet af hans trediveårige ledertid foregik nærmest en revolutionær omkalfatring af undervisningssystemet. Som eksempler herpå kan nævnes de mange delinger og oprettelser af nye linier, som er nævnt nedenfor, indførelse af helt nye fag som varekundskab, salgs- og produktionslære etc., alt med det formål at give eleverne brugbare kundskaber i det praktiske erhvervsliv.

Lærerantallet ved skolen steg i forstander Schous tid fra 22 til i nogle år over 50. Denne stærke ekspansion skal ses i sammenhæng med, at byens anden handelsaftenskole i 1934 indgik under handelsstandsforeningen. I 1895 havde lærer *N. P. Nielsen* (1866–1926) på privat basis oprettet handelsundervisning i Århus². Den var delt i to skoler, en for

videregående undervisning, Århus Handelsskole, og en for lærlinge. Allerede i 1897 blev den sidste del af N. P. Nielsens skolevirksomhed overtaget af de detailhandlendes organisation »Handelsforeningen af 1887«³. N. P. Nielsen, der var en ivrigt virkende skoleleder, fortsatte

Forstander Holger Schou, der med energi og fasthed førte skolen ind i den moderne handelsundervisning.

som forstander for denne handelsaftenskole, der havde lokaler i skolen i Frederiks Allé. Den dimitterede lige som handelsforeningens aftenskole til den ved lov af 1920 anordnede handelsmedhjælpereksamen. Skolen var i 1897 besøgt af ca. 40 elever, men med årene voksede elevtallet, det var således ifølge skoleprotokollen oppe på 183 i året 1922–23, medens handelsforeningens aftenskole da havde 319 elever, men gav trods støtte fra stat, amt og »Handelsforeningen af 1887« konstant underskud⁴.

Skolebestyrer N. P. Nielsen kom efterhånden i modsætningsforhold til »Handelsforeningen af 1887«, og efter en retssag om ejendomsretten til aftenskolen, som N. P. Nielsen endeligt tabte i 1924, trådte Århus byråd til og overtog skolen⁵. Den blev derefter drevet for Århus kommunes regning og med tilskud derfra, men gav stadig underskud; i 1934 tabte byrådet tålmodigheden og traf en overenskomst med Aarhus Handelsforening om dennes overtagelse af skolen. Det bestemtes heri, at overdragelsen skete fra og med 1. september 1934 og omfattede lokaler

og undervisningsmidler på de samme vilkår, som var gældende for afbenyttelsen af lokalerne i Paradisgade. Byrådet ydede foreningen et tilskud på 1.800 kr. en gang for alle, fordelt over to skoleår⁶. Samtidig med denne betydelige udvidelse af skolens rammer var man travlt optaget af reformer i undervisningen. Nye fag dukker nu op i skemaerne; allerede i forstander Schous første skoleår 1929–30 oprettedes et særligt kursus i lak- og skilteskrivning. Overraskende slog denne »modernisering« ikke straks an, idet der kun meldte sig 16 elever, og da tilslutningen til forårskurset var endnu dårligere, blev det opgivet. I skoleåret 1930–31 indførtes dog påny skilteskrivning og nu med bedre resultat.

Imidlertid var der på en ekstraordinær generalforsamling i handelsforeningen den 18. juni 1930 blevet vedtaget at åbne mulighed for en undervisning uden for normalplanen. Man tilsigtede dermed større indrømmelser til de mere praktiske krav. Ifølge denne plan blev der givet særundervisning – altså uden for normalplanen, men med mulighed for hver enkelt elev for at knytte specialfaget til denne – i engelsk, tysk, maskinskrivning og salgslære, og der blev taget tillægseksamen i de tre første fag⁷. Det hedder herom i beretningen, at undervisningen efter denne plan virkede tilfredsstillende. Hvad salgslære angik, var det så nyt et fag og et fag, der ikke gav håndgribelige resultater, hvorfor det var vanskeligt at udtale sig om, hvilken betydning det kunne få. Lærerne mente dog at have gjort den erfaring, at eleverne helst skulle have nogen praktisk uddannelse først for at få den rette forståelse af faget, og undervisningen i faget blev det følgende år rykket tilbage fra første til andet skoleår.

Salgslære eller, som det nu hedder, handels- og salgslære (ikke at forveksle med »handelslære«, der jo er næsten det samme som handels- og vekselret) skulle imidlertid få stadig større betydning som undervisningsfag, dog især da der senere indførtes den særlige butikslinje. Faget berører i dag alle forretningslivets sider og som eksempler på, hvad der belyses i det, kan nævnes: Indkøbsplan med redegørelse for varernes mængde, kvalitet, pris og købstidspunkt, indkøbsskilder (fabrikant, grossist, mellemmand, indkøbssammenslutninger, købestævner og messer), indkøbsmåde, varens hjemkomst, mærkning og lagring. Endvidere forretningsdrift, hvor omkostningsbeløb, omkostningsprocenter og omkostningshastighed drøftes, og salget, hvor de forskellige salgsmetoder, kreditsalg, afbetalingssalg, rabat o.a. og endelig reklameproblemet og problemet om kundebetjening gennemgås⁸.

Det vil ses af det nævnte, at (handels- og) salgslære var et meget omfattende fag, men samtidig et fag, der synes i en grad som aldrig før set

at nærme sig det helt ideelle i en handelsundervisning, når vægten særlig lagdes på det praktiske. Der var da også enkelte, der hævdede, at salgslæren for fremtiden ville blive det centrale fag i undervisningen, hvorfra andre fag udstrålede i naturlig forbindelse, og hvorefter fulgte, at samme lærer overtog alle fag i sin klasse⁹.

Sådan skulle det ikke komme til at gå. De almene kundskaber vedblev at beholde deres centrale placering. Et bevis for disses betydning fik man i 1931–32, hvor for første gang elever uden nogen eksamen var oppe til prøven i maskinskrivning. Af 34 elever indstilledes 29, hvoraf kun 11 bestod. Årsagen til det store mandefald var simpelthen manglende kundskaber i dansk¹⁰.

De nye fags fremtid var dog ikke afklaret. Skilteskrivning kæmpede stadig med vanskeligheder, og salgslæren var på forsøgsstadiet. Året 1932–33 afholdtes imidlertid en udstilling af elevernes arbejde i førstnævnte fag efter kursets afslutning. Udstillingen var åben to aftener, en for skolens elever, og en for principaler og andre interesserede, og disse udstillinger gentoges lejlighedsvis i de følgende år. Herefter syntes interessen for dette fag at være vokset ganske betydeligt, og det er i dag et integreret led i helheden, selv om det aldrig blev et af de fag, der tiltrak sig mest interesse, måske fordi der undervises i det andre steder end på handelsskolerne, f. eks. på dekoratørskoler¹¹.

De forskellige nye fag havde været »forsøgsundervisning«. Men handelsskolevæsenet var på vej ind i dette nye, der for nogle år skulle afgøre spørgsmålet om forholdet mellem almene fag og de erhvervsnære. Den definitive overgang kom med Handelsministeriets bekendtgørelser af 28. februar 1934 og 5. juli 1935, der oprettede tre linier under normalplanen. Linie A, hvor undervisningen var tilrettelagt for butikslærlinge, linie B, hvor undervisningen var for kontorlærlinge, og endelig linie C beregnet for elever med real- eller præliminæreksamen. Særklasserne for elever med eksamen havde været kendt også under normalplanen efter ministeriets bekendtgørelse af 23. juli 1923, idet elever fra disse klasser tog handelsmedhjælpereksamen med tillægsprøve i fremmede sprog.

Delingstanken var allerede i 1929 fremført af manufakturhandler Moldberg-Kjeldsen og havde i de følgende år været behandlet på bestyrelsesmøder og i skoleudvalget¹². Efter den nye ordning blev hovedvægten for de sprogkyndige elever i de første år lagt på regning, engelsk, kontorarbejder og maskinskrivning, medens den i de to seneste blev lagt på tysk, bogføring og handelslære. For kontorlærlinge blev den første

elementære undervisning i dansk, skrivning, regning og maskinskrivning erstattet af bogføring, kontorarbejder og handelslære. Den elementære undervisning var den samme for butikslærlingene, men derefter fik disse bogføring, handels- og salgslære og produktionslære¹³.

I fortsættelse af dette skete også fra 1939 en ændring i bogholderi-undervisningen. Man gik over til at undervise i det i årene efter 1930 opståede gennemskrivningsbogholderi, her rufsystemet, og i den anledning købtes rufapparater for 2000 kr. Ved siden af dette fortsattes undervisningen dog i det hidtidig anvendte kassejournalssystem. Samme år indførtes en teknisk nydannelse af revolutionerende betydning i maskinskrivningsundervisningen, nemlig blindskriften, foreløbig dog kun som et særkursus på 100 timer, men senere blev faget obligatorisk for elever i den kontorfaglige uddannelse¹⁴.

I skoleåret 1937–38 greb den nye lærlingelov ind i skolens liv. Den 7. maj 1937 vedtoges en ny lærlingelov, der gav videregående forpligtelser for principalen over for lærlingen end den tidligere lov af 1921; forpligtelserne gjaldt dog kun, når lærlingen var under 18 år. Det var ventet, at elevantallet ved aftenskolen som følge heraf ville vise nedgang i samme og følgende år, idet de erhvervsdrivende ville gå over til at antage unge mennesker over 18 år, der ikke var underkastet lærlingelovens regler; denne virkning udeblev dog¹⁵. I loven bestemtes videre, at undervisningen for lærlinge i de af handelsministeren anerkendte faglige skoler ikke måtte finde sted efter kl. 20*). Dette medførte, at bestyrelsen for handelsforeningen besluttede, at undervisningen fra 1. oktober 1937 skulle lægges mellem kl. 18,20 og 20. Denne fremrykning af undervisningstiden forudsås imidlertid at ville volde vanskeligheder dels for de udenbys elever, der fik besvær med at nå frem til skolen så tidligt, dels for eleverne som helhed, som derved hindredes i at deltage i oprydningsarbejde. Dette påstodes, især inden for manufakturbranchen, at give eleverne værdifuld anledning til at erhverve sig varekundskab, et fag der endnu ikke var trængt igennem som egentligt handelsskolefag. Bestyrelsen besluttede derfor at søge dispensation fra bestemmelsen om undervisningstiden¹⁶. Uden at afvente denne fortsatte man i skoleåret 1937–38 med den gamle mødetid, kl. 19, hvad der førte til en elevdemonstration¹⁷; dispensationsansøgningen blev afslået af Handelsministeriet, og man måtte derfor slutte kl. 20¹⁸.

*) Allerede i 1917 var den oprindelige undervisningstid kl. 20–22 blevet ændret til kl. 19–21.

En langt mere radikal ændring i undervisningstiden kom i 1939. Man tilbød fra skoleåret 1939–40 frivillig dagundervisning, således at eleverne gik én dag om ugen fra kl. 14,30 til kl. 20. De klasser, der havde otte ugentlige timer, måtte yderligere gå en enkelt aften. Dagskolen blev en stor succes, allerede fra første år blev den søgt af 25% af skolens elever, næste år af omkring 50%, og denne andel holdt sig indtil nyordningen i 1947¹⁹.

Krigen og besættelsen voldte i øvrigt ikke synderlig afbræk i undervisningen, i hvert fald ikke i de første år. Elever og lærere måtte enkelte gange gå i kælderen på grund af luftalarm. Først i de to sidste år med de gentagne spærretider blev tilstanden ubehagelig. I det sidste år, 1944–45, blev indtil 1. marts timerne afkortet 5–10 minutter, for at skolen kunne slutte kl. 19,10, og eleverne komme tidligt hjem på grund af usikkerheden. Da Guldsmædgade blev schalburgteret i februar 1945, blev CBU-kolonnen, der skulle foretage oprydningsarbejdet, indkvarteret i Paradisgades skole i en uge, hvorfor handelsskolen måtte rykke ud, men fik stillet lokaler til rådighed i Valdemarsgades skole i denne tid. Det blev senere nødvendigt med lokaler samme sted, da skolen måtte rykke ud af bygningen i Frederiks Allé, fordi nu denne skole blev optaget i en uge af den CBU-kolonne, der skulle rydde op efter bombningen af rådhuset i marts²⁰.

Da besættelsesårenes voldsomme begivenheder var overstået, og alt skulle ind i en rolig rytme igen, kom skolen til at stå overfor et nyt og til dels uventet problem. Eksamensresultaterne faldt ganske betydeligt, og denne nedgang, hedder det i beretningerne, skyldtes ikke så meget efterkrigstid som det meget dårligere elevmateriale, skolen havde at virke med. Medens der tidligere var flere elever med eksamen end uden, var det omvendte tilfældet i året 1945–46, hvor forholdet var to til tre i de eksamensløses favør, og hvor mange af disse sidste stod på et meget lavt stade²¹. En del af tilbagegangen i antallet af elever med realeksamen må formentlig tilskrives en større tilbøjelighed til at benytte realeksamen til videregående teoretisk uddannelse på gymnasier og højere handelsskoler. Det hedder til slut i beretningen, at man måtte forvente yderligere nedgang i resultaterne de kommende år.

Dette blev også tilfældet med skoleåret 1946–47, og denne gang ramte nedgangen også i betydelig grad linie C, d.v.s. lærlingene med eksamen. Det hedder herom i beretningen, at grunden til dels må søges i, at faget tysk korrespondance for første gang var obligatorisk eksamensfag, og eleverne magtede ikke to sprog. Elevantallet var i dette år vokset så kraftigt, at nye klasser måtte oprettes, og ved velvilje fra kommu-

Selv Umuliusser kan i Dag faa høj Løn

Advarsel til Ungdommen ved Handelsskole-Afslutning

AARHUS HANDELSSTANDSFOR-
ENINGS Handelsskole sluttede i
Aftes Skoleaaret ved en Højtidelighed
i Haandværkerforeningen. Forstander
Schou talte til de afgaaende Elever
og gav dem en alvorlig Formaning
med paa Vejen:

— I Fjor havde vi i Skolen det hid-
til daarligste Resultat, udtalte For-
standeren, men i Aar er det endnu rin-
gere. Selv Umuliusser kan i Dag faa
høj Løn, men det vil ikke blive ved at
være saadan. Den Dag kommer igen,
da der bliver Konkurrence, og saa bli-
ver det de Uinteresserede, der først
ryger ud i Arbejdsløshedens Kvaler.
Hvad Aarsagen nu end kan være, har
Viljen til at gøre et Arbejde været alt for
ringe i Aar. Det gælder navnlig Klasse
4 D i Linje A — Butikslærlinge uden
forudgaaende Eksamen. Af 14 indstil-
lede i Klassen blev to syge, og fem
dumpede!

Forstanderen sluttede med at opfor-
dre Eleverne til Dygtiggørelse, navnlig
i Sprog.

ET TIDENS TEGN

Senere talte Skoleudvalgets Formand,
Konsul S. Warrer, som ogsaa rev-

sedede Eleverne for deres daarlige Resul-
tater:

— Det er desværre vist et Tidens
Tegn, for alle Handelsskoler Landet
over melder om nedadgaaende Linje i
Eksamenskaraktererne, udtalte Kon-
sulen. Han fortsatte: — Det er muligt,
at Aarsagen er den, at de bedste af de
Unge ikke længer søger til de frie Er-
hverv, fordi de paa Grund af de man-
ge Restriktioner er nervøse for aldrig
at kunne blive selvstændige. Denne
Nervøsitet er ubegrundet: Restriktio-
nerne maa og vil forsvinde gradvist —
det er nødvendigt for Danmarks øko-
nomiske Liv.

FLIDSPRÆMIER

Forstanderen og Konsul Warrer udle-
verede derefter otte Flidsp præmier: Finn
Kirstein Hansen hos Jul. A. Jørgensen
fik 200 Kr. skænket af Aarhus Pri-
vatbank, Ella Sørensen hos Belysnings-
væsnet 200 Kr. fra Aarhus og Omegns
Bank, Vagn Petersen, Revisionskontoret,
200 Kr. fra Handelsskolen, Knud Broch-
dorff 200 Kr. fra Handelsskolen, Eli
Fyrstenberg, Magasin Zelly, 100 Kr. fra
Købmands- og Haandværkerbanken,
Børge Møller fra Fællesforeningen for
Danmarks Brugsforeninger 100 Kr. fra
Arbejder Spare- og Laanekassen, Hen-
ning Sørensen fra Revisionskontoret 100
Kr. fra Discontobanken, Erna Jensen
100 Kr. fra Handelsforeningen af 1887
og Jytte Gottlieb fra Bristol, Bruuns-
gade, 100 Kr. fra Aarhus Manufaktur-
handlerforening.

Ved en Sammenkomst efter Præmie-
uddelingen oplyste Formanden, Konsul
Warrer, at det er enstemmigt vedtaget
af Lærerforsamlingen at foretage en
Omlægning af Skolens Arbejde fra 1948.
Der skal fast ansættes tre Adjunkter,
som sammen med en Del Timelærere
skal varetage hele Undervisningen. Det
bliver udelukkende Dagskole, og Ele-
verne skal kun gaa een Gang om Ugen
— til Gengæld seks Timer denne ene
Gang.

Skolens skuffelse over de dårlige re-
sultater i sidste halvdel af 1940'erne
vakte opmærksomhed i offentlige-
den og medførte også ledende artik-
ler om den manglende respekt for en
solid uddannelse. — Aarhuus Stiftsti-
dende 3. juni 1947.

nens side fik skolen overladt fire lokaler i Valdemarsgades skole. Disse var dog langt fra tilstrækkelige, så der var i førsteklasseerne 33% flere elever, end planen tillod.

Under presset af disse vanskeligheder vedtog handelsstandsforeningens bestyrelse, at skolen for året 1947–48 skulle være en ren dagskole og en helårsskole med skoleår ca. 1. september–15. juni. Skoletiden skulle være én dag om ugen fra kl. 14,30 til 20. Ved denne ordning ville man spare klasselokaler, og det besluttedes yderligere, at der for at gøre undervisningen mere stabil skulle oprettes faste lærerembeder ved skolen²².

Skoleåret 1947–48 viste, at hensigten med den nye plan til dels var opnået. Resultaterne var betydeligt bedre end året før, men dette skyldtes til en vis grad også, at opgaverne for lærlingene med eksamen var gjort lettere. Den obligatoriske dagundervisning blev gennemført uden gnidninger, og fra skoleåret 1948–49 undervistes kun i dagklasser. Reformen medførte øjeblikkelig fastansættelse af fire lærere, og lokalemangel og lærermangel var indtil videre afhjulpet²³.

I de følgende år skete en hastig udbygning af skolens virksomhed. Fra 1949–50 indførtes en ny linie: den sproglige linie for korrespondenter. Denne undervisningsgren var særlig beregnet på kvindelige kontorelever med god realeksamen, og hovedfagene var blindskrift, stenografi, kontorarbejder, bogføring, engelsk og tysk²⁴. Året efter indførtes det centrale nye fag varekundskab, dog først kun for koloniallærlinge. Samme år påbegyndtes en yderligere opdeling af de indmeldte elever, idet nu også elever med eksamen deltes i butik- og kontorlinie. Korrespondentlinien betragtedes dog, selv om den hørte til kontorlinien, som en selvstændig linie²⁵.

I skoleåret 1954–55 indførtes en særklasse i det nye fag forsikringslære. Den 1. november 1958 begyndte skolen et etårigt kursus til handelsmedhjælpereksamen med 31 timers ugentlig undervisning. Dette kursus, der har hjemmel i en handelsministeriel bekendtgørelse af 20. oktober 1950, var bestemt for unge, der var færdige med den normale uddannelse, og som af en eller anden grund ikke var blevet handelslærlinge, eventuelt fordi forældrene ønskede at give dem mere uddannelse, inden de gik ud i erhvervslivet. I visse byer træder disse kurser i stedet for folkeskolens 9. klasse. Dette etårs-kursus, hvorom meningene i øvrigt er delte, blev dog ingen succes og forsvandt på grund af manglende tilslutning i skoleåret 1961–62²⁶.

I samme skoleår indførtes en særlig linie for bankfunktionærer, og der oprettedes en særklasse i apotekslære, der specielt var beregnet for

defektricer. I 1960–61 oprettedes en særlig klasse, shippingklassen, for elever fra shipping- og speditiønsfirmaer, og fra og med 1962–63 oprettedes en klasse for boghandlerlærlinge²⁷.

Den stadige vækst i undervisningen og elevtallet (se side 61) stillede øgede lokalekrav. Efterhånden var der foruden i Paradisgades skole og Frederiks Allés skole også undervisning på Nørrebrogades skole, på Christiansgades skole, og på Marselisborg gymnasium²⁸. I 1962 bragtes den store og uholdbare spredning af undervisningen til ophør²⁹. Handelsstandsforeningen købte af Århus kommune Christiansgades skole. Et nyt afsnit af handelsskolens liv tog dermed sin begyndelse. Tre år før var der sket et forstanderskifte, idet forstander Holger Schou den 18. marts 1959 afgik ved døden. Umiddelbart forinden havde han søgt sin

*E. Schmidt, skolens forstander
siden 1959.*

afsked. Hans efterfølger blev lektor ved Den jyske Handelshøjskole *Ejnar Schmidt*. Ejnar Schmidt var lærer ved Ny Munkegades skole fra 1938 og knyttedes samme år til handelsskolen. Herfra søgte han afsked i 1950 for at overtage en adjunktstilling ved Den jyske Handelshøjskole³⁰.

Forholdene medførte således, at skolen kunne møde den nye undervisningsform af 1964 med både ny bygning og ny forstander.

Det økonomiske grundlag

På den ekstraordinære generalforsamling den 28. februar 1865 fastsattes følgende retningslinier for skolens økonomiske drift¹.

1. Ethvert af handelsforeningens medlemmer, hvis elever og kommisser frekventerede skolen, skulle betale 1 rigsdaler om måneden i skolepenge for vinterskoleåret. For sommermånederne var honoraret det halve. Principaler, der ikke var medlemmer af handelsforeningen, skulle betale det dobbelte.
2. Såfremt skolen ikke var i stand til at dække sine udgifter ved hjælp af indtægterne fra skolepengene, kunne der tilstås et årligt tilskud fra handelsforeningens kasse på indtil 100 rigsdaler.
3. Det vedtoges, at lærer J. J. Olsen skulle have et årligt honorar på 50 rigsdaler som forstander for skolen foruden betalingen for timeundervisningen.

Det forudsattes altså ved denne ordning, at skolen principielt skulle kunne hvile i sig selv, subsidiært modtage et mindre tilskud fra handelsforeningen. For de nærmest følgende år udviser kilderne intet om, hvorvidt den fastlagte plan kunne overholdes; men det fremgår af referatet af generalforsamlingen den 26. august 1873, at handelsskolens økonomi i dette år havde været så gunstig, at den kun havde behovet et tilskud på 33 rigsdaler, 5 mark og 7 skilling². I skolens protokol er blot anført de månedlige lærerlønninger, der varierede med antallet af ugentlige timer. Taksten var 2 rigsdaler om måneden pr. ugentlig time, dog med nogen forskel for anciennitet, og de samlede månedlige udgifter til lærerlønninger blev omkring 40 rigsdaler. De øvrige driftsomkostninger findes der kun få og utilfredsstillende oplysninger om. Af lærerlønns størrelse får man et indtryk ved at sammenholde den med den gængse timeløn for faglærte arbejdere. De 2 rigsdaler om måneden pr. ugentlig time giver en timebetaling på ca. 48 skilling; på samme tid var lønnen for en faglært arbejder 12–15 skilling³. Forholdet mellem lønningerne var dengang således 4:1, mens det i dag er reduceret til ca. 2:1.

Udgiften til lærerne holdt sig temmelig konstant de første femten år, hvor lærerstaben svingede mellem tre og seks med fire som det hyppigste, og hvor elevtallet var ca. 55 i gennemsnit om end med ret be-

tydelige udsving. Først for skoleåret 1879–80 angiver skoleprotokollen, at lærernes honorar nu er fem kr. om måneden for hver ugentlig time. Denne takstforhøjelse i forbindelse med en stigning i timetallet på grund af forøgelse af elevernes antal medførte en vis om end moderat vækst i udgifterne i de nærmest følgende år.

På bestyrelsesmødet den 1. marts 1879 fremlagde formanden en skrivelse fra bestyreren af Ålborg handelsskole, hvori denne opfordrede handelsforeningens bestyrelse til, i lighed med hvad han agtede at gøre, at ansøge regeringen om tilskud til handelsskolen. Forslaget vandt ikke genklang hos Århus-købmændene; man svarede Hermann Møller efter indhentet erklæring fra forstander Olsen, at man ikke fandt anledning til at ansøge om statsstøtte til handelsskolen, da den udgift, foreningen havde i den anledning, ikke virkede generende, og man ikke havde nogen tro til ved forøgede midler at kunne udrette mere⁴.

Herom må meningen imidlertid have ændret sig hos handelsforeningen i de nærmest følgende år, uden at det dog er muligt at spore omslaget i forhandlingsprotokollen. Der udsendtes et cirkulære den 31. maj 1883 fra Indenrigsministeriet til samtlige amtmænd til videre bekendtgørelse for handelsskolerne; heri fastlagdes den form og det indhold, ansøgninger fra handelsskolerne til Indenrigsministeriet om stats-tilskud skulle have. Amtmanden skulle påse, at forskrifterne om indhold og form var overholdt. Ansøgningen skulle indeholde nøjagtige oplysninger om: Tidspunktet for oprettelsen og elevantallet i det (de) foregående år, undervisningsfagene samt læreren i hvert fag, skolepengenes størrelse, skolens eventuelle tilskud andet steds fra og størrelsen af dette tilskud, for hvis regning skolen blev drevet, om den stod under noget tilsyn og af hvem og endelig skolens indtægter og udgifter i det forløbne regnskabsår. Tilskuddene var optaget på den årlige finanslov og udgjorde et samlet beløb på 5.000 kr.

I henhold hertil indsendte overlærer Olsen den første ansøgning til Indenrigsministeriet om statstilskud. Han oplyste her, at skolepengene stadig var to og fire kr. månedlig, og at lærerlønningerne for regnskabsåret 1882–83 udgjorde 600 kr., en stigning på ca. 25% fra begyndelsen. Samtlige udgifter udgjorde 856,75 kr., heroverfor stod elevernes kontingent på 641,00 kr., således at der forelå et underskud på 215,75 kr., som handelsforeningen havde dækket. Yderligere anførte han, at handelsforeningens tilskud gennemsnitlig pr. år havde været ca. 250 kr. Endelig gav kommunen gratis lokale med varme i Paradisgades skole. Det maksimumsbeløb, handelsforeningen havde kalkuleret med i 1865, var

således på ingen måde overskredet. Når ansøgningen om statstilskud alligevel blev fremsat, var det dels for at kunne forøge undervisningen uden ekstrakontingent, eventuelt ved oplysende foredrag, dels for at kunne forhøje lærernes timebetaling, alt uden yderligere at belaste handelsforeningens økonomi.

Den 16. december 1883 meddelte stiftamtet Århus købstads magistrat, at der var bevilget et statstilskud til handelsskolen for finansåret 1883–84 på 400 kr. Dette tilskud i forbindelse med en stigning i elevtallet fra 58 til 73 muliggjorde stigninger i lærerløn, der forhøjedes med 20%, i forstanderhonorar, udgifter til foredrag og ekstratimer for elever uden betaling. Regnskabet for 1883–84 kom herefter til at se således ud:

<i>Indtægt</i>		<i>Udgift</i>	
Elevernes kontingent	 kr. 732,00	Lærerløn	 kr. 907,00
Tilskud fra staten	 » 400,00	Bestyrerhonorar	 » 200,00
Tilskud fra handelsforenin-		Budløn	 » 60,00
gen	 » 113,50	Belysning	 » 24,00
		Avertissementer	 » 13,25
		Boghandlerregning	 » 11,25
		Foredrag	 » 30,00
I alt	 » 1.245,50	I alt	 » 1.245,50

Efter 1883–84 var statstilskuddet fast indkorporeret i skolens økonomi. Det forblev på de 400 kr. indtil finansåret 1891–92, hvor en betydelig udgiftsstigning fandt sted i forbindelse med undervisningstidens udvidelse til seks timer ugentlig. Den samlede lærerlønning var i øvrigt også steget på grund af takstforhøjelser til ca. 7 kr. om måneden pr. ugentlig time. Statstilskuddet blev for dette år 500 kr. Samme år forhøjedes skolepengene, der ikke var blevet ændret siden skolens stiftelse, til tre kroner månedlig for medlemmer og til fem kroner for ikke-medlemmer. Den samlede balancesum var nu 1.725,53 kr. Handelsforeningens tilskud i det år var kun 89,53 kr. For finansåret 1894–95 hævedes statstilskuddet til 600 kr., og regnskabet balancerede nu med 2.387,32 kr., hvoraf lærerlønninger eksklusive forstanderhonorar udgjorde 1.477,85 kr. og skolepengene 1.541,00 kr. Regnskabet er nu ikke længere specificeret, så de øvrige enkelte poster kan ikke følges. Året efter fulgte endnu en stigning i statstilskuddet til 800 kr., og dette beløb stod derefter fast en årrække, for dog at blive nedsat til 750 kr. for 1900–01, hvor en uændret samlet bevilling skulle fordeles på flere skoler. Der ses ikke nogen motivering for denne nedsættelse⁵. Året efter, da en ny un-

dervisningsplan trådte i kraft, forhøjedes skolepengene for de elever, der ønskede ekstraundervisning i sprog og havde 8 timers ugentlig undervisning, til 4 kr. månedlig. Endelig forhøjedes lærerlønningerne på samme tid til 8 kr. om måneden pr. ugentlig time for lærere med mindst fem års anciennitet. Allerede i året 1902–03 nedsattes statstilskuddet yderligere til 700 kr. De totale udgifter var i dette år steget til 3.055 kr., og handelsforeningens tilskud var nu 407 kr., en væsentlig stigning fra de tidligere år. Året efter, hvor skoleåret forlængedes, forhøjedes skolepengene, formentlig også under indtryk af statstilskuddets nedsættelse, til 10 kr. kvartalet for elever med 6 timers undervisning og til 12,50 kr. for elever med 8 timers ugentlig undervisning. Formanden for handelsforeningen forudså en merudgift for foreningen på ca. 70 kr.⁶

Det kom dog ikke til at gå så galt i 1903–04, hvor statstilskuddet igen var hævet til 750 kr., og handelsforeningens tilskud kun blev 117,84 kr. Næste år steg undervisningstimerne til 8 pr. uge, og alle elever betalte 12,50 kr. kvartalet, eller 25 kr. for undervisningsåret, hvad der gav forhøjede indtægter. Ganske vist steg bl. a. lærerlønnen også, men ikke forholdsvis så meget. Et andragende fra forstander Søren Pedersen om forhøjelse af forstanderhonoraret til 300 kr. årligt bevilgedes af handelsforeningens bestyrelse kun for dette års vedkommende. Handelsforeningens bidrag blev 192 kr.⁷

Forstanderens særlige honorar vedblev dog i de følgende år at være 300 kr. Skolens samlede udgifter voksede støt og nåede 1913–14 5.102,65 kr. Statstilskuddet, der i årene efter 1905 havde udvist skiftevis stigning og fald, var i dette skoleår nået op på 1.045 kr. Handelsforeningens tilskud, der i 1905–06 havde været på 523 kr. af en samlet udgift på 3.533 kr. havde i de nærmest følgende år indtil 1913–14 udvist meget kraftige svingninger med et maksimalt beløb på 837 kr. ud af 3.800 kr. i 1907–08 og et minimalt på 166 kr. ud af 5.103 i 1913–14. Balancestigningen indtil dette år var hovedsagelig forårsaget af elevtallets vækst, det udgjorde da 169, med deraf følgende større samlet elevindtægt og større samlet lærerløn. Overlærer S. Pedersens forstanderhonorar forøgedes i dette år til 500 kr. årlig; men ellers var lærernes takster kun steget uvæsentligt⁸.

Denne relativt rolige udvikling blev imidlertid brat afbrudt med 1. verdenskrigs udbrud. Lærerlønsatserne forhøjedes allerede på et bestyrelsesmøde den 31. august 1914 efter fremsat krav fra lærerpersonalet⁹. Grundsatsens forhøjelse var dog uvæsentlig, men der indførtes et nyt anciennitetstrin efter 10 års forløb. I skoleåret 1914–15 trådte et nyt til-

skud i kraft, nemlig fra amtet (elever hjemmehørende i kommuner uden for Århus stiger i tal). Det udgjorde 375 kr. ud af 6.173, medens det ordinære statstilskud udgjorde 1.430. Allerede for skoleåret 1916–17 trådte nye forhøjelser i lærerlønnen i kraft i form af et dyrtidstillæg på $12\frac{1}{2}$ %. Da et nyt krav om 1 måneds løn som dyrtidstillæg for skoleåret 1917–18 fremsattes fra lærernes side, ville handelsforeningens bestyrelse ikke umiddelbart gå ind herpå, men nedsatte et tremandsudvalg til at forhandle med et tilsvarende lærerudvalg¹⁰. Lærernes krav blev dog i det store og hele opfyldt, og da i næste skoleår 1918–19 et generelt lønforbedringskrav fremsattes, sluttedes også overenskomst med lærerne uden særlige gnidninger. Ved samme lejlighed hævdes forstanderhonoraret til 600 kr. årligt¹¹. Elevkontingentet blev sat til 30 kr. årligt efter at have stået på 25 kr. siden 1903–04; året efter, 1919–20, hævdes det til 40 kr. årligt. I skoleåret 1918–19 rundede regnskabet 10.000 kr., nærmere bestemt 10.390; en tidobling siden 1883, hvilket svarer nogenlunde til stigningen i elevtal og prisniveau¹².

Men stigningen fortsatte endnu. For skoleåret 1919–20 fremsattes fra lærernes udvalg nyt krav, denne gang støttet på satserne i et forslag (vedtaget 3. oktober 1919) til lov om lønninger for folkeskolens lærere. Handelsforeningens udvalg ville dog ikke gå ind på disse krav og kom med et noget afvigende tilbud, som blev forkastet enstemmigt af hele lærerpersonalet. Handelsforeningens lønudvalg indbød derefter lærernes lønudvalg til forhandling. Handelsforeningen havde stillet i udsigt i indbydelsen, at den ville søge udvirket yderligere indrømmelser, men tilføjede: »Idet vi forudsætter, at der også for Dem kan være tale om nogen imødekommenhed over for os«¹³.

Heller ikke det forbedrede forslag fra handelsforeningen vandt umiddelbar genklang, men blev taget til efterretning med løfte om svar den næste dag. Først den 11. september blev sluttet forlig på et nyt forslag fra lærernes side, der yderligere forbedrede det af handelsforeningen fremsatte forslag, dog med en ubetydelig ændring fra handelsforeningens side. Ved samme lejlighed forhøjedes forstanderens honorar fra 600 kr. til 750 kr. årligt¹⁴.

For skoleåret 1920–21 stillede lærerne påny lønkrav med påberåbelse af lønsatser for Kolding, Vejle, Horsens og Randers. Efter først at have fremsat ændringsforslag gik handelsforeningen ind på forslaget, dog under den forudsætning, at hjemmearbejde udførtes for samme betaling. Forstanderhonoraret forhøjedes til 1.000 kr. årligt. Lønsatserne var nu i kr. pr. måned pr. ugentlig time: De første tre år 15, efter tre år 18,

efter seks år 20 og efter ni år 22¹⁵. Årsregnskabet for 1920–21 udviste følgende billede:

<i>Indtægt</i>		<i>Udgift</i>	
Kontingent	kr. 11.310,00	Lærerløn	kr. 15.607,00
Statstilskud	» 4.810,00	Forstanderhonorar	» 1.000,00
Amtstilskud	» 700,00	Rengøring og bud	» 606,00
Handelsforeningen	» 1.952,20	Andre udgifter	» 1.559,20
I alt	» 18.772,20	I alt	» 18.772,20

Men herved var »løntoppen« også nået. For skoleåret 1921–22 blev lærerlønningerne nedsat med 5% i overensstemmelse med pristallet, og skoleåret 1922–23 blev indvarslet med en yderligere 10% pristalsbestemt lønnedsættelse. Samtidig blev forstanderhonoraret forhøjet til 1.500 kr. om året, da overlærer Pedersen ikke mere så sig i stand til at undervise på grund af den øgede administrationsbyrde¹⁶.

I de kommende år med relativ pristabilitet eller snarere prisnedgang gled lærerlønspøblemet i baggrunden; for skoleåret 1923–24 forblev lønsatserne konstante, hvorimod forstanderhonoraret forhøjedes igen til 1.850 kr. årligt, da skoleåret blev forlænget. Denne merudgift tillige med ekstraudgiften til lærerhonorarer, der ville opstå som følge af den ikrafttrådte forlængede skoletid, søgte handelsforeningen at imødegå ved at forhøje elevkontingentet fra 40 til 45 kr. årligt for medlemmer og 50 kr. årligt for ikke-medlemmer¹⁷.

Atter 1926–27 blev lønsatserne pristalsmæssigt reduceret nedad. De samlede udgifter passerede 20.000 kr. i 1921–22, men da udgiftsstigningen, der fulgte forlængelsen af undervisningstiden, til dels blev modgået af en sænkning af lærerlønningerne, skete stigningen relativt langsomt og ujævnt, totaltallet nåede ca. 23.000 i 1927–28¹⁸.

I årene fra 1927 til 1934 ændrede skolens samlede balance sig ikke synderligt, den udgjorde således i skoleåret 1933–34 24.235 kr. med et tilskud fra handelsforeningen på 1.117 kr. Dette skyldtes det nogenlunde konstante elevtal, lærertal og lærerhonorar i denne tid. Forstanderhonoraret nedsattes ved forstanderskiftet i 1929 til 1.500 kr. årlig, stigende med 100 kr. hvert tredje år indtil 1.800 kr.¹⁹ Men i 1934–35 steg elevtallet fra 351 til 483 (overtagelsen af skolen i Frederiks Allé) med en deraf følgende vækst i lærerantallet fra 22 til 32 og en stigning i skolens samlede balance til 36.333 kr., hvoraf handelsforeningen ydede et tilskud på 394 kr.²⁰ Denne udvikling blev vedvarende; således udviser regnskabsåret for 1942–43 en samlet balancesum på 48.342 kr., en fordobling af tallet fra 1927–28. Lærerlønningerne begyndte først at stige

igen med skoleåret 1938–39; men satserne var endnu lavere end i 1920–21 med henholdsvis kr. 12,50, 13,50 15,50 og 17,00 på de fire respektive anciennitetstrin. Allerede inden skoleåret var omme, vedtog handelsforeningens bestyrelse efter skoleudvalgets indstilling en ny forhøjelse på 6%, og samtidig forhøjedes forstanderhonoraret til 2.600 kr., sluthonoraret på 1.800 kr. årligt var således forlængst overskredet. Derimod ændredes foreløbigt intet i skolepengene²¹.

Det sammendragne driftsregnskab for 1942–43 så således ud:

<i>Indtægt</i>		<i>Udgift</i>	
Statstilskud	11.321,00	Lærerlønninger	33.230,00
Amtstilskud	350,00	Forstanderløn	3.300,00
Tilskud fra forstadskommu-		Eksamenstilsyn, opgaver m.m.	4.438,20
nerne	1.230,00	Flidspræmier	1.650,00
Handelsforeningen	600,00	Pedel og rengøring	1.163,00
Flidspræmier	1.350,00	Kontorhold, undervisningsma-	
Skolepenge og eksamenspenge.	30.479,00	teriale o.l.	1.854,22
Indvundne renter	73,05	Rejser og repræsentation	1.707,53
Underskud dækket af bankbe-		Andre udgifter	998,84
holdning	2.938,74		
I alt	48.341,79	I alt	48.341,79

Forskellen mellem dette regnskab og det for 1920–21 gengivne er dels balancens vækst, dels at en helt ny indtægt, tilskuddet fra forstads-kommunerne, er kommet ind i billedet. Endvidere er handelsskolen nu vokset til en institution af en sådan størrelsesorden, at underskud kan dækkes fra overskud i bedre år, og handelsforeningens tilskud således ikke længere bliver reststørrelsen. Stigningen såvel i skolens vækst som i priser og lønninger har år for år ført denne udvikling videre. Allerede for skoleåret 1943–44 forhøjedes skolepengene til 50 og 60 kr. Skole-året 1946–47 indledtes med en 20% lønstigning med samtidig forhøjelse af skolekontingentet til 60 og 70 kr. årligt²².

Omlægningen af handelsskolen til dagskole i 1948–49 skønnedes at ville medføre en årlig merudgift på ca. 17.000 kr., og det vedtoges derfor af bestyrelsen efter skoleudvalgets indstilling at hæve skolepengene til 80 kr. årligt for medlemmer og 90 kr. for ikke-medlemmer²³.

Ekstraudgiften blev dog betydeligt større. Balancen voksede fra 1947–48 til 1948–49 fra godt 100.000 kr. til 144.588 kr. Udviklingen gik videre med stormskridt. I 1950–51 forhøjedes skolepengene til henholdsvis 90 og 100 kr., samtidig med at lærerlønningerne var i skred²⁴. Næste år blev kontingentet 100 kr. og 125 kr. Trods forsøg på at lade lærernes lønninger variere stort set efter adjunktsatser lykkedes det ikke

ganske at udelukke tilbagevendende lønforhandlinger, navnlig blev spørgsmålet om særtillæg for handelsfaglærere brændende i skoleåret 1955–56. I 1953–54 overskred balancesummen de 200.000, i 1956–57 nåedes 327.824 kr., i 1957–58 407.070, og niveauet fra 1920 var herved mere end tyvedoblet; stigningen skyldes den stærke vækst i skolens virksomhed, idet elevtal og prisstigning kun skulle have ført til en ottefoldning. For regnskabsåret 1963–64 er tallet 1.953.596 kr., altså næsten en femdobling i de sidste fem år, og intet tyder på, at udviklingen ikke vil fortsætte. Skolepengene er nu 270 kr. årligt for medlemmer og 350 kr. for ikke-medlemmer. Igennem de senere år er handelsskolens økonomi blevet stadig kraftigere konsolideret²⁵. Fra 1946–47 oprettedes et bygge- og nyanskaffelsesfond, senere kom vikarfond og reguleringsfond til. Skolens overtagelse af egen bygning i Christiansgade i 1962 medførte en omlægning af kapitalforholdene, således at den langfristede fremmedkapital, lånene i den faste ejendom, nu udgør 1.640.629 kr., den kortfristede 165.204 kr. og skolens egenkapital 431.557 kr. De tidligere omtalte fonds figurerer herefter til dels ikke på regnskabet mere. Den samlede statusbalance er nu 2.284.139 kr. Det sammendragne driftsregnskab for 1963–64 ser således ud:

<i>Indtægt</i>		<i>Udgift</i>	
Statstilskud	882.596,00	Lokaleudgifter**	186.718,38
Kommunale tilskud	95.520,00	Lærerlønninger m.v.	1.226.769,47
Flidspræmier	2.150,00	Administrative udgifter ...	107.287,46
Skolepenge	901.020,00	Andre udgifter***	293.170,68
Andre indtægter*	72.309,51	Overskud p. g. af mellem- regning med staten	139.649,52
I alt	1.953.595,51	I alt	1.953.595,51

Set over hele skolens historie er det markante træk i økonomien statens stigende andel i driftsudgifterne. Mens handelsskolerne i deres første år i modsætning til skolerne for landbruget og håndværket ikke modtog tilskud, er de nu rykket op som en naturlig del af det offentliges uddannelsesprogram.

*) Heri bl. a. lærernes bidrag til pensionskassen og beløb modtaget til befordringsgodtgørelse. **) Heri også renter af prioritetsgæld. ***) Heri anskaffelse og vedligeholdelse af undervisningsmidler og ikke tilskudsberettigende udgifter²⁰.

Skolens ledelse

I den skoleplan, overlærer J. J. Olsen udarbejdede på opfordring fra handelsforeningens bestyrelse, og som vedtoges på den ekstraordinære generalforsamling den 28. februar 1865, anføres følgende om skolens ledelse: Direktionen, d.v.s. bestyrelsen, for handelsforeningen udgør skolens bestyrelse, men denne udnævner en af lærerne eller en anden kyndig mand til at overtage det daglige tilsyn med skolen. Han bør møde ca. 10 minutter før skoletiden for at varetage, at skolen holdes i regelmæssig gang, lige som han også må føre protokol over eleverne, antegne deres forsømmelser og gøre anmeldelse til handelsforeningens bestyrelse om alt, der kan have betydning for skolen. Måske ville det være hensigtsmæssigt, at bestyrelsen af sin midte valgte én, som skolens tilsynsmand nærmest kunne have at henvende sig til og konferere med.

Denne retningslinie fulgtes i de første år efter skolens stiftelse på den måde, at ledelsen var et sammenspil mellem handelsforeningens bestyrelse og forstanderen alene. Sidstnævnte forelagde og fik godkendt undervisningsplanen, hævdede og udbetalte lærernes lønninger, foretog ind- og udmeldelser, lod indrykke bekendtgørelser i bladene og aflagde udførlig beretning til handelsforeningens bestyrelse om alt det i årets løb forefaldne, herunder også om arbejdsklimaet på skolen i det hele taget.

Handelsforeningens medlemmer havde formentlig sjældent deres gang på skolen i disse første år. På den ordinære generalforsamling den 14. februar 1868 tog Hans Broge ordet, uden at det af protokollaterne fremgår, hvad den ydre anledning var, og opfordrede bestyrelsen til at give medlemmerne adgang til aftenskolen for at undersøge forholdene¹. Formanden svarede herpå, at skolen kunne inspiceres af enhver af handelsforeningens medlemmer, der interesserede sig for sagen og foranstaltede opslag herom ophængt i børssalen²).

Kontakten mellem skolen og handelsforeningen blev noget bedre formidlet, da der på et bestyrelsesmøde den 23. oktober 1871 af og blandt bestyrelsens medlemmer blev valgt en tilsynshavende for handelsskolen³; denne ordning bestod uændret indtil 1923. Det var overlærer Olsens subsidiære forslag, der nu blev taget op. Den tilsynsførendes opgaver blev at overvåge den daglige drift, herunder lejlighedsvis over-

¹) I 1866 opførte foreningen børsbygningen på havnen, der blev nedrevet 1957 efter i de sidste årtier at have været benyttet som havnekontor for DSB.

være undervisningen, fungere som skolens kasserer, optræde som mellemmand mellem forstanderen og handelsforeningens bestyrelse, modtage de månedlige forsømmelseslister og aflægge beretning om handels skolens drift på bestyrelsesmøder og generalforsamlinger. Herudover fik han ingen særlige beføjelser; det var stadig forstanderen, der fastlagde retningslinier for undervisning, med handelsforeningens billigelse engagerede nye lærere og gik ind for regulering af disses lønninger og for ændring af skolepenge.

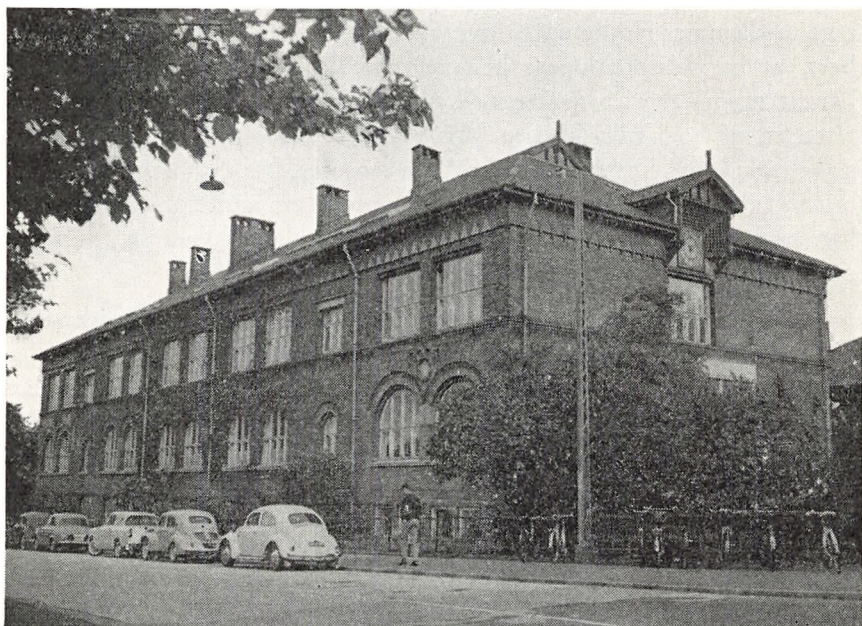
Fra og med skoleåret 1870–71 indførtes en eksamen ved årets slutning. Handelsforeningens bestyrelsesmedlemmer opfordredes til at møde op og fungere som censorer ved den mundtlige eksamination og deltage i censureringen af de skriftlige opgaver. Yderligere tilskyndede forstanderen handelsforeningens medlemmer i almindelighed til blot at møde op og overvære eksamen for at give denne mere vægt i elevernes øjne. Medens det ikke klart fremgår af protokollen, i hvor høj grad de menige medlemmer mødte op og overværede eksamen, er det ganske åbenbart, at handelsforeningens bestyrelsesmedlemmer deltog i eksamenskaraktergivningen i forening med skolens lærere, i hvert fald efter oprettelsen af bogholderiklassen 1890. Efter 1920, da den nye handels skolelov trådte i kraft med beskikkede censorer, har der blandt de *ikke*-beskikkede være både bestyrelsesmedlemmer og andre medlemmer af handelsforeningen³. Endelig deltog også visse af handelsforeningens medlemmer i de lejlighedsvis foredragsrækker⁴.

Systemet »bestyrelse – tilsynsførende – forstander« vedblev helt til 1923. Tilslutningen til fællesundervisningen for de jyske handelsskoler i 1903 og oprettelsen af det almindelige handelsskoletilsyn i 1920 bragte ikke nogen ændring i den daglige drift. Ved disse foranstaltninger lagdes visse generelle retningslinier for undervisningen, og specielt ved loven af 1920 oprettedes nye administrative organer, for hvem visse tvivls spørgsmål kunne og skulle indbringes; men denne lov giver i det store og hele den enkelte skole adgang til at finde sin egen ledelsesform.

I 1922 ændredes vilkårene for forstanderen. Den kraftige udvikling, der fandt sted i begyndelsen af århundredet med stigning i elevtallet og deraf følgende forøgelse af klasseantal og planlægning af undervisningen var efterhånden blevet en alvorlig belastning for forstanderen, der foruden sin daglige gerning ved Paradisgades Skole tillige varetog en del af undervisningen ved handelsskolen.

Som nævnt (side 53) medførte denne udvikling, at forstanderen i 1922 fritoges for undervisningspligt^{4a}.

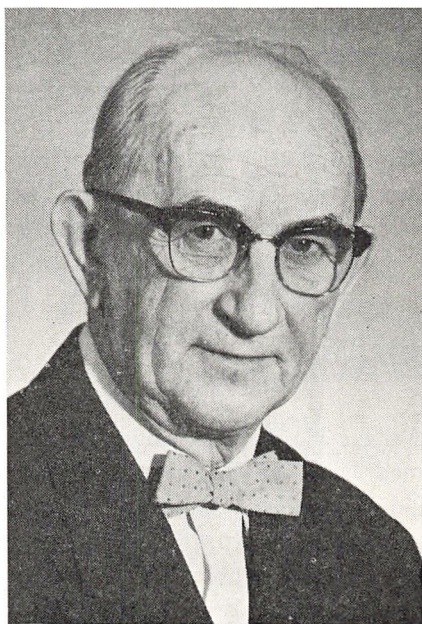
Ydre begivenheder fremkaldte imidlertid snart efter en blivende ændring i skolens daglige ledelse. I skoleåret 1922–23 var elevtallet steget til 319 elever i 17 klasser, og dermed var Paradisgades Skoles lokalekapacitet totalt udnyttet. Forstander Pedersen foreslog derfor den 30. januar 1923 handelsforeningens bestyrelse, at foreningen henvendte sig til Århus byråd med andragende om, at der måtte afgives plads til en filial af handelsskolen i en kommuneskole i den søndre bydel. Sagen fik imidlertid det for handelsforeningen overraskende udfald, at byrådets flertal som betingelse for at imødekomme dette stillede krav om indflydelse på skolens ledelse. Begrundelsen herfor var, at da kommunen gennem år havde haft og stadig havde en betydelig udgift på skolen i form af vederlagsfri lokaler med varme i Paradisgades Skole og nu yderligere skulle påtage sig en lignende byrde andet steds, var det kun naturligt, at den fik del i driften⁵.

Skolens bygning på hjørnet af Christiansgade og Vester Allé. Bygningen, der blev opført år 1900 som borgerpigeskole, er i det indre stærkt moderniseret, mens det oprindelige ydre er bevaret, således at bygningen naturligt glider ind i det udprægede institutionskvarter, den tilhører.

Byrådet var på samme tid engageret i en lignende sag over for den af Handelsforeningen af 1887 ejede aftenskole. Bystyret opstillede som

plan for skolens ledelse, at denne skulle ske gennem et femmandsudvalg, tre valgt af og blandt handelsforeningens bestyrelse og to valgt af byrådet. Yderligere stillede man det krav, at nybesættelser af forstanderstillingen skulle ske gennem dette udvalg, og hvis stemmeflerhed ikke opnåedes for en bestemt ansøger, afgjordes sagen endeligt af det samlede byråd. Handelsforeningens bestyrelse tog i begyndelsen kraftigt afstand fra disse krav, som den mente var uhjemlede ifølge handelsskoleloven af 1920; men da aftenundervisningen havde været udsat i 17 dage, vedtoges på et møde den 17. september at gå ind på byrådets betingelser blot med den ændring, at byrådets mulighed for at træffe endelig afgørelse i sager vedrørende besættelse af forstanderstillingen bortfaldt. Byrådet accepterede dette ændringsforslag, og lokaleproblemet var herefter for en tid ude af verden⁶.

*Skolendvalgets formand siden 1950,
isenkræmmer R. Marstrand.*

Det nye udvalg, hvis første formand blev den tidligere tilsynsførende ved handelsskolen, fik med tiden en lang række beføjelser. Det blev dets opgave at foretage de senere ret hyppige forhandlinger med lærerne og deres udvalg om lønreguleringer, ved dets formand at aflægge beretning og regnskab for skolen på generalforsamlingerne, at drøfte dels med forstanderen, dels med bestyrelsen for handelsforeningen,

generelle retningslinier for den fremtidige undervisning, at drøfte de mere daglige problemer vedrørende elevtal, eksamenspræstationer o.a. med forstanderen, når dette måtte anses for påkrævet, at forestå afslutningshøjtidelighed med uddeling af flidspræmier, i det hele taget at være et effektivt bindeled mellem skolen og foreningen. Dette skoleudvalg har utvivlsomt været en betydningsfuld decentralisation af skolens ledelse, hvorved handelsforeningens bestyrelse har kunnet koncentrere sig om de mest generelle problemer. Byrådets indflydelse i dette udvalg nedsattes fra 1929 til kun ét medlem og ophørte helt i 1943⁷; i dag består det således af tre mand valgt af og blandt handelsforeningens bestyrelse. I de seneste år har udvalget været sammensat af isenkræmmer *R. Marstrand* (formand), direktør *Axel Rydahl Petersen* og direktør *G. Valentin-Hjorth*.

Da Aarhus Handelsforening i 1934 overtog aftenskolen i Frederiks Allé (se side 40), fungerede den daværende forstander videre for denne skole i tre år ifølge aftale, men derefter ansattes en af skolens lærere som inspektør ved denne afdeling⁸. Inspektørens opgave var at være forstanderen behjælpelig med tilsyn og at aflaste ham for en del skriftligt arbejde, såsom timefordeling o.l. med ret til et vist antal timers undervisning. I 1940 ansattes yderligere en viceinspektør blandt skolens lærere ved Paradisgades skole⁹. Efter skolens etablering i egen bygning i Christiansgade er der to inspektørembeder¹⁰.

Eleverne i tal

Aarhus Handelsforenings Handelsskole begyndte sin virksomhed 1865 med 36 elever. For vinterskoleåret 1865–66 var tallet steget til 59, men i de følgende år sunket til 47. Og i femåret 1865–69 blev det gennemsnitlige elevtal 46, jfr. omstående tabel. Derefter var linien dalende, således nåede man for 1870–71 ned på 35. Men herefter ændredes billedet, en relativ jævn stigning fandt sted på åremål, selv om enkelte år kunne udvise tilbagefald. I femåret 1899/1900–1903/04 var gennemsnitslevtallet 92, altså lige akkurat en fordobling af tallet fra perioden 1865–1868/69. Denne første vækst på 100% tog således fyrre år; i det nye århundrede blev farten af en helt anden størrelsesorden. Året efter frekventerede nøjagtig 100 elever skolen, ni år senere, 1913–14, det sidste fredsår, var tallet 169, en stigning på nøjagtig 69% på ni år. Under den første verdenskrigs år fordobledes tallene fra 1904–05; foruden

vækst i folketallet må det erindres, at handelsskoleundervisning fremdeles, frem til lærlingeloven af 1921, var frivillig. Man kunne tro, der var tale om et krigsfænomen; men det viste sig ikke at være tilfældet; ikke engang de dårlige år efter højkonjunkturens sammenbrud i 1920–21 kunne bremse væksten og i 1925–26 nåedes 385; det var denne stigning, der nødvendiggjorde at flytte en del af undervisningen til Handelshøjskolens bygning (se side 58).

Elevtallet ved Aarhus Handelsstandsforenings Handelsskole sammenholdt med elevtallet i alle landets handelsaftenskoler:

År	Antal Århus	Antal hele landet	Index for Århus fra 1899	Index for hele landet fra 1900
1865–1869	46	—	—	—
1869–1874	55	—	—	—
1874–1879	61	—	—	—
1879–1884	63	—	—	—
1884–1889	69	—	—	—
1889–1894	69	—	—	—
1894–1899	87	—	—	—
1899–1904	92	3.353	100	100
1904–1909	103	4.617	112	138
1909–1914	133	6.015	145	180
1914–1917	205	7.160	223	214
1919–1924	304	—	330	—
1924–1929	359	12.445	390	371
1929–1934	349	12.619	380	376
1934–1939	568	16.020	617	478
1939–1944	617	18.703	671	558
1944–1949	924	23.348	1004	687
1949–1954	1.030	23.040	1120	678
1954–1959	1.308	36.006	1422	1074
1959–1964	2.152	42.392	2340	1305
1965	2.738			

Kilde: For Århus til og med 1922–23 fra skolens protokol, derefter de trykte beretninger. For hele landet Statistisk Årbog. I årene fra 1917–18 til 1924–25 findes i Statistisk Årbog kun opgørelse over beståede eksaminer. Tal for elever, der har været indskrevet til særkursus, statskontrollerede prøver eller tillægseksaminer, er ikke medtaget.

De dårlige tider slog dog omsider igennem også for forretningsfolks antagelse af lærlinge, og årene fra 1926–27 og til og med 1933–34 viste

nedgang og stagnation i elevtallet med lavpunktet i 1931–32 på 327 elever. Der var således trods alt ikke tale om nogen påfaldende tilbagegang; niveauet var stadig højere end i de første efterkrigsår¹.

Den store stigning fra 1933–34 til 1934–35 skyldes overtagelsen af den kommunale handelsskole. Opgangen fortsatte kraftigt det kommende femår, tiden før anden verdenskrig, og det gennemsnitlige elevantal blev 568, hvad der, som det ses på væksttabellen side 61, var en seksdobling af niveauet ved århundredskiftet. Dette var så meget mere overraskende, som mange havde spået, at lærlingeloven af 1937, der pålagde principalen videregående forpligtelse over for lærlingen med hensyn til løn, feriepenge o.a., og som oprettede særlige, tidligere ukendte, råd og nævn, der skulle have indflydelse på forholdet mellem principal og lærling, ville få lærlingeantallet og dermed elevtallet til at dale².

Den anden verdenskrig bragte en svag tilbagegang i elevtallet, der dog allerede afløstes af en opgang i 1943–44, således at hele femåret 1939–44 viste en stigning i forhold til det foregående femår. Den ret jævne stigning afløses i sidste krigsår og de følgende fire år af en meget kraftig vækst, som fører til en tidobling af århundredskiftets tal. Det næste femår 1949–54 tegnede sig ganske vist for en vis afmatning i væksthastigheden med et maksimumstal på 1.093; men derefter tog udviklingen påny fart, 1961–62 overskredes de 2.000, og efter sidste opgørelse går 2.738 handelslærlinge på Aarhus Handelsstandsforenings Handelsskole³. Niveauet er over tyvedoblet siden århundredskiftet og over fyrredoblet siden stiftelsen.

Lærlingskoleelevtallets vækst kan vanskeligt kædes sammen med enkelte konkrete økonomiske begivenheder eller perioder, den er åbenbart ikke særlig konjunkturfølsom, men må ses som et resultat af en lang række faktorer, befolkningstilvækst, urbanisering, erhvervsfordeling, interessen i uddannelse o.a. Vil man have et mål for, hvordan Århus-skolen har klarer sig i konkurrencen, kan sammenligningen med væksten i samtlige aftenskoleelevers antal fra århundredskiftet være instruktiv. Bortset fra de to første femår har stigningen for Århus' vedkommende været større end gennemsnittets, i det sidste femår endda enormt større. Selv om denne forskel for en dels vedkommende kan skyldes tilfældige faktorer, må grunden dog navnlig søges deri, at skolen efterhånden dækker et stadig større og større geografisk område⁴ (se side 67).

I indbydelsen til handelsskolen i Århus nævntes som elever handelsbetjente og lærlinge. Kvinder kunne ikke blive nogen af delene og havde følgelig ingen adgang til skolen. Denne tilstand varede århundredet ud, men derefter må det antages, at sagen har været drøftet; i hvert fald

vedtoges det på et bestyrelsesmøde i handelsforeningen den 23. august 1907, uden at det dog kan ses, hvad den ydre anledning har været, ikke foreløbig at optage kvindelige elever⁵. Men afspærringen holdt nu ikke meget længere, i skoleåret 1912–13 søges aftenskolen for første gang af 6 kvinder ud af et samlet elevtal på 147, ca. 4⁰/. Fra slutningen af 1. verdenskrig og til og med 1921–22 var andelen i stigningen stor og nåede godt 10⁰/, men derefter satte en vigende tendens ind, således at den nåede ned på 5⁰/ for skoleåret 1928–29. Nu begyndte imidlertid en jævn og næsten ubrudt stigning, således at kvinderne i skoleåret 1958–59 udgjorde 52⁰/, og altså nu var i overtal. Året efter var de, som en optælling fra elevprotokollen viser, dog påny i mindretal, idet de nu udgjorde 48,6⁰/. For årene derefter findes ingen opgørelser over kvindelige elever. Til sammenligning hermed kan tjene, at af det totale antal elever på handelsaftenskole udgjorde kvinderne 26⁰/ i 1924–25, det første år, hvor kvindernes antal er opgjort, i 1959–60 57⁰/ og i 1962–63 59⁰/. På dette punkt syntes Århus således ikke helt at have fulgt med i udviklingen⁶.

Handelsskolen i dag

Samtidig med, at de såkaldt store årgange fra slutningen af halvtredserne gjorde sig gældende i handelsskolen, indtraf også en mærkbar ekspansion i handelserhvervet, der i første omgang manifesterede sig i en voldsom vækst i elevtallet. Dette medførte, at handelsstandsforeningen måtte virkeliggøre den ændring af skolens lokaleforhold, som i flere år havde været under forberedelse.

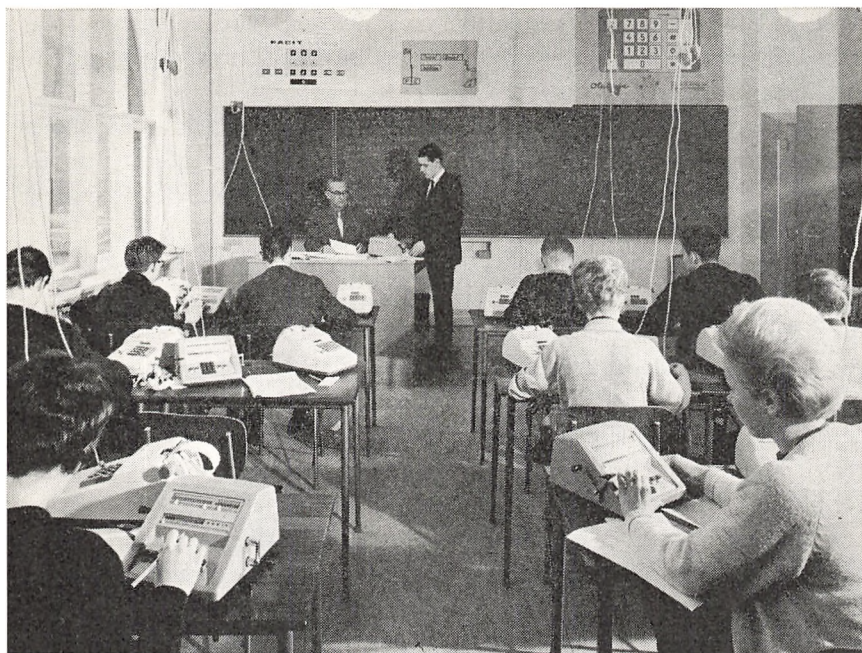
Takket være den kendsgerning, at Århus skolevæsen var interesseret i at afhænde Christiansgades skole, kunne handelsstandsforeningen gennem sit skoleudvalg gennemføre sin plan om at samle lærlingeundervisningen i egen bygning, der ved en omfattende ombygning blev gjort endda særdeles vel skikket til formålet. På grund af en realitetsbetonet indstilling og en positiv vilje til at honorere kravene har man løst et lokalemæssigt problem, der andre steder viser sig som en uoverstigelig hindring for gennemførelsen af en tidssvarende undervisning. Selv om man altså fra skolens side kan fastslå, at lokalekapaciteten er tilstrækkelig i dag, må man se i øjnene, at de kommende år vil stille yderligere krav på dette område.

Det er altid godt at have et ståsted – og for skolen er det i øjeblikket af uvurderlig betydning, for med hensyn til undervisningen er der et sådant røre i handelsskolen, at billedet for en udenforstående må tage sig temmelig kaotisk ud. Handelsskolen har som folkeskolen fået sin strukturændring. Lærlingeloven af 1956 med kravet om dagundervisning fra 1. december 1964 og undervisningsministeriets bekendtgørelse af 21. marts 1964 om undervisningen af lærlinge i butiks-, kontor- og handelsfagene har betydet en væsentlig forandring af handelsskolens timetal, fagområde og undervisningsform. Den nye ordning, som den kaldes i det daglige, bæres af tanken om at gøre undervisningen mere butiks- og kontornær og hurtigere gøre lærlingene bedre egnede til at udføre arbejdet i virksomhederne. Derfor har man valgt at begynde undervisningen med et ti-ugers kursus på 240 timer, og man har indført en række nye fag og ændret andre, samtidig med at man har søgt at skære det bort, som man mente, tiden var løbet fra. For ikke i for høj grad at binde sig til fag og undervisningsplaner bestemte man samtidig at tage ordningen op til revision om tre år, og man gav skolerne mulighed for selv at vælge, om de ville gå over til nyordningen i 1964 eller 1965.

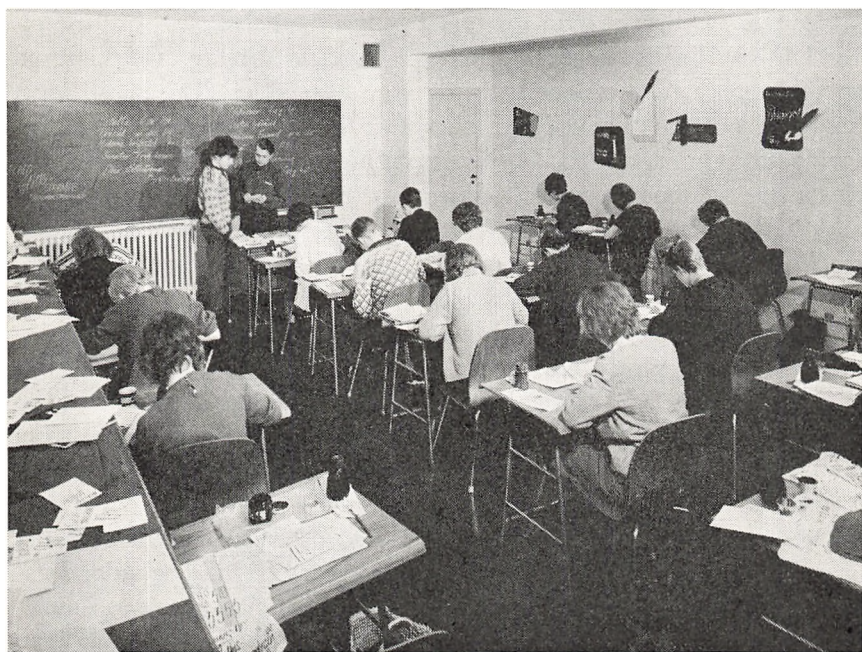
I erkendelse af, at man i Århus havde sikret sig en egnet skolebygning, og at det gjaldt om at samle så mange erfaringer som muligt, inden en eventuel revision skulle finde sted, valgte skoleudvalget at sætte den nye ordning i gang fra 1. august 1964. Dette blev muliggjort ved at mobilisere alle de kræfter, skolen disponerede over, og ved et nært og frugtbart samarbejde med andre handelsskoler i samme situation, i første række skolerne i Ålborg og Randers.

Skolen har i dag ca. 2.800 elever (for 10 år siden havde den ca. 1.200 elever). Af disse 2.800 elever undervises de to ældste årgange efter den »gamle« ordning, medens yngste årgang, ca. en tredjedel af eleverne, undervises efter den nye ordning. Til at bestride undervisningen har skolen en stab på 26 faste lærere og 30 timelærere. Der er i alt 27 undervisningslokaler, 1 lokale med tilhørende telefonbokse til undervisning i telefonering, 1 dekorationslokale med værksted og magasin og 1 varekundskabslokale med tilhørende rum til varesamlinger. Af de resterende 20 normalklasseværelser ligger fire i en midlertidig bygning i skolegården, opført i foråret og sommeren 1964.

Til maskinskrivningsundervisningen råder skolen over 82 moderne kontormaskiner, og der er desuden mulighed for at instruere eleverne i brugen af elektriske skrivemaskiner og dikteremaskiner. Formålet med undervisningen i maskinregning er at lære de unge den rette anvend-

Maskinregning.

Skilteskrivning.

delse af additions- og kalkulationsmaskiner, og hertil disponeres der over 25 elektriske additionsmaskiner og 25 hånddrevne kalkulationsmaskiner (svingere).

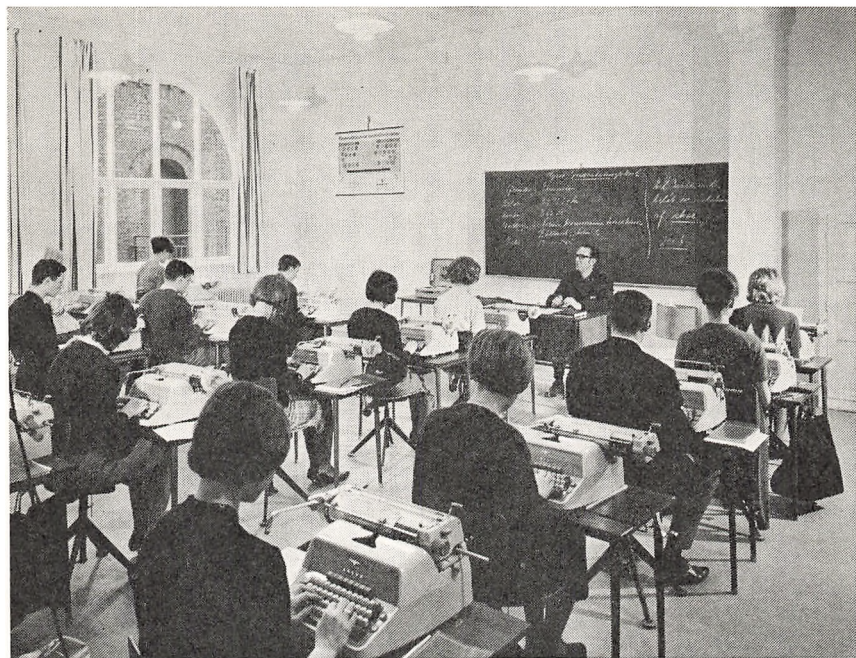
Ved en god udnyttelse af den forhenværende gymnastiksal har skolen fået et rum med 10 »udstillingsvinduer« og et godt værksted til undervisningen i dekoration og skilteskrivning. De første hold bestod prøven i dette fag i sommeren 1964.

Branche-varekundskabsundervisningen, som faget nu hedder, har fået en betragtelig udvidelse af timetallet ved den nye ordning. Det er meningen, at alle elever fra butiks- og engroshandelsfagene skal have en varekundskabsundervisning, der svarer til deres branche, enten her på skolen, eller – i de tilfælde hvor et for ringe elevtal hindrer det – på en kostskole. Denne undervisning er endnu ikke sat i gang, idet den hører til fagkredsen i andet undervisningsår, men der arbejdes i øjeblikket ivrigt med forberedelserne til den.

Sprogundervisningen har altid været en væsentlig ting for handelsskolen. Med den nye ordning har den fået en betydelig udvidelse, idet nu alle skolens elever får sprogundervisning. Eleverne opdeles i tre grupper efter deres forkundskaber, og det store flertal får undervisning i to af hovedsprogene, i reglen engelsk og tysk. Det er karakteristisk for den nye ordning, at den skelner mellem en butiksskole og en kontorskole. Det betyder, at man for første gang i handelsskolens historie giver butikslærlingene en særlig undervisning, der direkte tager sigte på en uddannelse til detailhandelen, og ikke bare giver dem en tillempet kontoruddannelse. Derved har man fået indført fag som butiksbogføring, forretningspraksis, butiksorientering og salgslære, ligesom alle elever har telefonering og skilteskrivning som obligatoriske fag. Denne adskillelse af butiks- og kontorelever indebærer desuden, at skolen også for kontorlærlingenes vedkommende har mulighed for at give en undervisning, der er speciel for disse lærlinge.

Kontoreleverne får på indledningskursus koncentreret maskinskrivningsundervisning med blindskrift, telefonering, arkivering og registrering, almindelig kontororientering og maskinregning. Denne undervisning sigter mod at gøre eleverne velegnede på kontoret så hurtigt som muligt, og den følges op med undervisning i kontororganisation og kontorteknik i den følgende semesterundervisning.

Det hører med til billedet af handelsskolen i dag, at der udover det nævnte er skabt mulighed for at tilbyde eleverne frivillig og valgfri undervisning i en række fag, ja, skolen ser det som sin opgave at imødekomme de behov, der måtte vise sig i så henseende. Fremover må man

Maskinskrivning.

regne med, at skolen yderligere må udvikles, idet den for visse fags vedkommende på grund af sin størrelse og kapacitet vil komme til at virke som centralskole for et større midtjydsk område. Allerede i dag kommer der elever fra steder, der ligger langt uden for det storårhusianske område. Ser vi på elevernes bopæl, opdager vi, at samtlige sognekommuner i Århus amt er repræsenteret foruden enkelte i Skanderborg og Randers amter, men dette har sin ganske naturlige årsag i, at den store by er et uddannelsescenter; forretningerne i Århus henter ofte deres lærlinge langvejs fra.

Hundrede år er en lang tid – også for en skole – fra en spæd begyndelse til en stor og omfattende virksomhed, men alligevel står skolen i dag midt i en rivende udvikling med udsigt til en fremtid, hvor den kan få endnu større betydning, end den har haft i de forløbne år – i den forstand er der ikke noget gammelt ved den, og der skulle nødig nogen sinde blive det.

TILLÆG

Handelsskolerne i statistisk belysning 1900—1964

Skole- og elevtal

En officiel statistik over handelsskolernes antal og deres elevtal blev først etableret omkring 1900 efter oprettelsen af handelsskoleinspektør-embedet, men de ikke statsstøttede skoler stod stadig uden for registrering. Man ved kun meget lidt om elevtallene før 1900. At disse har været beskedne antydes dog af enkelte skolers tal. I København havde aftenskolen under »Foreningen til unge handelsmænds uddannelse« således ved sin start i 1881 195 elever; i 1885–86 var der 120 elever og i skoleåret 1891–92 kun 91 elever. Der indtrådte en stigning fra midten af 1890'erne (1898–99 402 elever), men især voksede elevtallene efter århundredskiftet, da bl. a. den egentlige lærlingskole føjedes til, og i 1914–15 havde aftenskolen alene 2.600 elever og samtlige under foreningen hørende skoler 2.834 elever¹. Tallene for Niels Brocks handelskole var yderst små med 10 dimittender i 1893 og 21 i 1915².

I provinsen var antallet af elever under tilsyn af »Provinshandelsforeningernes skoleudvalg« i året 1898–99 1.355 elever³. I årene indtil første verdenskrig gennemgik imidlertid de statsstøttede handelsskolers antal og elevtal en rask vækst; det sidste steg til mere end det dobbelte, således som det fremgår af følgende tal:

	Handelsdagsskoler*		Handelsaftensskoler	
	skoler	elever	skoler	elever
1900–01	4	222	52	2.800
1905–06	5	213	52	4.221
1915	11	671	63	6.853 ⁴

Denne udvikling var med statens erkendelse af sine forpligtelser over for undervisningen blevet fulgt op med stigende statstilskud. De første statstilskud var som nævnt (se side 27) blevet givet fra 1879 og lå i 1880'erne på 5.000 kr. årligt til handelsskolerne i provinsen, i 1893 var det samlede tilskud blevet udvidet til 14.000 kr. og flød herefter i noget rigeligere mål⁵.

*) De Brockske skoler regnet for en. Drengeskolens elever er ikke medregnet.

De ordinære statsudgifter til handelsskolerne indtil første verdenskrig var følgende:

	Statstilskud kr.	Statens tilskud pr. elev kr.
1900-01	32.000	12,21
1905-06	44.000	9,92
1915-16	108.000	14,37 ⁶

Efter omordningen af handelsskolevæsenet i 1920 fulgte ikke blot en forbedret undervisning, men også stærkt stigende skole- og elevtal for grunduddannelsen på lærlingeskolerne. De stigende tal må ses i sammenhæng med, at lærlingelovene af 1921 og af 1937 pålagde mesterne at holde lærlinge i den stedlige handelsskole, såfremt en sådan fandtes; i 1921-loven lovfæstedes tillige mesterens pligt til at betale lærlingens skolepenge⁷.

Lærlingelovens bestemmelser bevirkede, at elevtallet fra 1915 til 1925 omtrent fordobledes; i de følgende år steg elevtallet med væksten i handelsskolernes tal, således som det fremgår af hosstående tabel.

De statsstøttede handelsskolers elevtal 1925/26-1963/64⁸

	Højere handels- skoler	Handels- med- hjælper- skoler	Lærlinge- skoler	I alt	Tillægsgag ved lærlingeskoler bestået af antal elever*)	Særkursus gennemført af antal elever
1925/26	127	792	12.759	13.678	417	
1935/36	231	698	15.095	16.024	2.967	
1945/46	680	979	24.088	25.747		
1955/56	414	615	28.723	29.752	6.766	3.696
1963/64	1.064	1.424	49.342	51.830	9.186	5.540**

Udviklingen fra 1915 til 1963/64 har medført næsten en syvdobling af elevtallet. Hertil kommer væksten i antallet af elever med tillægsgag og med særkursus eller statskontrollerede prøver. Væksten har været særlig kraftig i det sidste årti. Ved lærlingeloven af 1956 blev lærlingundervisning fuldt obligatorisk også på landet, og dette sammen med de store årganges indtræden i skolesystemet afspejler sig i tallene.

Den større specialisering og forbedring af uddannelsen ved lærlinge-

*) Omfatter både elever, der samtidig følger kursus til handelsmedhjælpereksamen, og andre. I 1963/64 var antallet af elever, der kun fulgte tillægsgagene 2.527. Medregnes disse og de statskontrollerede prøver, var elevtallet i 1963/64 da i alt 59.897. For året 1945-46 er der ingen tal for tillægsgag.

**) Statskontrollerede prøver.

skolerne udtrykkes i rubrikkerne for tillægsfag, særkursus og statskontrollerede prøver. I samme retning virker lærlingeskolernes linjedeling og etableringen af brancheprægede fagklasser m.m., der ikke er opgjort her. Lærlingeskolernes undervisning er gennem perioden vedblevet at være handelsuddannelsens tyngdepunkt, og de to andre handelsskoleamensgrupper har stadig ringe talmæssig vægt. Dagskolerne har kun i beskedent omfang tjent som overbygning på lærlingeskolerne, og kun få går fra lærlingeskole til videre uddannelse. Det kan stå som et udtryk for, at der ikke er skabt nogen organisk sammenhæng mellem lærlingeskoler og højere handelsskoler; delingen i højere og lavere handelsskoleuddannelse betinges for en del af almene skoleuddannelser. Dette forhold træder tydeligt frem, hvis man undersøger den forudgående skoleuddannelse hos eleverne i de tre handelsskoletyper.

Skolegangen før optagelse i lærlingeskolen, der fører frem til handelsmedhjælpereksamen fremgår af følgende:

	Studenter-		Real-		Melsk.		Folkesk.		Af i alt
	eks.	%	eks.	%	eks.	%		%	
1935/36	28	0,9	1.491	49	317	10	1.210	40	3.046 ^{*)}
1963/64	48	-	20.330	42	4.310	9	24.206	49	48.894 ⁹

I 1935/36 var det procentmæssige forhold mellem folkeskoleuddannede og elever med real- eller mellemskoleeksamen 40 og 59. I perioden 1963/64 er folkeskolegruppen vokset betydelig kraftigere end eksamensgruppen, og de to grupper fordeler sig nu med ca. 50% på hver.

Kun en ringe brøkdelen af lærlingeskolernes elever går videre til uddannelse på handelsmedhjælpereskoler og dermed til handelsskoleeksamen. Rekrutteringen til disse er i følgende tabel opgjort på samme grundlag som ovenfor:

									Heraf handels-		
Studenter-		Real-		Melsk.		Folkesk.		Af i alt	medhj.		%
eks.	%	eks.	%	eks.	%		%		eks.	%	
1935/36	11	3	163	46	38	11	143	40	355	79	22
1963/64	1	-	784	57	73	5	508	37	1366	237	17 ¹⁰

1935-36 havde af handelsmedhjælpereskolernes elever 22% handelsmedhjælpereksamen før de indtrådte i handelsmedhjælpereskolen, mens tallet i 1964 er sunket til 17%. Handelsmedhjælpereskolernes elever hentes således fortrinsvis uden for lærlingeskolerne. Antallet af folkeskoleuddannede faldt samtidig fra 40 til 37%. I 1935/36 var eksamensgrup-

^{*)} Her og i de følgende to tabeller er tallene for 1935/36 kun for afgangsklasser, i 1963/64 er det samtlige elever.

pen repræsenteret med 60% af eleverne, i 1963/64 med 62%, nu især koncentreret om elever med realeksamen.

Ved handelsgymnasierne (højere handelseksamen) er eksamensgrupperne helt dominerende. Dog optræder her handelsmedhjælpereksamen hyppigere som en af forudsætningerne end i medhjælpereskolen:

	Studenter- eks. %		Real- eks. %		Melsk. eks. %		Folkesk. %		Heraf handels- medhj.		
									Af i alt	eks.	%
1935/36	45	34	85	65	0	0	0	0	131	30	23
1963/64	61	6	929	89	18	2	30	3	1038	366	35 ¹¹

Over en trediedel af samtlige elever i handelsgymnasierne havde i forvejen handelsmedhjælpereksamen. 17% havde i 1963/64 tillige handelseksamen. Det gælder her som for alle handelsskolegrupperne, at procentdelen af studenter er faldet stærkt, utvivlsomt fordi disse i stedet søger til handelshøjskolerne. Derimod er elever med realeksamen her som i handelsmedhjælpereskolen i stadig stigende grad det klientel, man bygger på. Procenten af realskoleelever steg i perioden fra 65% til 85% af handelsgymnasiernes elever. Kun ganske få folkeskoleuddannede når ind i handelsgymnasiet via handelsmedhjælper- og handelseksamen.

Handelsgymnasierne og medhjælpereskolerne rekrutteres især fra eksamensskolerne uden for handelsskolesystemet og selv målt med antallet af elever med eksamen i lærlingeskolen (1963/64 24.688) er antallet af elever, der søger videre til disse højere skoler beskedent.

Statens stigende tilskud

I tiden umiddelbart efter 1920, hvor staten greb stærkere ind med krav til undervisnings og lærlingeforholdenes ordning, steg også statstilskuddene betydeligt. Efter nogen stagnation i mellemkrigsårene er statstilskuddene efter 1945 vokset endog overordentlig stærkt:

Statstilskud til handelsskoler 1925/26–1962/63

	I alt vedrørende		Handelshøj- skoler*)	Øvrige handelsskoler
	handels- undervisning	kr.		
1925/26	488.121		10.000	478.121
1935/36	446.732		43.200	403.532
1945/46	1.029.522		109.800	919.722
1955/56	3.732.127		649.818	3.082.309
1963/64	31.705.450		8.338.300	23.367.150 ¹²

*) Indtil 1945 Handelshøjskolen i København.

Statens udgifter til handelsundervisningen er ved periodens slutning ikke mindre end 65 gange større, end de var i 1925/26, heraf er der sket omtrent en nidobling siden 1955/56. Forholdsvis har væksten været størst for højskolerne, som gradvis er blevet opbygget i løbet af perioden, og hvis antal studerende tillige viser den mest dynamiske vækst af alle grupper, idet det er vokset fra 462 i 1925/26 til 4.099 i 1962/63¹³.

Fordelt henholdsvis pr. studerende og elev*) er statstilskuddets fordeling følgende:

	Handelshøjskoler	Øvrige handelsskoler
	kr.	kr.
1925/26	21	34,95
1935/36	34	25,12
1945/46	48	35,73
1955/56	255	103,60
1963/64	2.034**)	450.84 ¹⁴

Medens statens udgifter til handelsskolerne mere end fordobles pr. elev fra 1915 til 1925, var tilskuddet indtil 1945–46 stagnerende, men siden krigen og især i det sidste årti er der sket en vældig vækst i statens investeringer i handelsuddannelse også pr. elev. Især er statens forpligtelser over for den højeste uddannelse vokset stærkt. Af statens udgifter til handelsundervisning gik i 1925/26 ca. 1/48 til handelshøjskolen, i 1945/46 ca. 1/10 og 1963/64 mellem 1/3 og 1/4. Udgifterne til handelsuddannelsen er dog ikke udtømt med statstilskuddene, idet der her til kommer tilskud fra amt, kommune og handelsorganisationer foruden skolepenge (fra 1961 kun ved lærlingskolerne). Men statstilskuddene har i perioden båret en voksende del af de stigende udgifter. Statstilskuddene er nu fastlagt til 48% af de tilskudsberettigende udgifter ved lærlingskolerne og 56% af de samme udgifter ved medhjælper-skoler og handelsgymnasier¹⁵. Bortfaldet af skolepenge i den højere undervisning har dog medført en tilsvarende væsentlig stigning i statens forpligtelser. Til skolernes undervisningsmidler yder staten 75% af anskaffelssummen, hvortil kommer statens tilskud til læreruddannelse og elevstipendier¹⁶. Handelsorganisationerne har fastholdt forpligtelsen over for grunduddannelsen og bærer selv gennem handelsstandsforeningerne og

*) Beregnet pr. elev, der følger kursus til handelsmedhjælpereksamen, handelseksamen og højere handelseksamen.

**) Beregnet på grundlag af elevtal for 1962/63.

især gennem skolepenge til lærlingskolerne en betydelig del af udgifterne til uddannelse af fagets unge.

Handelsskolerne, der oprindeligt oprettedes af handelsstanden selv gennem handelsstandsforeningerne, er vedblevet at være private eller selvejende institutioner, men kravene til uddannelsen inden for handels- og servicefagene har bevirket, at det oprindelige mere beskedne skolesystem er blevet udviklet til en omfattende skolestruktur. Uddannelsesproblemerne har måttet løses ved et stadig nøjere samarbejde mellem erhverv og stat på det undervisningsmæssige og økonomiske område. De store investeringer, der i dag må foretages i uddannelse og undervisning, har også for handelsundervisningen betydet, at statens støtte er blevet af afgørende betydning for den nødvendige ekspansion.

Noter og henvisninger

Litteratur om handelsskolen.

S. Pedersen: Aarhus Handelsforenings Aftenskole 1865–1915, 1915.

Aarhus Handelsforening 1862–1937, 1937.

Holger Schou: Aarhus Handelsforenings Handelsskole. 8. marts 1865–8. marts 1940, 1940.

Beretninger fra Aarhus Handelsstandsforenings Handelsskole 1923–63.

Benyttede arkivalier.

Fra handelsskolen:

Protokoller vedrørende skolens drift, elevindskrivning, eksaminer, indberetninger, o.a. 1865–78, 1879–85, 1886–96, 1897–1918, 1919–28, (til denne protokolrække er i hovedsagen ikke henvist).

Indskrivningsprotokol 1957–60.

Indkomne breve 1921–60.

Fra Handelsaftenskolen i Frederiks Allé:

Forhandlingsprotokol 1925–34.

Protokoller indeholdende eksaminer, ind- og udgåede breve 1920–22, 1922–23 1923–24, 1924–33, 1933–34.

Fra Aarhus Handelsstandsforening:

Aarhus Handelsstandsforenings forhandlingsprotokoller 1862–94, 1895–1906, 1906–19, 1919–27 (beror alle i Erhvervsarkivet); 1927–35, 1935–41, 1941–52 (de tre sidste udlånt af Handelsstandsforeningen).

Bilag til generalforsamlingerne 1927–31, 1932–36 og 1937–40 (disse bilag beror i Erhvervsarkivet); 1941–50, 1951–57 (udlånt fra Handelsstandsforeningen).

Forhandlingsprotokol for skoleudvalget 1946–ff.

Før 1865.

1. Om en lærings tilværelse i 18. årh. se f. eks.: En urtekræmmer. Oplevelser og optegnelser af Jens Christopher Friborg. Udgivet af Sophus Elvius, 1893, s. 17ff. –
2. Om lavsforholdene se f. eks. O. Nielsen: Meddelelser om Vintapperlavet i København 1694–1861 samt Vinhandlerforeningen 1862–94, 1894, passim, og N. E. Hellfach og O. Nielsen: Meddelelser om Urte- og Isenkræmmer, samt Sukkerbagerlavet 1693–1861 samt Urtekræmmerforeningen 1862–93, 1893, passim, samt det i note 1 a.a., s. 38–39. – 3. Jfr. Edvard Holm: Danmark-Norges historie 1720–1814, 2², 1894, s. 485f. –
4. Historisk tidsskrift 4. rk., I, s. 179 (Breve fra Ove Høegh-Guldberg til Johan v. Bülow, ved J. H. Bang, s. 125–466). –
5. Om skolelovens bestemmelser se: Schous Forordninger XVII, 1818, s. 209–10 og 224–25. –
6. 1740–1818. Holm var senere nogle år præst for den danske lutherske kirke i London. Efter hjemkomsten ernærede han sig som engelsklærer, indtil han påny tog embede, denne gang her i landet. Jfr. Erslews Forfatterlexikon I, 1843, s. 675. –
7. Geuss 1745–86 (Ehrencron-Müller: Forfatterlexikon omfattende Danmark, Norge og Island indtil 1814, III, 1926, s. 202 ff); Baden 1735–1804 (samme I, 1924, s. 187 ff); Holck 1726–83 (BioLeks X, s. 387ff). –
8. Jfr. Holger Lind: Borgerdydskolerne i København 1787–1887 og F. Nygaard: Efterslægts-

selskabet og Edvard Storm, 1886. – 9. Schouboe 1766–1826 (BioLeks XXI, s. 328f); Christiani 1761–1841 (BioLeks V, s. 186ff). – 10. Nogle af skolerne er karakteriserede i Egeria, Fjerdingårsskrift for opdragelses- og undervisningsvæsenet i Danmark og Norge, 1804, s. 403–11. Vidnesbyrdene er fra Efterretninger om Opdragelsesinstituttet ved Kjøbenhavn tillige med andre små afhandlinger. Udgivne af C. J. R. Christiani, 1804. Også fra Schouboes institut findes trykte beretninger. – 11. Penia 1809, s. 273–78. – 12. 1766–1845 (BioLeks XIII, s. 447ff). – 13. Plan til et Handels-Academie for Danmark, der, efter Opmuntring af Kjøbenhavns Grosserer-Societets Committee, foreslås stiftet i Kjøbenhavn. – 14. Meddelelser om Urte- og Isenkræmmer-samt Sukkerbagerlauget 1693–1807. Isenkræmmerlauget 1807–62 og Isenkræmmerforeningen i Kjøbenhavn 1880–1893, s. 66. – 15. Schous Forordninger XVII, 1818, s. 577f. – 16. J. B. Kieler: Plan til et Handels-Institut for Urtekræmmernes, Isenkræmmernes, Hørkræmmernes, Viinhandlernes og Silke- og Klædehandlernes Svende og Dreng i Kjøbenhavn, 1817. – 17. H. A. Martensen: Comptoir- og Handels-Lexicon II, 1821, s. 260f. – 18. III, s. 226. – 19. Bergsøe a.a., s. 222ff. Prospekt fra Langkjers akademi af 9. januar 1845 i Erhvervsarkivet. – 20. Skolens historie kan – højst ufuldstændigt – følges i lavsarkivalierne, nemlig i lavsprotokollen 1818–62 (2 bd.) og sessionsprotokollen 1833–62 (Landsarkivet for Sjælland) og i forhandlingsprotokollen for foreningen af urtekræmmere 1847–48 (Københavns Stadsarkiv). – 21. Betænkninger angaaende Handelslaugene og Handelscorporationerne samt de dermed beslægtede Næringsveje i Kjøbenhavn afgivne af den ifølge allerhøieste Resolution af 3die April 1840 af Kjøbenhavns Communalbestyrelse til Undersøgelse af Stadens Laugs- og Corporationsvæsen udvalgte Committee, 1844, s. 58ff. – 22. C. Klitgaard: Aalborg købmænd gennem 500 Aar, 1931, s. 176f. – 23. Den videnskabelige Realskole i Aarhus. Beretning og Forslag af Cl. Funch, 1845. – 24. C. F. Tietgen: Erindringer og optegnelser, 1904, s. 11f og 30 f. – 25. Pjecen s. 52.

En aftenskole for kommisser og lærlinge.

1. Aarhus Handelsforening 1862–1937, 1937, s. 34. – 2. Samme, s. 35. – 3. Står som købmd. i folketællingen for Århus købstad 1840 (fotokopi i Erhvervsarkivet). – 4. ÅH fhp 1862–94, bestyrelsesmødet 22. februar 1865. – 5. Frantz Frederik Møller: Stam-tavle over de til brødrene Petersens jomfrukloster adkomstberettigede familier, 1884, s. 16; billede af N. H. Larsen i Th. Thruue: Århus borgerlige skydeselskabs historie, 1916, s. 28. – 6. Handelsskolens protokol 1865–78, første to sider. – 7. Samme lige efter indbydelsen. – 8. ÅH fhp 1862–94. – 9. Handelsskolens protokol 1865–78.

1865–90: Dansk og regning grundstammen.

1. Handelsskolens protokol 1865–78. – 2. V. Falbe-Hansen og W. Scharling: Danmarks Statistik I, 1885, s. 607. – 3. ÅH fhp 1862–94. – 4. Samme, bestyrelsesmødet 26. september 1865. – 5. Aarhus Stiftstidende 23. juni 1902 (nekrolog). Chr. Buur: Århus skolevæsen gennem 80 år 1849–1929, 1930, s. 82 og tillæg s. 8. – 6. Samme. Holger Schou: Aarhus Handelsforenings Handelsskole 1865–1940, 1940, s. 5–6. – 7. Århus vejviser 1880, s. 41–42; 1896, s. 68–70; 1900, s. 55–57; 1913, s. 67. – 8. En lignende prøve afholdtes ved skolens oprettelse i marts 1865, jfr. forrige afsnit. – 9. ÅH fhp 1862–94, bestyrelsesmødet 15. marts 1870.

Eksemplet fra Århus.

1. Langsted, s. 12. – 2. Vibæk, s. 18ff. – 3. Langsted, s. 13. – 4. Mintid 1900, s. 263–277, spec. 269. De danske handelsskoler. Fremstilling af deres indretning og virksom-

hed, udarbejdet af undervisningsinspektøren for de statsstøttede handelsskoler i anledning af en fra udlandet fremkommen forespørgsel. – 5. Mintid. 1900, s. 269. – 6. Jvf. note 5. – 7. Langsted, s. 13. Mintid 1900, s. 270 og 401. – 8. Langsted, s. 13. – 9. Mintid 1906, s. 401. – 10. Jvf. note 9. Mintid 1906, s. 403. – 11. Hdskbl. 1908–09, s. 50. – 12. Rigsdagstidende 1882/83, tillæg C, sp. 131. Samme 1888–89, tillæg C, sp. 678. – 13. Mintid 1900, s. 270 og 268; 1906, s. 401 og 402. – 14. Mintid 1906, s. 401 og 402. – 15. Mintid 1906, s. 403. – 16. Mintid 1900, s. 270 og 271; 1906, s. 401 og 403. – 17. Jvf. note 16. – 18. Langsted, s. 75f. – 19. Mintid 1900, s. 271; 1906, s. 403. – 20. Kraks vejviser 1915, sp. 1586. Hdskbl. 1908–09, s. 50. – 21. Hdskbl. 1908–09, s. 51f og 55. – 22. Odense Amts Vejviser 1906–08, s. 95. – 23. Vejviser for København og Omegn for 1866, s. 453. – 24. Vejviser for København og Frederiksberg 1866, s. 453; 1870, s. 521; 1880, s. 745; 1890, s. 611; 1900 fagregister 69, Kraks Vejviser 1915, 1585f. – 25. Hdskbl. 1908–09, s. 50. Vibæk, s. 144. – 26. Jvf. note 24. – 27. Vibæk, s. 39ff. Mintid 1900, s. 265f. – 28. Mintid 1900, s. 267. – 29. Mintid 1900, s. 266; 1906, s. 398f, Vibæk, s. 46 og 57. – 30. Mintid 1900, s. 267; 1906, s. 401. – 31. Jvf. note 30. – 32. Mintid 1900, s. 268. – 33. Vibæk, s. 96. – 34. Jvf. note 33. – 35. Vibæk, s. 97. – 36. Vibæk, s. 97, 103 og 146–155.

1891–1901: Ingen afgangseksamen fra Århus.

1. Se forrige afsnit side 26. – 2. ÅH fhp 1862–96, bestyrelsesmødet 23. september 1891. – 3. Overlærer J. J. Olsen havde i 1879, da sagen om statstilskud til skolen første gang dukkede op, i sin betænkning antydnet, at han ville kunne udrette mere i sin stilling som forstander, hvis han kunne få understøttelse af regeringen til at gennemgå et kursus i nationaløkonomi. Bestyrelsen erklærede, at den ikke ville være uvillig til at anbefale et sådant andragende. Det ses dog ikke, om J. J. Olsen nogen sinde har indgivet ansøgning herom. ÅH fhp 1862–94, bestyrelsesmødet 1. marts 1879. – 4. ÅH fhp 1894–1906, bestyrelsesmødet 16. februar 1900. Det hedder heri, at en skrivelse fra de jyske handelsforeningers skoleudvalg henlagdes, under hensyn til at man ikke agtede at reformere foreningens skoleundervisning, før overlærer Olsen trak sig tilbage, hvilket antagelig måtte ske i en nærmere fremtid. – 5. Samme, bestyrelsesmødet 24. maj 1901.

1901–29: Afgangseksamen, men efter særplan.

1. Aarhus Stiftstidende 16. april 1934 (80 års fødselsdag). Buur a.a., tillæg s. 10. – 2. Århus vejviser 1902, s. 64–66; 1933, s. 82; 1934, s. 83; 1936, s. 84; 1937, s. 87; 1942, s. 90; 1944, s. 92. V. Holbøll: Teologisk stat 1933, s. 23. Handelsskolens årsberetninger: 1932–33, 1934–35, 1935–36, 1937–38, 1941–42, 1943–44, 1944–45. – 3. ÅH fhp 1894–1906. – 4. Samme. – 5. Samme, bestyrelsesmødet 14. maj 1902. – 6. Samme, generalforsamlingen 25. november 1902. Bekendtgørelse af 28. februar 1934 om normalkursus ved skoler for handelslærlinge og afgangsprøven fra disse kursus §§ 1–4 og 29. Beretning om de statsunderstøttede handelsskoler 1933–34 og 1934–35, afsnit IX (Provinshandelskammerets årsberetninger 1934–35 og 1935–36). – 7. ÅH fhp 1894–1906. – 8. Samme. – 9. Samme. – 10. ÅH fhp 1919–27, bestyrelsesmødet 16. og 17. august 1923 og 17. april 1925. – 10a. Samme, bestyrelsesmødet 20. august 1926. Handelsskolens beretning 1926–27. – 11. ÅH fhp 1894–1906, bestyrelsesmødet 24. oktober 1904 og generalforsamlingen 29. november s.å. – 12. Samme, bestyrelsesmødet 29. september 1905. – 13. Samme, generalforsamlingen 29. november 1905. –

14. ÅH fhp 1906–19, generalforsamlingen 22. november 1917. Pjecen blev ikke kommenteret. – 15. ÅH fhp 1919–27. – 16. Samme, bestyrelsesmødet 17. september 1923. – 17. Langsted, s. 14–18. – 18. Samme, s. 19–21, 46–74.

1929–64: Nye fag.

1. Aarhus Stiftstidende 23. marts 1959 (nekrolog). Skolen. Medlemsblad for Århus lærerforeninger, 1955, s. 93–95. – 2. Århus vejviser 1900, s. 57. – 3. Hdskbl 1924, s. 43–47 (En Pyrrhus-Sejr). – 4. Protokol for aftenskolen for Aarhus Handelsforening af 1887 1922–23, s. 5, 30, 72–75 (årsregnskabet 1922–23), 69 (elevtal). Århus vejviser 1898, s. 23 (elevtal). – 5. Se note 3. – 6. Beretning aflagt ved Aarhus Handelsforenings generalforsamling 21. november 1934, s. 6. (Aarhus Handelsstandsforenings arkiv, bilag til generalforsamlingen 1932–36). Forhandlingsprotokol for Handelsaftenskolen i Frederiks Allé 1925–34, brevveksling mellem skoleudvalget og overlærer V. Skouby 1932, skrivelse fra aftenskolen i Frederiks Allé til direktøren for handelskoleundervisningen 12. september 1934. Genpart af overenskomst af 10. august 1934 (Aarhus Handelsstandsforenings arkiv nr. 10). – 7. Beretninger fra Aarhus Handelsforenings Aftenskole 1929–30, 1930–31. ÅH fhp 1927–35, s. 124–128. – 8. Langsted, s. 49. – 9. Beretning fra Aarhus Handelsforenings aftenskole 1930–31. – 10. Beretning fra Aarhus Handelsforenings aftenskole 1931–32. – 11. Beretninger fra Aarhus Handelsforenings aftenskole 1932–33 og 1962–63. Langsted, s. 51f. – 12. ÅH fhp 1927–35, generalforsamlingen 27. november 1929, s. 98, bestyrelsesmødet 7. maj 1930, s. 120, den ekstraordinære generalforsamling 18. juni 1930, s. 124–128, se note 7. – 13. Bekendtgørelse af 28. februar 1934 om normalkursus ved skoler for handelslærlinge og afgangsprøven fra disse kursus §§ 1–8 (Provinshandelskammerets årsberetning 1933–34, s. 144 ff). Bekendtgørelse af 6. juli 1935 om normalkursus ved skoler for handelslærlinge og afgangsprøven fra disse kursus §§ 1–6 (Provinshandelskammerets årsberetning 1935–36, s. 158ff). – 14. Beretning fra Aarhus Handelsstandsforenings handelsskole 1939–40 og 1940–41. Langsted, s. 52–53. – 15. Beretning ved generalforsamlingen den 24. november 1937, s. 7 (Aarhus Handelsstandsforenings arkiv, bilag til generalforsamlingen 1936–40). Tabel over elevtallet side 61. – 16. Lov om lærlingeforholdet af 7. maj 1937 § 12, stk. 3. Beretningen ved generalforsamlingen den 24. november 1937, s. 6–7 (Aarhus Handelsstandsforenings arkiv, bilag til generalforsamlingen 1936–40). – 17. Aarhus Stiftstidende den 5. oktober 1937: Den pågældende klasse var ikke blevet underrettet om, at skoletiden stadig blev fortsat efter de gamle regler, og kl. 20 opfordrede en unavngiven elev klassen til at gå hjem. Aktionen blev dog standset af forstanderen uden videre begivenheder (Aarhus Handelsstandsforenings arkiv nr. 10). – 18. Beretning ved generalforsamlingen den 24. november 1937 (Aarhus Handelsstandsforenings arkiv, bilag til generalforsamlingen 1936–40). – 19. Beretninger fra Aarhus Handelsforenings handelsskole fra 1939–40 til 1947–48. – 20. Samme fra 1939–40 til 1944–45. – 21. Samme, 1945–46. – 22. Samme, 1946–47. ÅH fhp 1941–52, bestyrelsesmøder den 12. februar 1947, den 14. maj 1947, den 3. november 1947. – 23. Beretninger fra Aarhus Handelsforenings handelsskole 1947–48 og 1948–49. – 24. Samme, 1949–50. – 25. Samme, 1949–50 og følgende beretninger. – 26. Samme, 1954–55, 1958–59, 1961–62. Langsted, s. 57–58. – 27. Beretninger fra Aarhus Handelsstandsforenings handelsskole fra 1960–61 til 1962–63. – 28. Samme, 1959–60 og 1960–61. – 29. Samme 1961–62. Aarhus Stiftstidende 24. januar 1965 (Færre forsømmer). – 30. Beretning fra Aarhus Handelsstandsforenings handelsskole 1958–59. Århus vejviser 1938, s. 86.

Det økonomiske grundlag.

1. ÅH fhp 1862-94. – 2. Samme. – 3. Jørgen Pedersen: Arbejdslønnen i Danmark under skiftende konjunkturer i perioden ca. 1850-1913, 1930, s. 14. – 4. ÅH fhp 1862-94. – 5. På de årlige finanslove anføres kun det totale beløb til de tilskudsberettigede handelsskoler uden specifikation på de enkelte skoler. Da beløbet i disse år er konstant, må nedgangen skyldes nye skolars oprettelse. ÅH fhp 1862-94, generalforsamlingen 23. maj 1884, bestyrelsesmødet 23. september 1891. ÅH fhp 1894-1906, bestyrelsesmødet 3. februar 1900. – 6. Samme, bestyrelsesmødet 26. august 1901, bestyrelsesmødet 22. januar 1902, bestyrelsesmødet 13. februar 1903, bestyrelsesmødet 28. august 1903. – 7. Samme, bestyrelsesmødet 2. september 1904. – 8. Samme, generalforsamlingen 10. december 1906, hvor handelsforeningens tilskud dog i modsætning til skoleprotokollens tal angives til 466 kr. ÅH fhp 1906-19, bestyrelsesmødet 22. januar 1914. – 9. Samme. – 10. Samme, bestyrelsesmødet 16. oktober 1916, bestyrelsesmødet 26. november s.å., bestyrelsesmødet 12. marts 1918, bestyrelsesmødet 19. marts 1918, møde i udvalget til behandling af lærernes lønninger 19. marts 1918. – 11. Samme, bestyrelsesmødet 17. oktober 1918. – 12. Elevtallet blev i denne periode treenhalvdoblet, se afsnittet om elevtal side 61. Prisniveauet blev godt og vel fordoblet i tiden 1914-19, Statistisk årbog 1936, s. 94). – 13. ÅH fhp 1919-27, bestyrelsesmødet 8. september 1919. – 14. Samme, bestyrelsesmødet 11. september 1919, bestyrelsesmødet 24. september s.å. – 15. Samme, møde i udvalget til forhandling om lærerlønninger 28. august 1920, møde i samme udvalg 8. september 1920. – 16. Samme, bestyrelsesmødet 14. september 1921, bestyrelsesmødet 18. september 1922, bestyrelsesmødet 27. november 1922. – 17. Samme, møde i det til tilrettelæggelse af aftenskolens forhold nedsatte udvalg 17. august 1923. – 18. Samme, bestyrelsesmødet 20. august 1926. – 19. Kopi af skrivelse af 25. maj 1929 fra Aarhus Handelsforening til forstander H. Schou om udnævnelsen (Aarhus Handelsstandsforenings arkiv nr. 10). ÅH fhp 1927-35, generalforsamlingen den 27. november 1934. – 20. Beretning fra Aarhus Handelsforenings aftenskole 1934-35. ÅH fhp 1935-41, bestyrelsesmødet 4. september 1935. – 21. Samme, bestyrelsesmødet 10. juni 1938, bestyrelsesmødet 25. januar 1939. Aarhus Handelsstandsforenings aftenskolens regnskab 1942-43 (Aarhus Handelsstandsforenings arkiv. Papirer vedrørende handelsskolen). – 22. ÅH fhp 1941-52, bestyrelsesmødet 25. august 1943, bestyrelsesmødet 16. september 1946. – 23. Samme, bestyrelsesmødet 28. januar 1948. – 24. Samme, generalforsamlingen 1. december 1948, generalforsamlingen 26. november 1949, bestyrelsesmødet 18. august 1950. – 25. Samme, bestyrelsesmødet 7. februar 1951. Aarhus Handelsstandsforenings skoleudvalgs forhandlingsprotokol 1946-ff. Regnskaber for Aarhus Handelsstandsforenings handelsskole 1953-54, 1956-57, 1957-58, 1963-64 (Aarhus Handelsstandsforenings arkiv. Papirer vedrørende handelsskolen. Det sidste regnskab er dog lånt fra handelsskolen). Afsnittet om elevtallet s. 61. Elevtallet steg fra 281 til 1390, næsten en femdobling. Prisniveauet var i 1920 med basis af 1914 260 (Statistisk årbog 1936 s. 94) og i 1957 ca. 435 (Økonomi og politik, 1957, s. 220-234, 306-319 og 1958, s. 91-102, 193-205). – 26. Regnskab for Aarhus Handelsstandsforenings handelsskole 1946-47, 1956-57, 1963-64 (Aarhus Handelsstandsforenings arkiv. Papirer vedrørende handelsskolen). Ikke tilskudsberettigende udgifter er f. eks. kontorudgifter, forsikringer, revisorhonorarer, udgifter til hæfter og papir til undervisning o.a. (Specifikationsbilag K).

Skolens ledelse.

1. ÅH fhp 1862-94. Det hedder ganske vist under punkt e på generalforsamlingen

den 28. februar 1865, at skiftevis to medlemmer af bestyrelsen for hver måned skulle have det daglige tilsyn. Denne ordning ses dog aldrig at være blevet effektiv. – 2. Samme. – 3. Samme, bestyrelsesmødet 15. marts 1870. – 4. Se afsnittet om undervisning, s. . – 4a. Langsted, s. 14ff, 26ff. ÅH fhp 1919–27, se afsnittet om økonomi s. 53. – 5. Samme bestyrelsesmødet 30. januar 1923. Aarhus Byråds forhandlinger A, 1923–24, s. 143–153. – 6 Samme, s. 158–160, 180–185. ÅH fhp 1919–27, bestyrelsesmøderne 31. august, 5. september, 17. september og 17. oktober (I dette sidste møde forelå en meddelelse fra Århus byråd om, at byrådet havde valgt borgmester Jacob Jensen og fabrikant J. Chr. Møller som medlemmer af det nedsatte skoleudvalg). – 7. Skoleudvalgets virke fremgår af mange referater af bestyrelsesmøder i Aarhus Handelsstandsforenings senere forhandlingsprotokoller og af skoleudvalgets forhandlingsprotokol 1946–64. ÅH fhp 1927–35, bestyrelsesmødet 28. august 1929 (indgået skrivelse fra Århus byråd om, at man har valgt overlærer Mousten til medlem af foreningens aftenskoleudvalg i stedet for borgmester Jacob Jensen). I Århus byråds forhandlingers tillæg C findes fra 1934 i fortegnelsen over medlemmer valgt af byrådet til at indtræde i forskellige institutioner kun ét medlem af skoleudvalget for Handelsforeningens aftenskole. Efter 1943 ses intet byrådsvalgt medlem af skoleudvalget i denne liste. – 8. Skoleudvalgets forhandlingsprotokol 1946–64, to sidste møder. Genpart af overenskomst om skolens overtagelse (Aarhus Handelsstandsforenings arkiv nr. 10). ÅH fhp 1935–41 27. april og 16. august 1937. Beretning fra Aarhus Handelsforenings aftenskole 1937–38. – 9. ÅH fhp, bestyrelsesmødet 23. oktober 1940. – 10. Beretning fra Aarhus Handelsstandsforenings handelsskole 1962–63.

Eleverne i tal.

1. Det højeste tal i tyverne var 385 for 1925–26. – 2. Lov af 7. maj 1937 om lærlinge-forholdet §§ 4, 8, 19–25. – 3. Det sidst opgivne tal er fra artiklen »Færre forsømmer«, Aarhus Stiftstidende den 24. januar 1965. – 4. I 1962 indlemmedes således Skejby og Lisbjerg sogne samt Hasle Nord. (Statistisk Årbog for Århus 1962, s. 2, note 8). – 5. ÅH fhp 1907–19. – 6. Aarhus Handelsstandsforenings handelsskoles elev-protokol (indskrivningsprotokol) 1957–60.

Handelsskolerne i statistisk belysning.

1. Vibæk, s. 194. – 2. Jvf. note 1. Niels Brocks handelsskole 1888–1963, 1963, s. 106. – 3. Provinshandelsforeningernes fællesudvalg. 3. årsberetning 1903–04, 1904, s. 40. – 4. Statistisk årbog 1900–01, 1908 og 1918. Vibæk, s. 194. – 5. Hskbl. 1908–09, s. 50. Rigsdagstidende 1882–83, tillæg C., sp. 131, 1892–93, tillæg C., sp. 554. – 6. Rigsdagstidende 1899–1900, tillæg C., sp. 738, 1904–05, tillæg C., sp. 814, 1914–15, tillæg C., sp. 450. – 7. Rigsdagstidende 1921–22, tillæg C., sp. 1263–64, 1267–70, 1936–37, tillæg C., sp. 1991–92, 1997–2000. – 8. Statistisk årbog 1928, 1937, 1947, 1957. Provinshandelskammeret. 26. årsberetning, 1927, s. 108ff. Beretning om de statsunderstøttede handelsskoler. Af direktøren for handelsskoleundervisningen, s. 110. Provinshandelskammeret. 36. årsberetning, 1937, s. 109. Statistisk materiale om de forskellige statsanerkendte handelsskolars forhold. Udg. af statens tilsyn med handelsskolerne, 1964, s. 24ff. – 9. Provinshandelskammeret. 36. årsberetning, 1937, s. 112. Beretning om de statsunderstøttede handelsskoler i skoleåret 1935–36. Statistisk materiale om de forskellige statsanerkendte handelsskolars forhold, 1964, s. 24 ff. – 10. Jvf. note 9. – 11. Jvf. note 9. – 12. Rigsdagstidende 1924–25, tillæg C, sp. 1334f, 1934–35, tillæg C, sp. 559, 575, 1942–43, tillæg C, sp. 891 (forlænget bevilling). Folketings Tidende

1954–55, tillæg D, sp. 4355f, 1963–64, tillæg D, sp. 3467ff. – 13. Vibæk, s. 194. Statistisk årbog 1963–64, s. 319. – 14. Beregnet på grundlag af oplysningerne i note 13, 12 og 8. – 15. Langsted, s. 35. Ikke-tilskudsberettigende udgifter er følgende: revision, udgifter til brandforsikring og andre forsikringer af skolebygning, skolens pensionsbidrag til »Pensionskassen for de under handelsministeriet hørende tekniske undervisningsvirksomheder og handelsskoler m.v.«, skolens bidrag til ikke godkendte pensionsordninger, lærernes pensionsbidrag, reguleringstillæg til pensionister, overskydende løn, (jfr. § 4, VIII i handelsministeriets bekendtgørelse af 17. oktober 1959), overskydende administrative udgifter, kontorholdsudgifter, vedligeholdelse af skoleinventar, eksamensafgifter indbetalt til tilsynet, repræsentation, afslutningsfest, renter af kortfristet gæld, uerholdelige skolepenge, anskaffelse af undervisningsmidler for særligt statstilskud, udgifter vedrørende ikke tilskudsberettigende undervisning, udgift vedrørende eventuel handelshøjskoleundervisning, udbetalte elevstipendier, udbetalt befordringsgodtgørelse, indskud til reservefonds. – 16. Langsted, s. 36f.

Anvendte forkortelser:

Handelsskolebladet: Hdskbl.

Erik Langsted: Handelsskolebogen, 1960: Langsted.

Ministerialtidende: Mintid.

Marius Vibæk: Foreningen til unge handelsmænds uddannelse 1880–1930: Vibæk.

Aarhus Handelsforenings og Aarhus Handelsstandsforenings forhandlingsprotokol:

AH fhp.

Skolens lærerpersonale pr.

1. august 1964

Ved skolen er ansat 23 faste lærere. Forstander er *E. Schmidt* og inspektør *N. Grey Sørensen* og *Sv. Th. Vagner*.

Endvidere underviste 30 timelærere.

I nedenstående fortegnelse er anført det faste lærerpersonale (hfl.= handelsfaglærereksamen).

Ernst Andersen, praktisk uddannelse, cand. merc., hfl., f. 25.7.1921.
1942-59: praktisk virksomhed.
Ansæt ved skolen 1.8.1959.

Jørgen Bitsch, trafikmedhjælpereksamen, korrespondenteksamen, f. 1.9.1929.
1951-64: trafikassistent/overtrafikassistent ved DSB.
Ansæt ved skolen 1.8.64.

Harry W. Bondesen, lærereksamen, hfl., f. 15.9.1923.
1947-56: ansat i folkeskolen.
Ansæt ved skolen 1.8.56.

Erik Bjørn Clausen, lærereksamen, hfl., f. 15.11.1934.
1957-62: ansat i folkeskolen.
Ansæt ved skolen 1.8.1962.

Jens Erik Holbæk Fejfer, lærereksamen, f. 29.12.1936.
1959-64: ansat i folkeskolen.
Ansæt ved skolen 1.8.1964.

Henning Hestbæk, praktisk uddannelse, hfl., f. 12.2.1919.
1938-47: praktisk virksomhed.
1947-59: lærer ved Købmandsskolen, København.
Ansæt ved skolen 1.8.1959.

Ejnar Kristensen, lærereksamen, hfl., f. 28.9.1919.
1941-61: ansat i folkeskolen.
Ansæt ved skolen 1.8.1961.

Hans Th. Bøegh Langhoff, lærereksamen, hfl., f. 25.10.1923.
1946-62: ansat i folkeskolen.
Ansæt ved skolen 1.8.1962.

- Carl Borre Larsen*, lærereksamen, hfl., f. 22.12.1923.
1946–59: ansat i folkeskolen.
Ansæt ved skolen 1.8.1959.
- Ejnar Lund*, lærereksamen, hfl., f. 29.2.1924.
1953–62: ansat i folkeskolen.
Ansæt ved skolen 1.8.1962.
- Jørgen Kjær Madsen*, lærereksamen, hfl., f. 2.6.1931.
1953–62: ansat i folkeskolen.
Ansæt ved skolen 1.8.1962.
- Helge Juul Martiny*, praktisk uddannelse, lærereksamen, hfl.,
f. 3.3.1925.
1952–62: ansat i folkeskolen.
Ansæt ved skolen 1.8.1962.
- Preben Birk Mikkelsen*, praktisk uddannelse, hfl., f. 21.8.1928.
1947–64: praktisk virksomhed.
Ansæt ved skolen 1.8.1964.
- Kaj Tage Olsen*, praktisk uddannelse, f. 24.8.1929.
1947–64: praktisk virksomhed.
Ansæt ved skolen 1.8.1964.
- Poul Pedersen*, lærereksamen, hfl., f. 7.9.1909.
1931–62: ansat i folkeskolen.
Ansæt ved skolen 1.8.1962.
- Alfred Petersen*, praktisk uddannelse, lærereksamen, hfl., f. 15.3.1911.
1935–61: ansat i folkeskolen.
Ansæt ved skolen 1.8.1961.
- Henry Petersen*, lærereksamen, faglærereksamen, hfl., f. 13.8.1917.
1940–56: ansat i folkeskolen.
Ansæt ved skolen 1.8.1956.
- Tage Elkjær Petersen*, lærereksamen, hfl., f. 11.10.1918.
1933–50: praktisk virksomhed, 1954–62: ansat i folkeskolen.
Ansæt ved skolen 1.8.1962.
- Ejnar Schmidt*, lærereksamen, hfl., f. 24.8.1912.
1935–48: ansat i folkeskolen.
1948–50: ansat ved Aarhus Handelsstandsforenings Handelsskole.
1950–59: ansat ved Den jydsk Handelshøjskole.
1959 ansat ved Aarhus Handelsstandsforenings Handelsskole.

Kresten Skjærlund, læreruddannelse, f. 15.11.1925.

1955–64: ansat ved børneforsorgen og i folkeskolen.

Ansæt ved skolen 1.8.1964.

Jørgen Lind Sværke, praktisk uddannelse, lærereksamen, hfl., f. 6.5.1924.

1938–49: læretid og praktisk virksomhed.

1954–62: ansat i folkeskolen.

Ansæt ved skolen 1.8.1962.

Frode Søby, lærereksamen, f. 16.4.1935.

1958–64: ansat i folkeskolen

Ansæt ved skolen 1.8.1964.

Niels Grey Sørensen, lærereksamen, hfl., f. 5.4.1924.

1945–55: ansat i folkeskolen.

Ansæt ved skolen 1.8.1955.

Sigurd Terkelsen, lærereksamen, højere handelseksamen, f. 17.2.1933.

1955–58: praktisk virksomhed.

1961–62: ansat i folkeskolen.

Ansæt ved skolen 1.8.1962.

Svend Th. Vagner, lærereksamen, hfl., f. 15.1.1911.

1933–61: ansat i folkeskolen.

Ansæt ved skolen 1.8.1961.

Ernst Weng, lærereksamen, f. 23.7.1931.

1953–64: ansat i folkeskolen.

Ansæt ved skolen 1.8.1964.